

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

*K některým ekonomickým problémům
pracovních sil v čs. zemědělství*

10

ROČNÍK 11 (XXXVIII)
PRAHA,
ŘÍJEN 1965
CENA 10 Kčs

ÚSTAV
VĚDECKOTECHNICKÝCH
INFORMACÍ MZLVH

Rídí redakční rada

Doc. Karel Svoboda, CSc. (předseda), Josef Drahovzal, prof. dr. Alois Grolig, CSc., inž. Jaromír Havlíček, CSc., dr. inž. Alois Hrubeš, doc. inž. Felix Hutník, CSc., doc. Dimitrij Choma, CSc., doc. inž. Josef Krilek, CSc., doc. inž. Jaroslav Píř, CSc., doc. inž. Ladislav Sobotka, CSc., Otto Soukup, CSc., doc. inž. Mikuláš Šebesta, CSc., Miroslav Zich

Vedoucí redaktor Bohuslav Vávra

© Ústav vědeckotechnických informací MZLVH, Praha 1965

■
Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozbor a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru zemědělské ekonomiky. Vydává Ústav vědeckotechnických informací ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství. Vychází měsíčně. Redakce: Praha 2, Slezská 7, telefon 224181. Celoroční předplatné Kčs 120,—

■
Научный журнал ЗЕМЕДѢЛЬСКАЯ ЭКОНОМИКА публикует обзоры, анализы и научные статьи о разрешенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства. Издает Институт научно-технической информации Министерства сельского, лесного и водного хозяйства. Выход в свет ежемесячно. Редакция Прага 2, Слезска 7

■
The scientific journal ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA publishes studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the line of the agricultural economics. Published by the Institute of Scientific and Technical Information of the Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management. Issued monthly. Editorial office Prague 2, Slezska 7

■
Die wissenschaftliche Zeitschrift ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben vom Institut für wissenschaftlich-technische Informationen des Ministeriums für Land-, Forst- und Wasserwirtschaft. Erscheint monatlich. Redaktion Prag 2, Slezská 7

■
Le journal scientifique ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA publie les études, analyses et traités scientifiques concernant les tâches de recherches résous dans le domaine d'économie agricole. Publié par l'Institut des renseignements scientifiques et techniques du Ministère de l'agriculture, des eaux et des forêts. Paraît une fois par mois. Rédaction Prague 2, Slezska 7

K některým ekonomickým problémům pracovních sil v čs. zemědělství

V posledních letech se v našem, celkově se úspěšně rozvíjejícím zemědělství, všeobecně pocítuje nedostatek pracovních sil a zejména existují vážné problémy spojené se strukturou (věkovou, kvalifikační, podle pohlaví) pracovních sil. Také soustavné neplnění plánovaného náboru mládeže pro zemědělství je znepokojivé. Tato situace nutně vyvolává řadu otázek, které dosud nejsou zcela uspokojivě zodpovězeny ani ekonomickou vědou, ani praxí. Přitom jde o velmi složité problémy, mající značný ekonomický i politický význam.

Autoři statí, uveřejněných v tomto monotematickém čísle „Zemědělské ekonomiky“, se snaží analyzovat zejména příčiny uvedené situace v pracovních silách, aby tím přispěli k nalezení co nejsprávnějšího a tedy také nejúčinnějšího řešení této situace v praxi.

Nejdříve je věnována pozornost rozboru vývoje a současného stavu pracovních sil v našem zemědělství a faktorům, které ovlivňují jejich potřebu. Těmto otázkám jsou věnovány statě soudruhů J. Fleka a J. Krilka.

Většina dalších statí je věnována různým aspektům problému osobní hmotné zainteresovanosti pracujících v zemědělství. Aby bylo možno správně porovnávat úroveň průměrných výdělků v zemědělství a v ostatních odvětvích národního hospodářství, zkoumá se ve statí Vl. Vydry a J. Karlíka otázka vypracování vědecky zdůvodněné metodiky takového porovnávání. V této souvislosti se ve zvláštní statí J. Kočího zkoumá také úloha osobních důchodů družstevníků ze záhumerkového hospodářství. Problémem vážných důsledků vyplácení podstatně různých odměn za stejnou práci v různých družstvech na stav pracovních sil v těchto družstvech se zabývá statí J. Tomčáňho. Statí Vl. Baucha pak čtenáře seznamuje s výsledky ankety z padesáti družstev o faktorech, majících vliv na pracovní aktivitu družstevníků.

Značný vliv na situaci v pracovních silách mají celkové životní a pracovní podmínky družstevních rolníků. Rozboru některých z nich je proto věnována statí Z. Lamsera.

Tematika statí nevyčerpává pochopitelně celou ekonomickou problematiku pracovních sil v našem zemědělství, ani všechny hlavní její součásti. Je celá

řada dalších důležitých otázek, které autoři neřešili, nebo které pro nedostatek místa musely zůstat stranou, až byly ve společné výzkumné práci EÚ ČSAV a EÚ SAV, na jejímž podkladě jsou statě připraveny, podrobně prozkoumány.

Pro nedostatek místa musel být i mnohý ilustrační materiál, dokládající jednotlivé teze statí, omezen na minimum. Jen za tuto cenu bylo možno zařadit do tohoto monotematického čísla časopisu poměrně široký okruh problémů, jak si to současné problémy pracovních sil v našem zemědělství a jejich úspěšné řešení podle směrnic XII. sjezdu KSČ vyžadují.

Doc. dr. Jiří Karlík, CSc.

vědecký redaktor příspěvků
k problematice pracovních sil
v čs. zemědělství

■ Přechod pracovních sil v zemědělství do ostatních odvětví národního hospodářství je objektivním, progresivním procesem. Základní tendence tohoto vývoje je shodná ve všech ekonomicky vyspělých zemích. Statistické údaje, zachycující nepřetržitý růst ekonomicky činného obyvatelstva, současně jednoznačně ukazují, že podíl pracujících v zemědělství na celkovém počtu osob činných v národním hospodářství klesá a že je doprovázen i absolutním poklesem pracovních sil v zemědělství. Základní příčinou tohoto procesu je společenská dělba práce a vznik nových odvětví. Růst produktivity práce, doprovázený růstem produkce z každé jednotky plochy půdy, umožňuje vyrábět dostatek potravin pro všechno obyvatelstvo, i když rychle roste počet obyvatelstva i úroveň jeho spotřeby. Protože jeden zemědělec stačí vyrobit dostatek potravin pro stále větší počet osob a protože ze stejné jednotky plochy půdy plyne stále větší množství zemědělských výrobků, dochází na určitém stupni vývoje zemědělství k tomu, že růst produktivity práce vede k absolutnímu poklesu počtu pracovních sil v zemědělství.

Vnější projev zákonitého objektivního procesu, při němž úbytek pracovních sil v zemědělství je nahrazován zhmotnělou prací ve formě dokonalých výrobních prostředků umožňujících i celkově absolutní růst výroby — nemusí být vždy provázen stejnými průvodními jevy. Svědčí o tom právě příklad vývoje pracovních sil v čs. zemědělství. Třebaže i zde je možno pozorovat stejnou zákonitost, byl pohyb pracovních sil mimoto ovlivněn i specifickými podmínkami ČSSR v poválečném období: odsunem velkého počtu německého obyvatelstva, pozemkovou reformou a velkými změnami v sociálně ekonomickém postavení zemědělců. Ve svých důsledcích tyto podmínky způsobily, že na rozdíl od většiny ostatních zemí¹⁾ došlo v ČSSR ke značnému odlivu pracovních sil ihned v prvních poválečných letech. Údaje Mezinárodního úřadu práce však ukazují, že i v dalších letech byl úbytek pracovních sil v čs. zemědělství rychlejší než v ostatních zemích. Podle jeho údajů (Yearbook of Labour Statistics, Ženeva, 1962) na každých 100 osob, které v roce 1954 pracovaly v zemědělství, zů-

¹⁾ Zatímco v roce 1949 bylo např. v Německé spolkové republice o více než čtvrt miliónu (tj. o 5 %) více pracovních sil než před válkou (r. 1939), pracovalo v téže době v naší republice v zemědělství o více než 800 tisíc osob méně než v roce 1945. V porovnání s údaji sčítání zemědělských závodů v roce 1930, tedy s nejběžnějším, prakticky oficiálním údajem, činí tento pokles téměř jeden a půl miliónu osob. V zájmu objektivního srovnání a zjišťování skutečného tempa růstu produktivity práce v čs. zemědělství je ovšem třeba upozornit na značné nadhodnocení údaje o počtu činných osob v zemědělství v roce 1930 v důsledku odlišné metodiky soupisu, které činí jeho použitelnost velmi problematickou.

stávalo v roce 1961 v NDR ještě 80, v NSR 82, v USA 84, ve Velké Británii 88, v Irsku 89, v Polsku 93, v Sovětském svazu 94, na Novém Zélandě dokonce 99, v čs. zemědělství však naproti tomu jen 74 pracovní síly.

Do jaké míry byl odliv v čs. zemědělství plánovitým rozmístěním pracovní síly podle potřeb národního hospodářství? Poválečná politika vycházela ze skutečnosti, že v čs. zemědělství je — i přes odchod části pracovních sil do pohraničí — stále relativní přebytek pracovních sil. Zájmy hospodářského rozvoje země, upevnění socialistických základů národního hospodářství, nutnost odstraňovat rozdíly mezi českými kraji a Slovenskem a v neposlední řadě i mezinárodní potřeby tábora socialismu vyžadovaly urychlený rozvoj průmyslu. Tomuto kategorickému požadavku byla podřízena i veškerá ekonomická opatření k získání potřebného počtu pracovních sil pro rozvoj rozhodujících odvětví průmyslu. Hlavním dodavatelem pracovních sil — mimo menší rezervy pracovních sil zapojovaných do výrobního procesu buď nově nebo převodem z nevýrobních odvětví — byly pracovní síly uvolňované ze zemědělství. Uskutečnění těchto opatření bylo předpokladem úspěšného splnění dvouletého plánu i první pětiletky.

Současně však takto vytvořená preference skrývala v sobě zárodek obtíží pro příští období. Příznivější materiální i pracovní a životní podmínky a trávající poptávka po pracovních silách v ostatních odvětvích národního hospodářství, zejména v průmyslu, jehož rozvoj probíhal takřka výlučně extenzivní cestou, způsobovaly, že trvaly i podmínky stimulační odchod pracovních sil ze zemědělství. Plánovitá ekonomická opatření, původně přijímaná jako dočasná, se v určité konkrétní situaci a podmínkách stávala trvalými a ovlivňovala odchod ze zemědělství i těch pracovníků, které zemědělství potřebovalo. Živelný pohyb pracovních sil způsobil, že ze zemědělství odešlo příliš mnoho pracovníků, zejména mužské pracovní síly v nejpřírodnějším věku.

Řešení problémů pracovních sil mělo napomoci i združstevnění tím, že využitím všech výhod moderní velkovýroby bude dosaženo úspor živé práce — rozhodujícího předpokladu pro uvolňování pracovních sil ze zemědělství pro ostatní odvětví. Podrobný rozbor skutečně ukazuje značnou časovou shodu odlivu pracovních sil ze zemědělství s tempem postupujícího združstevnění. Dělo-li se tak při nedostatečně rychlém růstu výrobních prostředků, jejich nevhodné struktuře (vysoký podíl staveb) a neujasněné koncepci důsledné velkovýrobní technologie, je zřejmé, že združstevnění jen osvobodilo rolníka od těsné připoutanosti k půdě a tak ulehčilo jeho odchod do průmyslu. Podmínky pro prokavé zvýšení produktivity práce, intenzity výroby i celkového jejího objemu však nebyly vytvořeny, resp. jejich vytváření se opožďovalo za rychlým, živelným odchodem pracovních sil. To způsobilo, že na rozdíl od vývoje ve všech vyspělých zemích — socialistických i kapitalistických — nebyl růst produktivity práce doprovázen absolutním růstem objemu výroby. Vzestupem produktivity práce jsme stačili jen vyrovnávat úbytek pracovních sil, nikoli již dosáhnout absolutního růstu objemu výroby. Ta se ve svém úhrnu stále pohybuje na úrovni dosažené před třemi desetiletími, přičemž celé významné oblasti (české kraje jako celek) i odvětví (rostlinná výroba, ze živočišné výroby např. produkce mléka) ani této úrovně dosud nedosáhly.

Všimněme si nyní souvislosti vývoje počtu pracovních sil v zemědělství s jejich pohybem v celém národním hospodářství, kde od roku 1948 do roku 1963 přibýlo více než tři čtvrtě miliónu (773 000) nových pracovních sil. Současně však statistické údaje prozrazují prudký růst počtu pracovních sil v zá-

kladních odvětvích materiální výroby (např. v průmyslu o 800 000, ve stavebnictví o 250 000, v dopravě o 120 000), což spolu s přírůstkem v nemateriální sféře (zejména ve školství, zdravotnictví, kultuře atd.) vysoko převyšuje absolutní přírůstek pracovních sil. Je zřejmé, že mimo získání nových zdrojů zde došlo k přerozdělení pracovních sil uvnitř jednotlivých odvětví národního hospodářství.

Úloha pracovních sil ze zemědělství lépe vynikne, rozdělíme-li zkoumané období na dvě stejné poloviny. V letech 1948—1955 přibýlo do národního hospodářství nově 411 000 pracovníků a 307 000 jich ze zemědělství ubylo, tj. prakticky přešlo do ostatních odvětví. V období po roce 1955 se však proporce těchto dvou zdrojů pracovních sil výrazně změnily: v letech 1956—1963 nově do pracovního poměru přišlo 362 000, ze zemědělství však ubylo 614 000. Tyto údaje svědčí o tom, že v podstatě již byly vyčerpány rezervy pracovních sil a hlavním zdrojem se stala redistribuce pracovních sil ze zemědělství. Tempo odlivu pracovních sil ze zemědělství mělo neustále zrychlující tendenci. Vyvrcholením jsou leta 1959, kdy došlo k poklesu o 141 000, a 1960, kdy se počet trvale činných snížil o 155 000 proti předcházejícímu roku. V posledních dvou až třech letech však došlo ke značnému zpomalení tohoto úbytku. Rozhodujícím činitelem zde však nebylo zvýšení zájmu o práci v zemědělství, nýbrž pokles výroby v průmyslu i stavebnictví, který byl doprovázen i snížením přijímání nových pracovních sil.

K tomu, aby přechod pracovních sil ze zemědělství do ostatních odvětví národního hospodářství měl pozitivní význam, je nutné, aby přinášel celkový růst produktivity společenské práce ve všech odvětvích. Z tohoto hlediska je proto také třeba hodnotit konkrétní tempa procesu uvolňování pracovních sil a z nich vyplývající současnou úroveň vybavenosti pracovních sil v čs. zemědělství a jejich dopad na výrobu v zemědělství i v celém národním hospodářství.

Mimo často se opakující stesky na kritický nedostatek pracovních sil se též setkáváme s názory, že i daný počet pracovních sil v čs. zemědělství je pro socialistickou velkovýrobu nadbytečný. Tyto názory se opírají o řadu faktů z mezinárodního srovnání, z nichž vyplývají velké rezervy pracovních sil v našem zemědělství. Podívejme se na některé z nich. Jde především o to, že

a) jeden pracovník trvale činný v čs. zemědělství stačí vyživovat podstatně méně lidí než v ostatních vyspělých zemích. Je to 10,5 osoby, zatímco v NDR 12, v NSR 16, v Kanadě 25,4 a v USA dokonce 34,3 osoby;

b) jeden pracovník obdělává méně hektarů zemědělské²⁾ půdy; výměrou 5,67 ha je až na konci většiny předních evropských zemí. Tak např. na jednu pracovní sílu v Dánsku připadalo 6,44 ha (rok 1955), ve Francii 6,87 ha (1957), ve Švédsku 6,89 ha (1950) a v SSSR 17,8 ha (v sovchozech dokonce 37 ha), v USA 80,95 ha a v Kanadě 86,33 ha;

c) v ČSSR je příliš vysoký podíl pracujících v zemědělství na celkovém počtu činných osob a činí 20,95 %. Naproti tomu v Belgii pracovalo jen 6,8 % v zemědělství, v USA 7,28 %, v Kanadě 11,28 %, v NSR 13,38 %, v NDR 17,5 % atd. (údaje za leta 1961 až 1962).

²⁾ Jiná situace je v přepočtu na ornou půdu: jsou to 4 ha proti 2—3 ha ve většině západoevropských zemí. Větší výměra než u nás však připadá na jednoho pracovníka ve Francii (4,25 ha), v Dánsku (5,68 ha), SSSR (7,2 ha, z toho sovchozy 20,6 ha), v USA (34,0 ha) a v Kanadě (57,5 ha).

Při hodnocení každého ukazatele mezinárodního srovnání je ovšem nutno mít na paměti vždy jeho omezenou platnost, činící každé srovnání problematickým nebo alespoň relativním, zvláště při použití jednotlivého izolovaného ukazatele. Podmíněnost každého srovnání je dána metodickými odlišnostmi již při statistických šetřeních, ale i značnými věcnými rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, zejména půdními a klimatickými podmínkami, hustotou osídlení, charakterem hospodaření v zemědělství apod. Vždyť zemědělství má rozdílnou váhu v národním hospodářství každé země (nelze mechanicky srovnávat podíl pracovní síly např. v zemědělství Dánska a Velké Británie) a nelze nebrat ohled na různě vysoký stupeň intenzity zemědělské výroby jednotlivých zemí, právě tak jako na různou výměru zemědělské i orné půdy připadající na jednoho obyvatele.

Velký význam zde mají i otázky sociálně ekonomického charakteru výroby. Průměrný počet pracovních sil zaměstnaných v zemědělství je ovlivněn i vztahem k pracovní síle. O tom, jak sezónní najímání a propouštění ovlivňuje pohyb pracovních sil, svědčí příklad z USA, kde např. v červnu počet pracovních sil dosahoval 122,1 %, v prosinci však jen 80,9 % ročního průměru. Trvalé zaměstnání pracovních sil, i když nejsou v určitých obdobích zcela využity, způsobuje, že v socialistických zemědělských závodech je v celoročním průměru zaměstnáno více pracovních sil, než by bylo ve stejných podmínkách v kapitalistických závodech. Tato preference hlediska sociálního před ekonomickým má ovšem své stinné stránky.

Země s převažující malovýrobou mají zpravidla více pracovních sil v zemědělství. Ukazuje se rovněž nezbytným, abychom při srovnávání ukazatelů za naše socialistické zemědělské závody nebrali za základ celé zemědělství některých kapitalistických států, ale orientovali se především na srovnatelné velké závody.³⁾ Podrobný průzkum totiž ukazuje, že i v evropských zemích s charakterem výroby blízkým našemu zemědělství, kde v průměru připadá na jednotku plochy více pracovních sil, obdělává ve velkých kapitalistických závodech jedna pracovní síla větší plochu půdy než v našich, rozlohou větších socialistických zemědělských podnicích. Tak např. v závodech nad 50 ha v Německé spolkové republice připadá na jednoho stálého pracovníka 9,5 ha zemědělské půdy (při celostátním průměru 3,8 ha — údaje za rok 1961).

Mezi činiteli, výrazně a rozhodujícím způsobem ovlivňujícími vybavení živou pracovní silou zemědělství jednotlivých zemí, je úroveň materiálně technické základny, stupeň dělby práce a kooperace jak uvnitř zemědělství, tak i mezi zemědělstvím a průmyslem, a v neposlední řadě pak kvalitativní struktura pracovních sil. Všimněme si těchto otázek blíže.

Je známo, že v zemědělství nastává moderní vědeckotechnický převrat později v porovnání např. s průmyslem. Přední vyspělé státy však toto zpoždění dohánějí, jak o tom svědčí vývoj úrovně materiálně výrobní základny před-

³⁾ Toto srovnání ovšem není absolutní, neboť vychází ze zcela odlišné úrovně dělby práce. Kapitalistické závody totiž dokázaly pružně reagovat na neustálý úbytek pracovních sil novými investicemi, změnami v organizaci práce a především specializací na několik odvětví, kde je již vyřešena mechanizace a velkovýrobní technologie a kde je proto možno vyrábět s minimálními náklady živé práce. Drobní výrobci naproti tomu využívají svých rezerv pracovní síly k intenzivnímu rozvíjení živočišné výroby a pracovně náročných plodin, dávajících možnost co nejúplnějšího využití pracovní síly. Taková třídní dělba práce ovšem u nás není možná; to nás však nezabývá povinností účinnějším zaváděním specializace usilovat o snížení potřeby práce.

ních kapitalistických států v padesátých letech, v USA již ve čtyřicátých letech.

Proces rozšířené reprodukce a přechod ke strojovému stadiu zemědělské výroby v těchto státech je názorným dokladem úzké souvislosti poklesu množství vynaložené živé práce s bouřlivým růstem investic do zemědělství. V důsledku dynamického růstu fixního kapitálu se značně změnil poměr $c : v$, vzrostlo vyhovení práce kapitálem. Názorně to ilustrují např. velké strukturální změny ve výrobních nákladech zemědělství NSR, kde výdaje na mzdy v letech 1962 až 1963 zůstaly zhruba na stejné absolutní úrovni jako v roce 1949—1950, avšak v důsledku rychlého zvyšování vybavenosti zhmotnělou prací (např. hodnota strojů a zařízení se zvýšila 4,6krát) poklesl jejich podíl z 20,5 % na 8,1 % celkových výrobních nákladů (třebaže úroveň mezd v těchto letech značně stoupala).

Každé mezinárodní srovnání vybavenosti zemědělství pracovní silou na jednotku plochy, o němž jsme mluvili vpředu, by bylo neúplné bez údajů o tom, jakým množstvím zhmotnělé práce, násobícím účinnost živé práce, je tato pracovní síla vybavena. Úroveň nahrazování živé práce prací zhmotnělou nám přiblíží toto srovnání: třebaže v NSR byly v poválečném období značně vyšší rezervy pracovních sil, bylo za každých 100 pracovníků, kteří v letech 1949 až 1964 odešli ze zemědělství, dodáno 38 fyzických traktorů, zatímco v ČSSR jen 9 (v přepočtu na jednotky o 15 k je to 15 traktorů). Jeden fyzický traktor připadá dnes v NSR na 3,5 pracovní síly, v ČSSR na 12 pracovních sil (traktorová jednotka na 7,9 pracovníka).

Stejná tendence je patrná i v zemědělství dalších zemí. V USA vybavování zemědělství technikou vrcholí již koncem čtyřicátých a začátkem padesátých let, kdy průmysl dodával zemědělství každoročně 400 000—450 000 traktorů. Od poloviny padesátých let se rozsah nákupu traktorů ustálil na výši kolem 200 000 kusů ročně, což v podstatě znamená soustavnou obnovu techniky. Park traktorů na farmách⁴⁾ plně kryje jejich potřebu v době nejintenzivnějšího zatížení, kdy se rozhoduje o výsledku úrody.

Bohatý sortiment (průmysl dodává např. traktory o výkonu od 9 do 200 k) a široké využití komplexní soustavy zemědělských strojů jsou významnými faktory snižování spotřeby lidské práce. Vysoká úroveň využívání techniky v zemědělství je založena na její spolehlivosti, na dobrém zásobování náhradními díly, které tvoří 20 % veškeré produkce zemědělského strojírenství, a u součástek, které se rychle opotřebovávají, až 40 %, a na rozsáhlé síti opraven (v USA je přes 20 000 opravářských základen, které zpravidla mají pojízdné dílny). Dosahování velkých úspor živé práce je založeno i na širokém využití minerálních hnojiv a chemických látek v boji proti plevelům a škodlivému hmyzu, jejichž výroba v USA roste ještě rychleji než produkce průmyslových hnojiv. Výsledkem je nejen značný růst produktivity práce, převyšující tempo růstu v průmyslu, ale i celkové vysoké zvýšení zemědělské produkce.

Názorně o tom svědčí vývoj produktivity práce v zemědělství USA za poslední půlstoletí a faktory, které ovlivňovaly její růst v jednotlivých desetiletích. V letech 1910—1920 došlo sice k menšímu snížení pracnosti, ale pokles výnosů způsobil faktickou stagnaci. Trend k mechanizaci (objevuje se traktor a v obilnářských oblastech i kombajn) způsobuje růst produktivity práce o 1 %

⁴⁾ V roce 1963 bylo v USA 4 670 000 traktorů, takže jeden traktor připadal na 1,1 pracovníka.

ročně v průměru dvacátých let. Vliv pokračující mechanizace se projevil i ve třicátých letech růstem o 1½ % ročně. Zlom ve vývoji produktivity práce přináší teprve čtyřicátá leta. Růst cen v důsledku zvýšené poptávky po potravinách v průběhu války stimuloval zavedení všech objevených, ale v letech krize nevyužitých vědeckých poznatků do praxe. Vedle mechanizace začíná být rovnocenným faktorem růstu zemědělské výroby též chemie a biologie, ovlivňující především růst výnosů. Obrovský, dosud nepoznaný růst produktivity práce o 5 % ročně je v letech po skončení války (1945—1950) ještě zvýšen na 5,3 % ročně. Hlavní podíl na tomto růstu měla úspora živé práce na jednotku plochy v důsledku obrovského růstu mechanizace. Stejná tendence pokračuje i v padesátých letech, kdy soustavné zlepšování materiálně technické základny bylo navíc doprovázeno i rychlým růstem hektarových výnosů. Kombinace obou těchto faktorů umožnila, aby v průměru let 1950—1958 rostla produktivita živé práce v zemědělství o 7,4 % ročně. (Údaje podle státního departementu USA pro zemědělství.)

Počet osob činných v zemědělství je výrazně ovlivněn úrovní dělby práce a kooperace mezi průmyslem a zemědělstvím. V předních západoevropských zemích a zejména v USA se zemědělství omezuje již jen na zemědělskou výrobu v nejužším slova smyslu, zatímco většina ostatních zemědělských funkcí buď zanikla nebo přechází na jiná odvětví. Mimo zemědělství se dnes vyrábějí všechny důležité výrobní prostředky — stroje a zařízení, hnojiva, paliva a ve stále větší míře i krmiva a osiva. Rovněž takové práce, jako je postřik kultur, hubení plevelů, čpavkování půdy, opravářská činnost, výstavba a čištění a sušení zrnin, vykonávají pracovníci specializovaných firem, kteří nejsou započítáváni jako pracovní síly v zemědělství. Dosažení úspor živé práce v zemědělství bylo umožněno mj. též díky modernizaci a organizační přestavbě odvětví pro skladování, zpracování a odbyt zemědělské produkce. Rozsah a úroveň služeb pro zemědělství pomohou přiblížit tyto údaje z USA: v roce 1961 bylo ve vlastním zemědělství zaměstnáno 7,1 miliónu osob, avšak ve sféře předcházející zemědělské výrobě 7 miliónů a ve sféře obratu zemědělskými výrobky 11 miliónů lidí. Celkem je v tomto komplexu (v USA nazývaném „agrobyznys“) zaměstnáno přes 25 miliónů osob, tj. 37 % všech pracujících v národním hospodářství USA.

Domníváme se, že jedině komplexní a proporcionální rozvoj těchto tří sfér vytváří podmínky pro optimální rozvoj zemědělské výroby a přispívá k prosazení základního ekonomického požadavku — ekonomie společenské práce. Poznatek, že nahrazování živé pracovní síly prací zhmotnělou je společensky efektivnější, nás nutí obracet pozornost zejména k hledání a vytváření předpokladů pro snížení počtu pracovních sil.

Situace v pracovních silách v čs. zemědělství je dále zotřována jejich nepříznivou strukturální skladbou. Zhoršení kvalitativní struktury pracovních sil, k němuž docházelo souběžně s živelným odlivem pracovníků ze zemědělství, negativně ovlivňuje jejich výkonnost, a tím si vyžaduje i relativně vyšší potřebu pracovních sil.

Vliv industrializace, která odčerpala ze zemědělství především mladé pracovníky, se projevil výraznou deformací věkové struktury. Třebaže již v předválečných letech pracoval v čs. zemědělství vyšší podíl přestárých než v ostatních odvětvích, nastává po roce 1945 další výrazné zhoršení. Ze zemědělství odešly do průmyslu především mladé pracovní síly, mající v porovnání se starším pokolením vyšší úroveň všeobecného vzdělání a polytechnické přípravy

a nejdelší perspektivu práceschopnosti. Rozhodující předností mládeže však je její mobilnost a přizpůsobivost jak k potřebě nového teritoriálního rozmístění pracovních sil, tak i k potřebě znovurozdělení pracovních sil mezi odvětvími, přizpůsobivosti k novým pracovním podmínkám, schopnost rychle překonávat staré zvyklosti a přežilé tradice.

V důsledku tohoto vývoje tvoří dnes jádro pracovních sil v zemědělství pracovníci vyšších a nejvyšších věkových skupin. Nepoměr mezi nejnižší a nejvyšší věkovou kategorií ovlivňuje nejen absolutní pokles počtu pracovních sil (v důsledku pasivního salda), ale zvyšuje i průměrný věk pracovníka v zemědělství, který je nyní téměř o 10 let vyšší než v průmyslu.

Vývoj věkové struktury osob trvale činných v čs. zemědělství zachycuje tabulka I.

I. Vývoj věkové struktury osob trvale činných v zemědělství ČSSR

Datum	Celkový počet	Pracovníci ve věku let					Průměrný věk
		15—20	20—40	40—50	50—60	nad 60	
		procent					
1930	3 277 000	13,3	42,3	16,7	14,6	13,1	.
1. 1. 1954	1 671 992	6,4	28,7	27,1	23,8	14,0	44,6
1. 2. 1956	1 839 044	7,8	27,6	25,9	24,2	14,5	44,5
1. 2. 1958	1 692 489	7,1	30,6	24,9	24,2	13,2	44,0
1. 2. 1960	1 455 024	5,4	51,0		27,8	15,8	44,3
1. 2. 1963	1 276 611	4,4	29,0	48,0		18,6	45,5

Prameny: Statistické ročenky MZLVH, JZD mezi V. a VI. sjezdem, ÚKLKS, 1964

Údaje tabulky I potvrzují trvalou tendenci neustálého zhoršování věkové struktury, prohlubování a ustalování těchto nedostatků. Současně však je možno zřetelně sledovat vliv pohybu pracovních sil na věkovou strukturu. Například v roce 1956, v období jejich přílivu, stoupá nejrychleji počet pracovních sil do 20 let. Současně se výrazně zvýšil i podíl této nejmladší věkové skupiny. Naproti tomu v období nejprudšího odlivu pracovních sil v letech 1958—1963, kdy se celkový počet pracovních sil snížil o 24,6 %, byl nejrychlejší pokles u nejmladší věkové kategorie (o 52,9 %). Silný pokles počtu mladých lidí způsobil i snížení jejich podílu na dosud nejnižší úroveň — na 4,4 %.

Tato skutečnost zároveň svědčí o tom, že přes všechna přijatá opatření a po řadu let organizovaný nábor se nepodařilo problém mládeže v zemědělství vyřešit. Nábor mladých lidí do zemědělství byl plněn v průměru na 86,4 %. V letech 1949—1963 bylo získáno do zemědělství 160 368 mladých lidí. Z posledních publikovaných statistických údajů vyplývá, že k 1. 2. 1963 pracovalo jen 56 581 pracovníků ve věku do 20 let, tedy pouhá třetina mládeže získané

náborem za posledních pět let. Stejnou tendenci můžeme pozorovat i u věkové skupiny 20—25 let. Skutečnost, že většina mládeže získané náborem tak rychle nejrozličnějšími cestami ze zemědělství odchází, svědčí o tom, že nebyly vytvořeny nejzákladnější předpoklady pro její udržení.

Počítáme-li zhruba s padesátiletým obdobím ekonomické aktivity pracujících (15—65 let), měl by podíl v každé pětileté skupině činit průměrně 10 % (ovšem s vyšším podílem mladších skupin, jak je tomu v důsledku postupujícího přirozeného úbytku starších věkových kategorií např. v průmyslu). V zemědělství je však tato situace zcela obrácená (výjimku tvoří jen slabší ročníky z let první světové války a silnější z období těsně po ní).

Hlavní potenciální zdroj obtíží v budoucnu představuje nepoměr mezi oběma krajními věkovými kategoriemi. Vždyť mládež má nahrazovat především přestárlé pracovníky v mimoproduktivním věku (tj. ženy od 55 let, muže od 60 let), kteří již mají nárok na důchod a v ostatních odvětvích národního

hospodářství většinou také do důchodu odcházejí. V zemědělství v posledních letech tato věková skupina představovala více než 300 000 osob, tj. jednu čtvrtinu veškerých pracovních sil. Proto je nutno počítat s tím, že tempo odchodů na odpočinek v důsledku zanechání aktivní činnosti pro přestárlost a invaliditu se zlepšováním sociálního pojištění družstevníků ještě více urychlí.

Problémy nejsou však jen u obou krajních věkových kategorií. Nedostatečný příliv dorostu, resp. jeho předčasný odchod po vyučení nebo po skončení vojenské služby, ovlivňuje i nejvýkonnější věkovou skupinu — pracovní síly ve věku od 20 do 40 let. Jde tu o rozhodující složku pracovních sil v zemědělství, představující osoby nejen fyzicky zdatné; je to však zároveň i jediná věková skupina přicházející v úvahu jako zdroj kádrů pro obsluhu složitých mechanizačních prostředků. V letech 1958—1963 došlo kde k poklesu z 518 000 na 370 000

II. Podíl osob ekonomicky aktivních v jednotlivých věkových skupinách v národním hospodářství ČSSR v roce 1961 (v procentech)

Pětiletá skupina	Zemědělství	Průmysl
do 20 let	5,1	11,4
20—24	5,5	13,8
25—29	6,3	12,2
30—34	8,7	12,6
35—39	11,1	13,0
40—44	7,8	7,6
45—49	12,1	9,9
50—54	14,0	9,8
55—59	12,7	6,3
nad 60 let	16,6	3,3
neudáno	0,1	0,1
	100	100

Pramen: vypočteno na základě materiálů ze sčítání lidu 1961, Statistické informace, ÚKLKS 1962, č. 152

osob (tj. o 29 %) a je nutno počítat s tím, že vývoj v příštích letech přinese další oslabení této skupiny. Vyplývá to již ze samotného věkového složení: v této kategorii, na niž připadá 28,8 % všech pracovních sil v zemědělství, jsou téměř dvě třetiny (63,5 % v roce 1962) starší 30 let. To tedy znamená, že tato věková skupina, která je nejvíce ovlivněna odchodem pracovních sil do ostatních odvětví, je dále oslabována tím, že přechod do starších věkových kategorií není v dostatečné míře nahrazován přílivem z mladších skupin. Bude-li tento nepříznivý vývoj pokračovat i nadále a dnešní počet asi 170 000 mužů od

20 do 40 let se ještě sníží, může tím být v nejbližší budoucnosti ohroženo i samotné obsazení základních mechanizačních prostředků. Další závažnou skutečností je, že těžiště nejsilnější věkové skupiny — od 40 do 60 let — se rovněž posouvá do druhé poloviny, tj. mezi 50. a 60. rok.

Vysoký průměrný věk pracovníků znamená i snížení fyzické výkonnosti, což vede opět k přetěžování zbývajících mladších pracovníků. Negativně se také projevuje nižší mentální přizpůsobivost starších pracovníků, která nevytváří předpoklady pro růst kvalifikace, často brzdí zavádění a využití strojové techniky, progresivní velkovýrobní technologie i účelných ekonomických opatření ke zlepšení hospodaření.

Počet a potřebu pracovních sil ovlivňuje i struktura podle pohlaví. Vysoký podíl žen pracujících v čs. zemědělství (52,5 %) je projevem malovýrobních pozůstatků výroby, nedostatečně rozvinuté mechanizace a velkovýrobní technologie. Zkušenosti moderního zemědělství dokazují, že vysoký podíl kvalifikovanějších a fyzicky zdatnějších mužů je jedním ze základních předpokladů růstu produktivity práce a intenzity výroby. Proto musíme věnovat zvýšenou pozornost struktuře mladých pracovních sil nově vstupujících do zemědělství a usilovat o dosažení mnohem vyššího podílu chlapců. Získání mladých a kvalifikovaných mužů do zemědělství umožní — za předpokladu dostatečného vybavení kvalitní technikou a při zavádění progresivních technologií — nejen podstatně snížit spotřebu živé práce v zemědělství vůbec, ale i ze značné části uvolnit ženy pro ostatní odvětví, resp. jim umožnit, aby jako sezónní síly, vypomáhající v zemědělství, se mohly více věnovat rodině a výchově dětí. Toto pojetí práce v zemědělství plně odpovídá tendencím vývoje pracovních sil ve vyspělých zemích, kde při celkovém poklesu živé práce v zemědělství vůbec velmi rychle vzrůstá váha kvalifikované mužské práce. Tak např. představují muži ve finském zemědělství 64,7 %, v italském 67,7 %, v holandském 77,4 % (rok 1947), v belgickém 85,8 % (1947), v britském 89,7 % (1951) a ve švédském 91,6 % (1950) všech stálých pracovních sil. Ještě výraznější tendence je patrna i z údajů ze zámořských států s vysokým stupněm mechanizace a důsledným využitím velkovýrobní technologie. Tak např. v USA činí podíl mužů 91,7 %, v Austrálii 93,4 % (1954), v Kanadě dokonce 94,8 %.⁵⁾

Nedostatky v počtu i v kvalitativní struktuře pracovních sil jsou ještě násobeny značnými rozdíly v jejich teritoriálním a sektorovém rozmístění. Základ je již v kvantitativních rozdílech mezi pohraničím a vnitrozemím, intenzivnějšími oblastmi řepářskou, resp. kukuřičnou proti bramborářsko-ovesné a horské (neúměrně velké rozdíly nejsou ovlivněny objektivně nižší potřebou pracovních sil na 100 ha těchto oblastí, nýbrž především velkými rozdíly v hospodářských výsledcích družstev) a v posledních letech též mezi českými kraji a Slovenskem. Na Slovensku, které bylo v minulosti zásobárnou pracovních sil pro zemědělství, dochází — zhruba od roku 1957 — k prudkému odlivu pracovníků, který způsobil, že zvláště na východním Slovensku poklesl počet pracovních sil pod úroveň českých krajů. Podrobnější rozbor ovšem zjišťuje, že jsou zde stále velké rezervy pracovních sil, dané podstatně nižším zapojením žen do ekonomické činnosti. Na odchod pracovních sil z těchto oblastí působí i neuspokojivé hospodářské výsledky družstev, podstatně horší než v průměru českých krajů nebo Západoslovenského kraje.

⁵⁾ Údaje podle Yearbook of Labour Statistics, Ženeva 1962, a Statistisches Jahrbuch, Statistisches Bundesamt, 1964; pokud není uvedeno jinak, týkají se údajů let 1960—1962.

Mezi českými kraji a Slovenskem jsou však velké rozdíly i ve věkové struktuře pracovních sil. Na Slovensku je situace příznivější a je zde více rezerv. Průměrný věk pracovníků — mužů i žen — byl zde k 1. 2. 1963 zhruba o jeden rok nižší než v českých krajích. Příznivější je i poměr mužů a žen pracujících v zemědělství, zejména v družstevním sektoru. Podle údajů sčítání lidu k 1. 3. 1961 se ženy v českých krajích podílely téměř 60 % na celkovém počtu trvale činných pracovníků v zemědělství, zatímco na Slovensku to byla necelá polovina. Nižší využití žen v produktivním věku na Slovensku představuje ještě významnou rezervu pro zintenzívnění zemědělské výroby na Slovensku, zatímco v českých krajích je zkvalitnění struktury pracovních sil a urychlená mechanizace zemědělství nezbytným požadavkem dalšího vývoje.

Pokud jde o jednotlivé sektory našeho zemědělství, je kvalitativní struktura uspokojivá jen u státních statků, kde věkový průměr, složení jednotlivých věkových kategorií i poměr mužů a žen zhruba odpovídá struktuře v ostatních odvětvích národního hospodářství. Naproti tomu vysoký podíl starších věkových kategorií i celkový průměrný věk družstevních rolníků spolu s neúměrně vysokým podílem žen (zejména v českých krajích) je vážnou překážkou dalšího vývoje v budoucnu. Zcela nevyhovující je složení pracovních sil ve zbytku soukromého sektoru, který naprosto nemůže být považován za eventuální rezervu pracovních sil pro socialistický sektor.

III. Věkové složení a průměrný věk osob trvale činných v jednotlivých sektorech zemědělství ČSSR k 1. 2. 1962

Sektor	Podíl věkové skupiny v procentech					Podíl žen*)	Průměrný věk
	do 20 let	21—40	41—60	61—65	nad 65 let		
Zemědělství celkem	4,2	28,8	40,6	13,9	12,5	52,5	47,0
v tom:							
státní sektor	7,4	41,2	37,1	8,7	5,6	40,8	41,8
JZD	3,4	26,7	42,5	14,8	12,6	52,8	47,8
jednotlivě hospodařící rolníci	3,9	23,5	37,2	16,0	19,4	64,6	49,5

Pramen: Statistická ročenka MZLVH 1961 a 1963. *) K 1. únoru 1963

Z uvedené analýzy vyplývá, že vybavení čs. zemědělství pracovními silami je nedostačující a v současné době je jedním z hlavních limitujících faktorů jeho dalšího vývoje. Tuto situaci potvrzuje i zkušenost (dokumentovaná mj. i materiály VÚZE), že nejlepších hospodářských výsledků (hrubé produkce, produktivity práce, intenzity i odměny za jednotku práce) dosahují ty socialistické zemědělské závody, které jsou optimálně vybaveny pracovními silami. Blíže rozbor vybavení pracovními silami, potvrzený i mezinárodním srovnáním, ovšem ukazuje, že jde jen o nedostatek relativní, způsobený nízkou úrovní materiálně technické základny zeměděl-

ství a pomalým tempem zavádění nových technologií, které nestačily nahradit odcházející pracovní síly. Vysoký průměrný věk a příliš velký podíl zaměstnaných žen ovlivňuje i celkovou nižší výkonnost a produktivitu práce v zemědělství.

Zásadní a definitivní řešení problému pracovních sil pro čs. zemědělství je tedy nutno hledat — mimo zvyšování přitažlivosti práce v zemědělství vyšší hmotnou zainteresovaností, kulturou a technickou úrovní práce — v ostatních odvětvích národního hospodářství, především v průmyslu. Půjde tedy o to, aby náš průmysl urychlováním technického rozvoje, modernizací a intenzifikací výroby, strukturální přeměnou a orientací na progresivní odvětví dosahoval růstu výroby především zvyšováním produktivity práce tak, aby byl zastaven další přechod pracovních sil ze zemědělství a aby naopak došlo k opačnému procesu. Nemusí ani jít o převod pracovníků přímo do zemědělské výroby (v dané situaci ostatně s výjimkou práce traktoristů prostřednictvím STS těžko uskutečnitelný), nýbrž především o to, aby pracovních sil, uvolněných růstem produktivity práce v průmyslu, bylo využito pro ta odvětví průmyslové výroby, která se oddělila od původní zemědělské výroby (výrobu krmných směsí, osiv apod.) a k rozvinutí široké sítě služeb pro zemědělství podle vzoru různých „servisů“ poskytovaných na Západě kapitalistickými firmami na komerčním podkladě.

Nepříznivá situace pracovních sil v čs. zemědělství je z velké části způsobena nedostatkem zemědělských strojů a jejich potřebné struktury a komplety, dále zařízení pro živočišnou výrobu, skladování, dopravu a zpracování produktů apod. Nedostatek pracovních sil v čs. zemědělství ovšem není jen otázkou vybavenosti mechanizačními prostředky. Další vývoj bude záležet také na tom, do jaké míry dokážeme účinně řešit celou řadu stejně důležitých vlivů, které působily a působí na odchod pracovních sil ze zemědělství, zejména pak úroveň materiální zainteresovanosti, životního prostředí, bytové a jiné problémy, na které poukazují další články tohoto čísla.

SOUHRN

Objektivní zákonitý proces přechodu pracovních sil ze zemědělství do ostatních odvětví — shodný ve všech ekonomicky vyspělých zemích — byl ovlivněn specifickými podmínkami ČSSR, které způsobily, že již v poválečném období došlo k značnému odchodu pracovních sil ze zemědělství. Mezinárodní srovnání však ukazuje, že i v dalších letech byl tento úbytek v ČSSR rychlejší než v ostatních zemích.

Třebaže v ČSSR je dosud velmi vysoký podíl pracujících v zemědělství (20,9 %) a jeden pracovník obdělává méně hektarů zemědělské půdy než ve velkých kapitalistických zemědělských závodech v západoevropských zemích, je v čs. zemědělství pocíťován značný nedostatek pracovních sil. Hlavním problémem není ani absolutní počet pracovních sil, nýbrž jejich dostatečné vybavení zhmotnělou prací.

Skutečnost, že ve vyspělých kapitalistických státech bylo za každou pracovní sílu, která ze zemědělství odešla, dodáno více strojů a že na zemědělské výrobě se podílí formou služeb mnohem větší počet pracovníků mimo vlastní zemědělství než u nás, svědčí o tom, že jsme nedostatečně pokročili v hledání cest a vytváření předpokladů pro efektivní snížení potřeby pracovních sil při současném růstu zemědělské výroby.

Relativně vyšší potřeba pracovních sil v čs. zemědělství je ovlivňována i jejich nepříznivou strukturální skladbou. Živelný odliv mladých pracovníků do průmyslu způsobil deformaci věkové struktury a nedostatečný příliv dorostu, resp. jeho zpětný odchod způsobuje nejen absolutní pokles počtu pracovních sil, ale ovlivní v nejbližší budoucnosti i rozhodující složku — pracovní síly ve věku od 20—40 let. Rovněž vysoký podíl zaměstnaných žen — zejména v družstevním sektoru českých krajů — je vážnou překážkou rychlejšího dosažení moderního produktivního zemědělství.

Количество рабочей силы в чехословацком сельском хозяйстве и факторы, влияющие на потребность в ней

Объективно закономерный процесс перехода рабочей силы из сельского хозяйства в другие отрасли — сходный во всех экономически развитых странах — происходил под влиянием специфических условий ЧССР, которые способствовали тому, что в послевоенный период имела место значительная утечка рабочей силы из сельского хозяйства. Сопоставление в международном масштабе, однако, показывает, что этот убыток в ЧССР проходил и в последующие годы быстрее, чем в других странах.

Несмотря на то, что до настоящего времени в ЧССР существует весьма высокая доля работников сельского хозяйства (20,9 проц.), и один работник обрабатывает меньше гектаров земли, чем в крупных капиталистических сельскохозяйственных предприятиях западноевропейских стран, в чехословацком сельском хозяйстве ощущается значительный недостаток рабочей силы. Главной проблемой не является столько абсолютное количество рабочей силы, сколько ее достаточное снабжение овеществленным трудом.

Тот факт, что в развитых капиталистических странах за каждого работника, вышедшего из сельского хозяйства, было поставлено много машин, и что в сельскохозяйственном производстве в виде услуг участвует значительно больше несельскохозяйственных работников, чем у нас, свидетельствует о том, что мы не продвинулись достаточно вперед в поисках путей и в создании предпосылок для эффективного понижения потребности в рабочей силе при одновременном росте сельскохозяйственного производства.

На относительно более высокую потребность в рабочей силе в чехословацком сельском хозяйстве влияет также ее неблагоприятный структурный состав.

Массовый уход молодых работников в промышленность вызвал деформацию возрастной структуры, а недостаточное поступление новых молодых работников, или их обратный уход влечет за собой не только абсолютное понижение количества рабочей силы, но и в ближайшей перспективе окажет влияние и на решающий элемент — рабочую силу в возрасте от 20 до 40 лет.

Высокая доля занятых женщин, особенно в сельскохозяйственных кооперативах в чешских областях, является также важным препятствием ускоренного строительства передового и продуктивного сельского хозяйства.

The Number of Manpower in the Czechoslovak Agriculture and the Factors influencing its Need

The objective and regular process of the transition of manpower from agriculture to the other branches of national economy — a process which is analogous in all economically advanced countries — stood under the effect of specific conditions prevailing in the Czechoslovak Socialist Republic which entailed, as early as in the first post-war period, a rather considerable exodus of manpower from agriculture. If compared, however, on an international scale, it is likely to be proved that in the later years, this decrease of manpower in agriculture was developing at a higher rate in Czechoslovakia than in the other countries.

Even if in Czechoslovakia, the proportional share of manpower in agriculture has still been a very large one (ranging approximately 20.9 per cent) and though the quota of agricultural land falling upon a single agricultural worker is smaller in Czechoslovakia than in the large capitalist agricultural enterprises in most of the West-European countries, the Czechoslovak agriculture suffers from a considerable lack of manpower. The main problem is not so much the absolute number of manpower, but their sufficient equipment with materialized work.

The fact that in the developed capitalist countries a larger amount of agricultural machines was substituted for every man that left the agricultural sector, and that a far larger number of manpower not involved in the agricultural sector is active in the agricultural production in the form of services, this fact gives evidence of that we, in Czechoslovakia, have not yet advanced sufficiently in looking for new ways and in creating basic prerequisites for an efficient reduction of the manpower need under the actual conditions of simultaneous growth of the agricultural production.

The relatively higher manpower need in the Czechoslovak agriculture is influenced also by the unfavourable structural composition of the manpower available. The spontaneous exodus of young agricultural workers from agriculture to industrial branches entailed a deformation of the age structure and an insufficient influx of young people, or eventually the latter's regress to other branches, causes actually not only a decrease of the absolute number of workers involved in the agricultural sector, but is sure to exert, in the next future, a very penetrating effect on the most decisive component part of the agricultural manpower — workers within the range of 20 to 40 years. On the other hand, also a high quota of working women — in particular in the cooperative sector in Bohemia and Moravia — are a serious hindrance to the speeded development towards an up-to-date productive agriculture.

Der Arbeitskräftebesatz in der tschechoslowakischen Landwirtschaft und die den Arbeitskräftebedarf beeinflussenden Faktoren

Der objektive gesetzmäßige Prozeß des Abgangs der Arbeitskräfte aus der Landwirtschaft in andere Zweige — der in allen ökonomisch entwickelten Ländern analog vor sich geht — wurde in der ČSSR von ihren spezifischen Verhältnissen beeinflusst. Diese bewirkten, daß ein starker Abgang von Arbeitskräften aus der Landwirtschaft bereits in der Nachkriegszeit erfolgte. Ein internationaler Vergleich weist jedoch darauf hin, daß diese Abnahme in der ČSSR auch in den folgenden Jahren schneller erfolgte als in den übrigen Ländern.

Obwohl der Anteil der in der Landwirtschaft Tätigen in der ČSSR immer noch sehr hoch ist (20,9%) und auf eine Arbeitskraft weniger Hektar der landwirtschaftlichen Nutzfläche entfallen als in den kapitalistischen Landwirtschaftsbetrieben der westeuropäischen Länder, wird in der tschechoslowakischen Landwirtschaft ein bedeutender Mangel an Arbeitskräften empfunden. Das Hauptproblem bildet dabei nicht einmal so sehr die absolute Arbeitskräfteziffer als die ausreichende Ausrüstung der Arbeitskräfte mit vergegenständlichter Arbeit.

Die Tatsache, daß in den entwickelten kapitalistischen Staaten für jede aus der Landwirtschaft abgegangene Arbeitskraft ein Mehr an Maschinen geliefert wurde und daß sich an der landwirtschaftlichen Produktion in Form der Dienstleistungen eine weitaus größere Anzahl von Arbeitskräften außerhalb der eigentlichen Landwirtschaft beteiligt, bezeugt, daß wir bei der Suche nach Wegen und bei der Schaffung von Voraussetzungen für eine rationelle Verminderung des Arbeitskräftebedarfs bei dem gegenwärtigen Anwachsen der landwirtschaftlichen Produktion noch nicht genügend erfolgreich waren.

Der relativ höhere Bedarf an Arbeitskräften in der tschechoslowakischen Landwirtschaft wird von der ungünstigen Arbeitskräftestruktur bewirkt. Der im Selbst-

lauf erfolgende Abgang jugendlicher Arbeitskräfte in die Industrie verursachte eine Deformation der Altersstruktur und die unzureichende Zuführung von Jugendlichen in die Landwirtschaft — bzw. ihr Abgang aus der Landwirtschaft — verursacht nicht nur eine absolute Abnahme der Arbeitskräfteziffer, sondern wird in der nächsten Zukunft auch die entscheidende Komponente — die Arbeitskräftegruppe im Alter von 20 bis 40 Jahren — beeinflussen. Auch die hohe Anzahl der in der Landwirtschaft — insbesondere im Genossenschaftssektor in den böhmischen Bezirken — tätigen Frauen bildet ein großes Hindernis für die beschleunigte Verwirklichung der modernen hochproduktiven Landwirtschaft.

Inž. Josef Flek, CSc.

Ekonomický ústav CSAV, Praha

■ S ohledem na omezený rozsah stati se budeme zabývat jen některými otázkami odborné kvalifikace řídících kádrů v zemědělství, protože jsou v současné době nejslabší stránkou celkové kvalifikace pracovních sil v zemědělství.

Podle některých speciálních studií západoevropských výzkumných ústavů jsou hospodářské výsledky u jednotlivých zemědělských podniků, vedených odborně vzdělanými pracovníky (absolventy 3- až 4letých zemědělských škol) zhruba o 25 % vyšší než u podniků vedených pracovníky bez odborného zemědělského vzdělání.¹⁾ Totéž potvrzují i průzkumy ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství v našich družstvech.²⁾

ODBOBNÁ KVALIFIKACE ŘÍDÍCÍCH KÁDRŮ VE STÁTNÍCH STATCÍCH A V JZD

Nároky na stupeň i rozsah znalostí a dovedností řídících kádrů neustále rostou. Prudký rozvoj techniky, nových technologických postupů, nových forem organizace práce apod. vyžaduje hluboké teoretické znalosti, doplněné příslušnými praktickými zkušenostmi. Navíc vedoucí hospodářský pracovník se musí vyznačovat vysokou politickou vyspělostí, organizačními schopnostmi i dobrými charakterovými vlastnostmi.

Odbornou kvalifikaci je možno získávat jednak účastí v bezprostředním výrobním procesu (pokud jde o návyky, dovednosti a eventuálně i zkušenosti), jakož i mimo tento bezprostřední výrobní proces (pokud jde zejména o teoretické vědomosti). Nejjednodušší složky odborné přípravy až po výrobní zkušenosti včetně určitého minima teoretických znalostí je možno získat v učebním poměru nebo i bez něho.

Pokud má být hloubka zvládnutí všech těchto poznatků stejná, je pochopitelné, že profesionální odborná příprava (učební poměr, zaškolení) zkracuje dobu zvládnutí těchto poznatků. Nejsložitější prvky poznání při dnešní úrovni rozvoje výrobních sil nelze v průměru zvládnout bez absolvování příslušných odborných škol jenom na podkladě bezprostřední účasti na výrobním procesu. To tedy znamená, že odborná příprava u vedoucích pracovníků musí v sobě zahrnovat jak odbornou školní výchovu, tak i praxi.

V následujících rozborech si budeme všimát prakticky jenom školního odborného vzdělání. Není to znakem toho, že praxi nepřikládáme žádný nebo

¹⁾ B. Oury: L'agriculture au seuil du Marché Commun. Paris 1959.

²⁾ Meziskupinový rozbor družstev různé ekonomické úrovně, MZLVH 1964.

jen nevelký význam v charakterizování odborné kvalifikace, ale je to důsledek toho, že délka praxe v oboru není prakticky ve statistickém materiálu vůbec obsažena. Z toho pochopitelně vyplývá i určitá jednostrannost dalších našich rozborů.

V zájmu posílení zemědělství kvalifikovanými kádry byla v posledních letech učiněna z iniciativy ÚV KSČ řada opatření (rozšířeno zemědělské školství, nábor odborníků z jiných odvětví národního hospodářství do zemědělství atd.). Přesto se ukazuje, že tento úsek reprodukce pracovní síly v zemědělství je jedním z nejvážnějších úseků.

Tempo výchovy zemědělských odborníků do roku 1960 zaostávalo za celkovým tempem růstu odborníků celého národního hospodářství.³⁾

V letech 1960—1963 se situace mění ve prospěch zemědělství. Přírůstek zemědělských odborníků za toto období převyšuje relativní přírůstek odborníků v ČSSR celkem o 50 %. Důležitou skutečností je, že z celkového počtu zemědělských odborníků v národním hospodářství pracovalo na různých úsecích v resortu MZLVH v roce 1960 79,5 %, v roce 1963 81,5 % proti 64 % z roku 1955.⁴⁾

Přes tento poněkud příznivější vývoj ve výchově a rozmístění zemědělských odborníků v posledních třech letech je vybavenost zemědělství odbornými pracovníky (zemědělských i nezemědělských oborů) ve srovnání s jinými odvětvími, zejména s průmyslem a stavebnictvím, podstatně horší.

V socialistickém sektoru zemědělství připadalo na 1000 stálých pracovníků 57 odborníků, kdežto v průměru 141 a ve stavebnictví 143 odborníků. Je to rozdíl téměř 2,5násobný. Zvláště nepříznivá situace je ve družstvech. Zde jsou rozdíly více než šestinásobné.

Z pěti kategorií nejvýznamnějších vedoucích funkcionářů státních statků má 23,3 % a ve družstvech 49 % jen základní všeobecné vzdělání.⁵⁾

Na státních statcích je v současné době z hlediska vzdělání nejlépe obsazena funkce hlavních techniků, z nichž 32,8 % má vysokoškolské a 44,1 % středoškolské odborné vzdělání. Jen 5,9 % těchto pracovníků má jen všeobecné základní vzdělání. Z hlediska vzdělání mají relativně nejnižší kvalifikaci vedoucí hospodářství a za nimi následují ředitelé statků. Tedy hlavní řídicí kádry.

Ve družstvech je celková úroveň vedoucích pracovníků podstatně nižší než ve státních statcích. Téměř polovina vedoucích funkcionářů má jen základní všeobecné vzdělání. Přitom plné dvě třetiny předsedů družstev nemá žádnou odbornou školu.

Všech vedoucích funkcionářů družstev, kteří prošli nějakou odbornou střední nebo vysokou školou, je 8234. Vysoké školy zemědělské absolvuje v posledních letech přes 1000 odborníků ročně. V roce 1963 to bylo 1185 absolventů. Střední odborné školy opouští ročně 6500 až 7000 absolventů. To tedy znamená, že celkový počet funkcionářů družstev se středním odborným a vysokoškolským vzděláním odpovídá zhruba počtu absolventů škol za jediný rok.

³⁾ V letech 1955 až 1960 vzrostl počet odborníků (s úplným vysokoškolským, úplným středním a středním odborným vzděláním) v celém národním hospodářství o 54 %, kdežto stav odborníků se zemědělským a lesnickým vzděláním o 41 %. V letech 1960 až 1963 počet odborníků všech skupin oborů vzrostl o 20 %, ale stav odborníků se zemědělským a lesnickým vzděláním se zvýšil o 30 %.

⁴⁾ Vypočteno z údajů Statistické ročenky ČSSR 1964, str. 124, JZD mezi V. a VI. sjezdem, ÚKLKS, Praha 1964, str. 23, a zprávy MZLVH — Rozbor stavu a vývoje odborníků z resortu MZLVH v letech 1960—1963, str. 434.

⁵⁾ Podrobnější údaje viz Zemědělská ekonomika č. 4/1965 — Statistické přehledy.

Mimořádně nepříznivá situace je u mechanizátorů, z nichž má vysokoškolské nebo středoškolské odborné vzdělání jen 11,2 % a více než 65 % jich má jen základní všeobecné vzdělání. Má-li být plně využita výrobní technika v zemědělství, je nutno velmi rozhodně zvyšovat odbornou kvalifikaci zejména mechanizátorů družstev.

Velkou pozornost je třeba soustředit též na zvyšování úrovně vzdělání předsedů družstev a vedoucích hospodářství státních statků. Do určité míry se to týká též ředitelů státních statků.

Zkušenosti však ukazují, že zejména tito pracovníci z různých důvodů si svou kvalifikaci zvyšují velmi nedostatečně. Do určité míry svědčí o tom i skutečnost, že např. ve školním roce 1963—1964 mezi 354 dálkově studujícími posluchači Provozně ekonomické fakulty VŠZ v Praze byli jen 3 předsedové družstev, též počet posluchačů tvoří ženy z domácnosti, a jenom 5 vedoucích hospodářství státních statků studuje dálkově. Na celkovém počtu posluchačů dálkového studia fakulty se vedoucí funkcionáři družstev a státních statků podílejí zhruba 16 %. Spolu s vedoucími pracovníky výrobních zemědělských správ a oborově řízených organizací (šlechtitelské a semenářské podniky, velkovýkrmny apod.) činil jejich podíl 24 % z celkového počtu dálkově studujících.

I když tato fakulta je jedna z osmi fakult zemědělských vysokých škol v Československu, na nichž mohou studovat v různých formách studia vedoucí funkcionáři družstev a státních statků, přece jen to ukazuje na značné problémy při zvyšování jejich kvalifikace.

Též mezinárodní srovnání (např. s NDR, NSR atd.) ukazují na značné zaostávání odborné kvalifikace řídicích kádřů v zemědělství.

NĚKTERÉ AKTUÁLNÍ PROBLÉMY DALŠÍHO ZVYŠOVÁNÍ ODBORNÉ KVALIFIKACE VEDOUČÍCH PRACOVNÍKŮ V JZD A VE STÁTNÍCH STATKÁCH

Současný stav nedostatečné odborné kvalifikace řídicích pracovníků v zemědělství je ovlivňován dvěma základními příčinami. Jednak jsou to příčiny dané celkovým nedoceněním zemědělství v národním hospodářství a odborné kvalifikace zvláště a jednak příčiny dané existujícím stavem řízení.

Nelze se zde zabývat všemi příčinami. Poukážeme jen na některé.

Jedna z příčin a tudíž i cest k řešení této problematiky je posílit zejména ve výběru vedoucích hospodářských pracovníků stránku jejich odborné kvalifikace a v maximální míře usilovat o její plné využití u každého pracovníka tak, jak to bylo zdůrazněno i v zásadách kádrové politiky schválených předsednictvem ÚV KSČ koncem roku 1964.

V období bojů o politickou moc a zabezpečení předpokladů pro vítězství socialismu v této oblasti (tj. v oblasti politické moci) bylo pochopitelné, že ve výběru kádřů byl na první místo kladen důraz na politickou vyspělost kádřů a jejich oddanost věci socialismu. Dnes tato podmínka při výběru kádřů musí být taktéž plně respektována. Ovšem těžiště při výběru vedoucích hospodářských pracovníků se dnes přeneslo na jejich odbornou kvalifikaci, která je jedním ze základních předpokladů politické účinnosti jejich práce.⁶⁾ Proto této stránce kvalifikace musí být v současné době věnována prvořadá pozornost.

Jedním z nejvýznamnějších nedostatků v otázce přípravy kvalifikovaných pracovníků pro zemědělství je ten, že výchova, zejména řídicích kádřů, ale i základních pracovníků se nestala dosud nezbytnou organickou součástí řízení jak

⁶⁾ Viz Rudé právo z 2. 12. 1964.

v nadpodnikovém, tak i ve vnitropodnikovém měřítku. V rozhodující míře je to ovlivněno současným modelem řízení hospodářství. Systém řízení musí vyvolávat ekonomický tlak na obsazování funkcí vysoce kvalifikovanými odborníky po všech stránkách a současně vytvářet optimální podmínky pro růst kvalifikace vedoucích hospodářských pracovníků.

Nová soustava řízení musí vytvořit jak pro správný výběr a výchovu, tak především pro uplatnění tvůrčích schopností řídicích pracovníků a pro dokonalejší styl jejich práce daleko příznivější podmínky, než tomu bylo dosud.

Průzkum ve 40 nejvyspělejších družstvech ukázal, že i zde funkcionáři mohou jenom zcela ojediněle dodržet zákonem stanovenou pracovní dobu.⁷⁾ Družstva v anketě uvádějí, že přílišná časová náročnost spojená s vykonáváním funkce ve družstvu je jednou z příčin, proč mladí schopní odborníci nechtějí funkce vykonávat. Přílišná časová náročnost je také jednou z příčin dalšího zvyšování kvalifikace dosavadních funkcionářů družstev. Proto i z tohoto hlediska se jeví nanejvýš nutné začít s výzkumem otázek spojených s racionalizací řízení, stylem a metodami práce řídicích pracovníků. K tomuto účelu by bylo snad vhodné zřídit i příslušné vědeckovýzkumné pracoviště.

Bylo by však omylem se domnívat, že tyto vlastnosti vedoucích hospodářství pracovníků budou získávat více méně samočinně a že není nutno tento proces plánovitě zajišťovat.

Výchova kvalifikovaných kádrů se musí opírat o perspektivní plány zvyšování kvalifikace, zejména řídicích kádrů, které se musí postupně stát samozřejmostí a nezbytnou součástí výhledových plánů rozvoje výroby, podniky počínaje a centrálními orgány konče.

Bylo by na místě, aby podniky dopředu věděly, pro které funkce, kdy a v jaké formě vyškolí vlastní kádry a na jaké funkce se budou v perspektivě ucházet o absolventy škol. V podnicích, ale i v nadpodnikových řídicích složkách by měla být postupně vytvořena situace, aby každý vedoucí pracovník měl plán a jasnou perspektivu svého odborného růstu, funkčního zařazení i platových podmínek. Neměl by existovat stav, aby studující, vybraní podnikem na studia, nevěděli nic o svém budoucím zařazení v případě úspěšného absolvování studia, nebo aby do plánu studia nebyli zařazováni právě ti vedoucí pracovníci, kteří si potřebují nejvíce doplnit vzdělání, nebo ti pracovníci, s nimiž v budoucnosti lze počítat jako s kádrovou rezervou na vedoucí funkce.

Plánování výchovy vedoucích pracovníků předpokládá, aby vedoucí pracovníci podniků i nadpodnikových orgánů byli maximálně stabilizováni.

1) Zásada stabilizace vedoucích pracovníků je aktuální v celém národním hospodářství, zejména však v zemědělství, kde dokonalá znalost rozdílných místních přírodních a ekonomických podmínek je jedním z rozhodujících faktorů správného rozhodování. Dlouhodobý výrobní proces zpomaluje možnost seznámit se s těmito specifickými podmínkami za poměrně krátkou dobu.

Využití odborných vědomostí řídicích kádrů je oslabováno v současné soustavě řízení jejich velkou fluktuací výměnami kádrů. Funkční období ředitele státních statků bylo do roku 1960 v průměru 15 až 18 měsíců. Příčinou jsou časté organizační změny i vážné nedostatky ve výběru i výchově řídicích kádrů. Značná fluktuace řídicích kádrů je také ve družstvech, zejména v ekonomicky neupevněných. Přitom rozborů ukazují, že v nejpřednějších družstvech až 60 %

⁷⁾ Meziskupinový rozbor družstev různé ekonomické úrovně, MZLVH 1964.

předsedů zastává funkci více než 5 let a z toho 20 % až 10–15 let.⁸⁾ Proto je třeba překonat nahodilost a kampaňovitost ve výběru a výchově kádrů a rozhodujícím způsobem zlepšit dnešní stav v přípravě kádrových rezerv.

Nízká úroveň vedoucích pracovníků ve státních statcích i ve družstvech je ovlivňována též nedostatky na úseku rozmisťování absolventů zejména vysokých škol. Celý dosavadní systém rozmisťování je těžkopádný a zdaleka nezaručuje, že absolventi škol se dostanou do těch podniků, kde je jejich práce nejvíce třeba.

Na druhé straně však ještě není plná záruka, zda by přechod na zcela volný systém rozmisťování kádrů nevedl k tomu, že zemědělské podniky nebudou mít zájem o nové kvalifikované pracovníky. Přesto však v zájmu efektivnějšího hospodaření s kádry by bylo vhodné alespoň na zkoušku zavést pro obsazování některých vybraných vedoucích funkcí konkursní řízení a v kladném případě je rozšiřovat na neustále větší okruh vedoucích funkcionářů. Vypisovat konkursy by mohly jak zemědělské podniky, tak zemědělské orgány. To by jistě pomohlo k lepšímu využití osobních předpokladů a požadavků absolventů na straně jedné a zemědělských podniků na straně druhé. Podnítilo by to součinnost mezi posluchači a školami.

Nízká úroveň vedoucích technicko-hospodářských pracovníků ve státních statcích i ve družstvech vyplývá i z nedostatků v rozmisťování kvalifikovaných pracovníků uvnitř podniků. Při celkově nízké úrovni kvalifikace vedoucích funkcionářů, zejména pokud jde o odborné vzdělání, pracuje na různých jiných, méně významných místech řada pracovníků vyšší kvalifikace. Přitom u části z nich nejsou náklady na jejich vzdělání efektivně využity. A nejde o nevýznamné položky. Vždyť výchova jednoho středoškolačka stojí 25 000 Kčs a vysokoškolačka dokonce 62 000 Kčs.⁹⁾

I když o kvalitě řídicích kádrů nerozhoduje jenom stupeň školního vzdělání, ale též doba praxe, politická vyspělost i osobní vlastnosti apod., přesto např. ve družstvech je 37 % (tj. více než 4000) středoškolsky odborně vzdělaných lidí, kteří nezastávají žádné vedoucí funkce.

Ve státních statcích je situace ještě horší. Z celkového počtu vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných odborníků pracuje na rozhodujících funkcích jen 38 %. Ukazuje se, že na tomto úseku máme značnou nevyužitou rezervu pro zlepšování odborné kvalifikace řídicích kádrů v zemědělství. Jde totiž o kádry, které již pracují ve družstvech nebo ve státních statcích a z nichž značnou část je nutno plánovitě a cílevědomě připravit na zastávání funkcí. Jde tedy o rezervu nejdříve a nejsnadněji mobilizovatelnou.

I když v našem zemědělském školství je snaha, aby žáci získali ve škole určité praktické znalosti a zkušenosti, přesto si život vynucuje důsledněji řešit u absolventů středních a zejména vysokých škol nástupní praxi ve vzorových zemědělských podnicích. Zásada nástupní praxe, stanovená centrálními orgány, není dodržována a absolventi škol jsou zařazováni buď přímo do funkcí, pro jejichž vykonávání nemají dostatek zkušeností, nebo jako základní pracovníci, což jim nedává možnost dobré přípravy pro zastávání technicko-hospodářských funkcí.¹⁰⁾

Zásadním způsobem a hlouběji, než je tomu dosud, je třeba propracovávat jednak délku praxe, jednak typy podniků,

⁸⁾ Meziskupinový rozbor družstev různé ekonomické úrovně. MZLVH 1964.

⁹⁾ Zemědělské noviny, 4. 10. 1964.

¹⁰⁾ Viz usnesení vlády o zabezpečení výchovy kvalifikovaných pracovníků pro zemědělství v období do r. 1970, SPN 1964, str. 62–63.

v nichž by měla být tato praxe uskutečňována, jakož i otázky spojené s hmotným zabezpečením praktikantů. Cenné zkušenosti v tomto směru mají některé socialistické země, ale řadu cenných podnětů přinášejí i naše dílčí zkušenosti.¹¹⁾

Mimoto se ukazuje nezbytně nutným vypracovat ucelený systém vysílání vybraných odborníků na studijní pobyty do progresivně vedených zemědělských podniků, orgánů či zemědělských organizací jak socialistických, tak kapitalistických států k doplnění odborné kvalifikace a k využití zahraničních zkušeností v našem zemědělství.

Obtíže při obsazování vedoucích funkcí kvalifikovanými odborníky jsou zejména ve družstvech dány mj. též celkovou nízkou úrovní odměny za práci, jakož i nízkým podílem odměny za odbornou kvalifikaci v celkové základní odměně. Např. průměrná měsíční základní odměna předsedů družstev ve vybraném souboru 172 družstev českých krajů dosahovala v roce 1962 jen 65–79 % základní odměny ředitele státního statku nejnižší (I.) kategorie.¹²⁾

Zájem o zvyšování kvalifikace je dále oslabován tím, že např. odměna předsedy družstva nebo dalších funkcionářů se stanoví především s ohledem na plošnou velikost družstva, plánovaný objem produkce a jen v nepatrném rozsahu se přihlíží též ke kvalifikaci.

S růstem výměry družstva klesá rozdíl v úrovni odměny mezi kvalifikovaným a nekvalifikovaným vedoucím pracovníkem. V největších družstvech s vysokou intenzitou výroby, kde je potřeba nejvíce kvalifikovaných vedoucích pracovníků, připadá na ohodnocení kvalifikace celkem 9,5 % celkové možné odměny. Přitom vysokoškolské vzdělání zvyšuje možnou odměnu o 3,2 %. Nutno říci, že je to nedostatečný hmotný podnět pro studium na odborných školách. Na zhruba obdobných principech jsou postaveny i platy inženýrsko-technických a administrativních zaměstnanců státních statků.

Aby systém odměňování více podněcoval vedoucí pracovníky ke zvyšování kvalifikace, bylo by nutné zvýšit v základní odměně těchto pracovníků část odměny, jež připadá na odbornou kvalifikaci.

Na úroveň nedostatečného odborného vzdělání vedoucích hospodářských pracovníků má značný vliv současná praxe umožňující nahrazovat vyšší stupně školního odborného vzdělání praxí. V tomto směru není možno připustit žádný extrém. Nelze podceňovat ani význam praxe, zvláště odborné, a funkce svěřovat pracovníkům, kteří sice mají příslušný stupeň školního vzdělání, ale jejichž praxe je nedostatečná, ale nelze však také význam praxe přeceňovat na úkor odborného školního vzdělání.

V současné době je nejslabší stránkou ve zvyšování odborné kvalifikace vedoucích pracovníků přeceňování významu praxe na úkor vzdělání. Tento extrém je zakotven i v požadavcích platových řádů na stupeň odborného vzdělání a praxi pro inženýrsko-technické a administrativní funkce ve státních statcích a ve družstvech.¹³⁾

¹¹⁾ Viz např. *Zemědělské noviny* ze 4. 9. 1964, 24. 10. 1964 aj. Některé VZS odměňují absolventy vyslané na praxi z prostředků určených na kádrovou pomoc zůstávajícím družstvům. Jiné podniky počítají pro své řídicí pracovníky se závazným zvýšením odměny při úspěšném absolvování školy a nutné praxe, s funkčním postupem nebo jako s kádrovou rezervou pro určitou funkci atd.

¹²⁾ Inž. F. Majer: *Některé otázky odměňování vedoucích pracovníků v JZD; kandidátská disertační práce*, str. 160.

¹³⁾ *Platový a prémieový řád pro technicko-hospodářské pracovníky státních statků*, vydalo MZLVH, viz též *Věstník MZLVH*, č. 9/1964.

Podle „Pokynů pro odměňování za práci v JZD“, vydaných v roce 1964, může být např. u předsedy, agronoma, zootechnika, mechanizátora či ekonoma pětileté vysokoškolské vzdělání nahrazeno jen dvouletou odbornou praxí.

Jestliže za těchto podmínek splňuje vedoucí pracovník alespoň minimální požadavky na vzdělání, nevidí důvodu, proč by musel studovat pět a někdy i více let vysokou nebo jinou odbornou školu, když praxi získává víceméně samočinně, jenom výkonem své běžné pracovní činnosti.

Výzkumy i praxe v zahraničí ukazují, že 1 rok vzdělání se rovná 2 až 3 letům praxe.¹⁴⁾

V daném případě jde však o nabývání jednodušších složek kvalifikace odbornou praxí, jako jsou návyky, dovednosti a zkušenosti či určité minimum teoretických znalostí. Otázkou však je, zda a nakolik je vůbec možno osvojit si teoretické vědomosti, kde již převládá váha logického poznání proti poznání smyslovému, jimiž posluchače vybavuje vysoká škola, absolvováním několikaleté praxe. Domníváme se, že ani dlouholetá odborná praxe nemůže v průměru nahradit vysokoškolské vzdělání.

Ukazuje se proto nutné i u nás podstatně zpřísnit a perspektivně zásadně vyloučit na vedoucích místech možnost nahrazování předepsaného školního vzdělání praxí.

Nadpodnikové řídicí orgány by měly zemědělským podnikům poskytovat maximální pomoc při výběru a výchově kvalifikovaných kádrů. To předpokládá mj. důsledné skoncování s podceňováním odborné výchovy zemědělských pracovníků na všech stupních řízení a vytvořit předpoklady, aby se tato výchova stala jednou z rozhodujících součástí řídicí práce nadpodnikových orgánů řízení. Průzkum ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství ukázal, že v 75 výrobních zemědělských správách (ze 100 VZS) byly úkoly spojené s výchovou kádrů svěřeny pracovníkům, kteří vedle této široké a náročné agendy vykonávají ještě jednu až i tři jiné agendy, jako např. propagaci, kádrovou evidenci, bezpečnost práce, stížnosti, právní záležitosti atd. Mimoto mají ještě řídit a organizovat podnikovou výchovu v obvodu VZS a ve vlastní VZS, organizovat získávání mládeže do učebního oboru, vybírat pracovníky ke studiu na odborné školy, rozmisťovat absolventy zemědělských škol apod. Tato situace pochopitelně neskýtá záruku zlepšení současného stavu.

Nedostatečné kádrové zajištění odborné výchovy na úseku zemědělství je do určité míry patrné i z toho, že např. ve stavebnictví připadá jeden výchovný pracovník v průměru na 1000 pracovníků. V některých strojírenských podnicích připadá 1 výchovný pracovník na 1500 zaměstnanců, v jiných 6 pracovníků na 2000 zaměstnanců. V zemědělství však připadá jeden výchovný pracovník na 8000–12 000 (i více) zaměstnanců.¹⁵⁾

Proto se ukazuje nutné kádrově posílit a dobudovat v řídicích nadpodnikových orgánech útvary pro výchovu kvalifikovaných pracovníků pro zemědělství.

SOUHRN

Tempo výchovy zemědělských odborníků do roku 1960 zaostávalo za celkovým růstem odborníků v celém národním hospodářství. Po roce 1960 se situace poněkud zlepšila, přesto však stupeň zaostávání zemědělství středoškolskými

¹⁴⁾ Viz „Die Landwirtschaft“, č. 6/1959.

¹⁵⁾ Materiál MZLVH o systému odborné výchovy pracovníků v zemědělství, č. j. 48.218/64, str. 9.

a vysokoškolskými odborníky je téměř 2,5násobný a ve družstvech více než šestinásobný. Příliš velký počet vedoucích pracovníků státních statků a zejména družstev má jen základní všeobecné vzdělání. Vážné nedostatky jsou i v sektorovém a teritoriálním rozmístění. Celkový počet funkcionářů družstev s odborným středním nebo vysokoškolským vzděláním odpovídá zhruba počtu absolventů těchto škol za jediný rok. Přitom v zemědělských závodech pracuje celá řada pracovníků, jejichž kvalifikace není plně využito.

Nízká úroveň vzdělání vedoucích kádrů je do určité míry způsobena nedostatečnou hmotnou zainteresovaností na získávání kvalifikace. Odborné vzdělání se výrazně neprojevuje v odměně za práci a navíc i současná soustava řízení nevyvolává dostatečný tlak na zvyšování kvalifikace.

Некоторые проблемы специальной квалификации руководящих кадров сельскохозяйственных предприятий

Темпы воспитания сельскохозяйственных специалистов в ЧССР отстают от общего роста всего народного хозяйства. После 1960 года это положение несколько улучшилось, но, несмотря на это, ступень отставания сельского хозяйства в количестве специалистов, имеющих среднее и высшее образование, остается в 2,5 раза, а в сельскохозяйственных кооперативах более чем в шесть раз больше. Слишком большое количество руководящих работников госхозов, а в особенности сельскохозяйственных кооперативов, имеет лишь начальное общее образование. Серьезные недостатки имеются в секторном и в территориальном размещении. Общее количество функционеров сельскохозяйственных кооперативов, имеющих специальное среднее или высшее образование, отвечает в общем количеству окончивших эти школы за один год. При этом в сельскохозяйственных предприятиях работает целый ряд работников, квалификация которых использована не полностью.

Низкий уровень образования руководящих кадров вызван в определенной степени недостаточной материальной заинтересованностью в достижении квалификации. Специальное образование в оплате труда особо не отражается и, кроме этого, предприятия допускают замещение специального образования практикой.

Some Problems connected with the Specialist Qualification of Managers in Agricultural Enterprises

The rate at which agricultural specialists and experts are formed in the Czechoslovak Socialist Republic lags behind the overall rhythm of growth in the whole of the Czechoslovak national economy. After 1960, the situation somewhat improved, but nevertheless the degree of backwardness of the agricultural sector due to the lack of graduate and secondary school specialists was nearly 2.5 fold on the whole and even more than 6-fold in the agricultural cooperative farms. The number of managers and leading staff members of the State farms and in particular of the members of cooperative farms having but elementary schooling, is by far too high. Serious deficiency has been recorded also in the distribution of leading staff members within the sector and in regard to the territorial scheme. The total number of active managing staff in the cooperative farms with special secondary schooling or special agricultural degree equals roughly the number of a one-year shift of students leaving this type of schools. At the same time, however, a large number of people are employed in different agricultural enterprises, though their special qualification is not utilized in an efficient way.

The low level of instruction of the management has, to a certain extent, its cause in the insufficient material interest which ought to be an incentive to acquire special qualification. The special schooling and instruction is not expressed conspicuously enough in the salary and moreover the regulations allow special instruction to be replaced by working practice.

Doc. inž. Josef Krilek, CSc.,
Vysoká škola stranická – Institut
společenských věd při ÚV KSČ,
Praha - Vokovice

■ Srovnáváme-li statistické údaje o úrovni mezd a odměn v zemědělství a v průmyslu, zjišťujeme poměrně značné rozdíly. Jak však tuto skutečnost hodnotit v souvislosti s dnešní situací v pracovních silách v zemědělství? Na tuto otázku dnes není jednotný názor. Existuje názor, že už samo toto srovnání je dostatečným důkazem nenormální situace v odměňování práce v zemědělství a že odměny musí být vyrovnány. Jiný názor považuje tyto rozdíly v odměňování za zcela přirozené, neboť vychází z toho, že v zemědělství je nižší produktivita práce než v průmyslu, že je tam v průměru vynakládáno méně práce, práce zde je méně kvalifikovaná a o nižší intenzitě, a její společenský význam je také nižší. Proto i v průměru nižší odměna než v průmyslu je podle tohoto názoru oprávněná.

Je zřejmé, že tato otázka zasluhuje hlubšího rozboru, aby se vyjasnila kritéria, podle nichž je možno takto vůbec srovnávat. Proto zde chceme stručně (s ohledem na omezený rozsah článku) vyložit závěry, které vyplynuly z pokusu o hlubší vyjasnění těchto otázek v naší výzkumné práci. Jsme si vědomi toho, že jde o otázky mimořádně složité a že někteří čtenáři s námi nebudou souhlasit. Jsme však přesvědčeni, že jen hlubší odbornou konfrontací názorů se může dojít ke správným výsledkům a závěrům.

*

Ze statistických údajů vyplývá, že úroveň průměrných měsíčních výdělků v zemědělství značně zaostává za úrovní odměn v průmyslu a za většinou odvětví národního hospodářství. Úroveň hrubých měsíčních mezd je nižší než v zemědělství jen v obchodě a ve veřejném stravování, v komunálních službách a v bytovém hospodářství a v posledních dvou letech i ve zdravotnictví a v sociální péči.

Z údajů však také vyplývá, že v zemědělství a lesnictví roste úroveň mezd rychleji než v ostatních odvětvích národního hospodářství. Tuto skutečnost však nelze jednoznačně přeceňovat a nelze z ní rozhodně současně vyvozovat tendenci rychlého sblížení úrovně odměn v zemědělství s úrovní v ostatních odvětvích. Uvedený závěr potvrzuje srovnání výše mezd v jednotlivých letech a v jednotlivých odvětvích výroby k výši mezd v průmyslu. Mzdy v zemědělství, i přes vyšší tempo růstu, nepřesáhly ani v roce 1963 80 % úrovně mezd v průmyslu.

Ze srovnání úrovně mezd v různých odvětvích s úrovní mezd státního sektoru zemědělství vyplynuly značné rozdíly v neprospěch zemědělství. Avšak

I. Průměrná čistá měsíční mzda pracovníků v průmyslu, ve státním socialistickém sektoru zemědělství (z toho ve státních statcích) a průměrná měsíční odměna družstevníků v KČS ČSSR

Odvětví národního hospodářství	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Průmysl	1193	1209	1250	1288	1291	1286
Státní sektor zemědělství	928	969	984	1015	1037	1039
z toho:						
státní statky	880	910	955	1014	1027	1040
JZD	650	649	781	784	714	831

to, co jsme dosud uvedli o výši hrubých měsíčních mezd v zemědělství, nepodává zdaleka úplný a správný obraz o velikosti odměn za práci všech pracovníků v zemědělství, neboť se týká jen jejich menšiny, tj. asi 23 %.

Ještě hlubší rozdíly v odměňování však existují mezi úrovní čistých měsíčních mezd pracovníků v průmyslu, ve státním socialistickém sektoru zemědělství a mezi průměrnou měsíční odměnou družstevníků (tab. I).

Ukazuje se tedy, že ještě větší rozdíly existují mezi výší odměn družstevníků a výší mezd pracovníků v průmyslu. Tyto rozdíly v jednotlivých letech dosáhly výše, již ukazuje tabulka II.

Jak je z tabulky II vidět, rozdíly v odměnách pracovníků průmyslu a družstevníků jsou značné, i když je patrna tendence k jejich postupnému stírání, čemuž nasvědčuje i rychlejší tempo růstu odměn družstevníků (tab. III).

Jakkoli se však zdá vývoj odměn družstevníků příznivý, je dosavadní tempo vyrovnávání odměn nedostatečné. Za předpokladu, že by čisté měsíční mzdy pracovníků průmyslu zůstaly na téže úrovni, které bylo dosaženo v roce 1963, a kdyby mzdy pracovníků státních statků a odměna družstevníků vzrůstaly ročně stejným tempem jako v posledních třech letech, dosáhli by pracovníci ve státních statcích dnešní úrovně mezd pracovníků v průmyslu za 7 let, tj. v roce 1970, a pracovníci ve družstvech za 17 let, tj. v roce 1980. Za předpokladu, že by ve všech třech zkoumaných skupinách bylo zachováno totéž tempo růstu mezd, jaké v nich existovalo v letech 1960–1963, došlo by ke

II. Rozdíly mezi čistou měsíční mzdou pracovníků v průmyslu a odměnou družstevníků v KČS a v % ČSSR

	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Rozdíl v KČS v neprospěch družstevníků	543	560	469	504	577	455
Relace odměny družstevníků k odměně pracovníků v průmyslu (průmysl = 100)	54,5	53,7	62,5	60,9	55,3	64,6

III. Tempo růstu průměrných čistých měsíčních mezd pracovníků v průmyslu, ve státních statcích a odměn družstevníků v ‰ (předchozí rok = 100) celostátní údaje

Odvětví	1959	1960	1961	1962	1963
Průmysl	101,3	103,4	103,0	100,2	99,6
Státní statky	103,4	105,0	106,2	101,2	101,3
JZD	99,9	120,3	100,4	91,1	116,4

sblížení úrovně mezd pracovníků státních statků s úrovní mezd pracovníků průmyslu za 11 let proti současnému stavu, tj. v roce 1974, u pracovníků družstev za 26 let, tj. v roce 1989, přičemž by se odměny družstevníků zdvojnásobily.

*

Jedním z nejčastěji uplatňovaných argumentů, jímž se mají zdůvodnit výše uvedené rozdíly v odměnách v průmyslu a v zemědělství jako správné, je tvrzení, že je to přirozený důsledek nižší produktivity práce v zemědělství než v průmyslu. Jako důkaz pro to byla uveřejněna v tisku dokonce konkrétní čísla. Podle nich v roce 1962 jeden stálý pracovník v zemědělství v průměru vyrobil za 26 680 Kčs produkce, zatímco v průmyslu byla tato produkce v jednotlivých odvětvích čtyřikrát i vícekrát větší.

Toto srovnání jako důkaz nižší produktivity práce v zemědělství je nesprávné. Jde totiž o srovnávání hrubé produkce, v níž je v různých odvětvích obsaženo různé množství zhmotnělé práce. Mimoto srovnávaná produkce není oceněna ve stejných cenách, nýbrž v cenách vytvořených podle různých principů. Jednou jde o nákupní ceny, podruhé o velkoobchodní ceny.

Je též známou skutečností, že technický pokrok, hlavní činitel růstu produktivity práce, neprobíhá ve všech odvětvích národního hospodářství stejnými tempy a sotva kdy tomu tak bude. Ani v rámci jednotlivých odvětví průmyslu není tento vývoj rovnoměrný a vývoj úrovně mezd v jednotlivých odvětvích se vývoji produktivity práce nikdy nepodřizoval. To je velmi zřetelné ze statistických dat.

Zásadní přístup k řešení otázky vztahu úrovně produktivity práce v jednotlivých odvětvích národního hospodářství a úrovně odměn v těchto odvětvích by měl vycházet z existence zboží výroby a působení zákona hodnoty v naší socialistické ekonomice. V různých odvětvích je v daný moment přirozeně různé — po staru řečeno — organické složení kapitálu v důsledku různého stavu techniky a technologie výroby. Avšak podle *Marxova* učení o práci jako tvůrkyni hodnot vytváří každá jednotka abstraktní lidské práce ve všech odvětvích zásadně stejné množství nové hodnoty bez ohledu na to, jaká je právě v tom kterém odvětví konkrétně úroveň produktivity práce. Předpokladem je, že tato práce je vynakládána ve společensky nutném množství (jak z hlediska množství práce potřebné na výrobu jednotky výrobku, tak z hlediska množství práce vynaložené na celkovou masu výrobků). Proto *Marx* říká, že chce-li společnost uspokojovat své potřeby a vyrábět proto určitý druh

zboží, musí je zaplatit.¹⁾ Přitom musí vycházet reálně z té úrovně produktivity práce, která v daném odvětví existuje, musí pokrýt nutné náklady zhmotnělé i živé práce, které z dané úrovně produktivity práce vyplývají. Pokud jde o ocenění jednotek nákladů zhmotnělé i živé práce, vychází se za kapitalismu zcela přirozeně z jejich ceny, odrážející z dlouhodobého hlediska v podstatě jejich hodnotu.

Jinak však vypadá situace uvnitř jednoho odvětví při výrobě téhož zboží. Vyrábí-li některý podnik při vyšší produktivitě práce a tedy za nižších než společensky nutných nákladů, realizuje mimořádný zisk, při vyšších než společensky nutných nákladech vyrábí se ztrátou. Zatímco ve vztazích mezi odvětvími se při tvorbě výrobních cen (společensky nutné výrobní náklady plus průměrný zisk) vychází z dané úrovně produktivity práce v jednotlivých odvětvích, uvnitř jednoho odvětví pak rozdílná úroveň produktivity práce v jednotlivých podnicích respektována není a nemůže být.

Tyto marxistické poučky o vztahu produktivity práce a tvorby cen mezi jednotlivými odvětvími materiální výroby a uvnitř daného odvětví mezi jednotlivými podniky mají obecnou platnost. Platí i za socialismu, i když se pochopitelně projevují v určitých jiných modifikacích.

Ponechme stranou otázku, k jaké modifikaci za socialismu dochází pokud jde o hodnotu zboží, jaká je socialismu objektivně odpovídající formule ceny, a všimněme si blíže společenského ocenění jedné složky ceny jakéhokoliv typu, tj. ocenění jednotky vynaložené živé práce v rámci vlastních nákladů produkce.

Z předcházejícího výkladu vyplývá, že jednotka jednoduché abstraktní práce, vynaložená v kterémkoliv odvětví výroby, vytváří stejné množství hodnoty. Z této nově vytvořené hodnoty musí společnost část odčerpat pro krytí svých celospolečenských potřeb. Druhou část vyplácí pracovníkům jako odměnu za práci. Je třeba si položit otázku, jak má socialistická společnost postupovat při odčerpávání nadvýrobku pro své potřeby. Má z různých odvětví ze stejné hodnoty vytvořené jednotkou abstraktní práce odčerpávat nestejně částky nebo má odčerpávat zásadně stejné množství hodnoty? V prvním případě by se odměna za jednotku jednoduché práce v jednotlivých odvětvích výroby lišila v závislosti na míře rozdílného odčerpávání nově vytvořené hodnoty, ve druhém případě by se nelišila. Pro druhé řešení mluví ta závažná skutečnost, že pracující všech odvětví materiální výroby kupují své životní prostředky za ceny jednotné pro pracovníky v všech odvětvích, a že by tedy za stejnou práci nedostávali stejnou, ale různou odměnu. Marxova poučka, že pracující dostane od společnosti po srážce produktu pro společnost v jiné formě stejné množství práce, by neplatila a nutně by nastával nezvládnutelný přesun pracovních sil z těch odvětví, kde je jednotka práce odměňována méně, do těch odvětví, kde se platí za stejnou práci více. Je samozřejmé, že socialistická společnost má v rukou všechny prostředky k tomu, aby — je-li takový přesun pracovních sil účelný — jej hmotně podnítila. To však může být jen dočasný jev.

Závěrem tedy můžeme říci, že tvrzení o tom, že s ohledem na nižší úroveň produktivity práce v zemědělství má v něm být také nižší odměna než v prů-

¹⁾ „... při dané úrovni produktivity práce je v každé dané výrobní sféře ke zhotovení určitého množství zboží zapotřebí určitého množství společenské pracovní doby...“. Dále: „chce-li společnost uspokojovat své potřeby a vyrábět proto určitý druh zboží, musí je zaplatit... Ta část společnosti, které připadá dílbou práce úkol vynaložit svou práci na výrobu tohoto zboží, musí dostat ekvivalent ve společenské práci, ztělesněné ve zboží uspokojujícím její potřeby.“
K. Marx: Kapitál, III-1, Praha 1956, str. 203.

myslu, je nesprávné, ať se na první pohled zdá jakkoliv odůvodněné, a že při hlubším teoretickém rozboru neobstojí.

Rozbor nám zároveň vytvořil určité předpoklady, abychom srovnávání faktické průměrné úrovně odměn mohli začít správně realizovat a neuspokojili se pouhým mechanickým srovnáváním. Nesrovnávali jsme hodnoty vytvořené jedním pracovníkem (resp. dělníkem), ale dokazovali jsme, že jednotka jednoduché abstraktní práce vytváří stejné množství nové hodnoty ve všech odvětvích a že by také v socialistické společnosti za ni měla být vyplácena stejná odměna. A to je značný rozdíl. Srovnáváme-li celkové průměrné výdělky pracovníků v různých odvětvích výroby, nesmíme zapomínat, že na tyto výdělky má vliv okolnost, kolik jednotek jednoduché (a tedy srovnatelné) práce za stejný časový úsek (měsíc, rok) průměrný pracovník vynaloží. A zde mnoho záleží na tom, zda jde skutečně jen o práci jednoduchou,²⁾ tj. o práci o základním stupni složitosti, dále na tom, o jakou intenzitu vynakládané práce jde, i na tom, v jakém poměru jsou tyto různé druhy prací v jednotlivých odvětvích zastoupeny a jaký je vůbec v jednotlivých odvětvích časový pracovní fond, zda není někde menší či větší. Průměrné výsledky mohou být vyrovnány jen tam, kde jsou vyrovnány i všechny faktory, které na ně působí.

Přesněji přepočítat práci vynakládanou v jednotlivých odvětvích na jednotky jednoduché práce pro správnější přístup k hodnocení dnešních vztahů v odměnách v různých odvětvích je velmi obtížné. Ekonomická věda se těmito otázkami téměř nezabývala, a proto není na co navazovat (celá tato problematika je nerozpracovaná) a také nezbytných podkladových statistických materiálů je naprostý nedostatek. Přesto se o takový hrubý propočet pokusíme, abychom se k řešení správného vztahu průměrných odměn pracovníků v zemědělství a v průmyslu alespoň částečně přiblížili.

*

Nejdříve se podívejme, jaký je počet hodin průměrně ročně odpracovaných jedním pracovníkem v průmyslu a v zemědělství, zvláště v družstvu.

V nezemědělské veřejnosti vládne všeobecně dojem, že v zemědělství se s ohledem na jeho sezónnost vynakládá ročně menší množství práce (v hodinách) než v jiných odvětvích národního hospodářství. Podrobným propočtem na základě poměrně spolehlivých údajů³⁾ za leta 1958—1963 jsme však zjistili, že počínaje rokem 1961 (dříve nikoliv) odpracovávají družstevníci ve společném hospodářství průměrně ročně o 19 hodin více než dělníci v průmyslu a o 5 hodin více než dělníci ve stavebnictví. Je tedy vidět, že opačná všeobecná představa je nesprávná. V našem dalším rozboru budeme předpokládat, že v tomto směru tedy není rozdílu mezi prací vynaloženou v průmyslu a v zemědělství.

*

Zastavme se nyní u problému srovnání intenzity práce v zemědělství a v průmyslu, protože vážným problémem při redukci práce na jed-

²⁾ „... v každém hodnototvorném procesu se musí vyšší práce vždy převádět na průměrnou společenskou práci, např. jeden den vyšší práce na x dnů jednoduché práce.“

K. Marx: Kapitál, I, str. 217.

³⁾ Pokud jde o JZD, vycházeli jsme z materiálů připravované výzkumné práce z VÚZE v Praze.

notky jednoduché práce je převod různých prací na práci normální intenzity. Je známo, že vynaložená práce za určitou časovou jednotku se liší stupněm své intenzity a tedy i rozdílným opotřebením pracovní síly.

Normální intenzitou práce rozumíme společensky průměrný výdej svalové a nervové energie pracovníka za určitý časový úsek. Intenzita práce je nepřímo úměrná délce pracovní doby. Čím delší je pracovní doba, tím nižší je obvykle intenzita práce, a naopak.

Po vytvoření jednotných zemědělských družstev došlo ke zkrácení pracovní doby rolníků. Družstevníci pracují nyní jen po určitou, více méně přesně vymezenou část dne. Zpravidla je to 8 hodin; při sezónních pracích, v živočišné výrobě a při mechanizovaných pracích je to obvykle více. Přitom při sezónních pracích, zejména při sklizni, dochází ke zvýšení intenzity práce. Jako činitel růstu intenzity práce družstevních rolníků působí skutečnost, že bylo podstatně omezeno střídání různých, povětšinou naprosto odlišných druhů práce, které bylo spojeno s častými přestávkami mezi jednotlivými pracemi, jež působí příznivě směrem ke snižování intenzity práce.

Také vzájemná kooperace družstevníků vede nejen ke zhušťování pracovní doby, ale i ke zvyšování intenzity práce tím, že v pracovních skupinách dochází ke spojování pracovníků nejen různých schopností, ale i různého věku. Starší pracovníci jsou tím prakticky donucováni k výdeji většího množství energie, než je pro tuto kategorii pracovníků normální.

Ke zvýšení intenzity práce vede i nedostatek pracovních sil ve družstvech a rostoucí používání strojů. Obojí má za následek zvýšení pracovního tempa. Mimoto některé zemědělské stroje si přímo vynucují určité pracovní tempo, jako např. kombajny na sklizeň brambor, sázecí stroje, pracovní plošiny, mlátičky apod. Avšak i ostatní druhy mechanizačních prostředků, které jsou obsluhovány individuálně, jako např. traktory, obilní kombajny, agregáty, působí jako činitel zvyšování intenzity práce, zejména proto, že při práci s nimi roste složka výdeje energie mozku a nervů (srovnej např. orbu volským, koňským potahem a traktorem).

Přitom nejde o malý vliv na pohyb intenzity práce. To je konečně vidět z toho, že počet mechanizačních prostředků na jednoho pracovníka ve družstvu neustále vzrůstá. Vzrostl také rozsah speciálních plodin připadajících na jednoho stálého pracovníka ve družstvu, při jejichž ošetřování v době špiček je nutno za krátkou dobu vydat maximum pracovní síly. Vzrostl i počet krav na jednu dojičku a skotu na jednoho ošetřovatele. Protože v živočišné výrobě jsou zaměstnány převážně ženy, a práci při přípravě a rozvozu krmiv, při čištění stájí a při vyvážení hnoje je nutno dosud považovat za těžkou tělesnou práci, a protože tyto práce je třeba vykonat i v časově omezené době, děje se tak především zintenzivněním práce.

Také individuality družstevníků jsou rozdílné. Každý nemůže pracovat stejným tempem a každý také potřebuje jinou dobu pro regeneraci své pracovní síly. V této souvislosti má nepříznivý význam dodatečný výdej pracovní síly v záhumenském hospodářství. Pracovník nastupující do práce řádně neodpočinený musí k vykonání těžké práce vydat mnohem více energie než pracovník, který patřičně obnovil svou pracovní schopnost.

Závěrem lze říci, že v kolektivní zemědělské výrobě existují vlivy, které zejména v organizačně upevněných družstvech působily k vyrovnání intenzity práce družstevníků na společenskou úroveň. Proto v dalším rozboru budeme předpokládat, že v intenzitě vynakládané práce podstatných rozdílů není. Pravděpodobně se tím zkreslí celkový výsledek v neprospěch zemědělství, ale pro

přesnější zjištění a porovnání rozdílů v intenzitě práce v průměru v zemědělství a v průmyslu spolehlivé podklady dosud nejsou.

Dalším všeobecným míněním, uplatňujícím se při vzájemném srovnání odměny za práci pracovníků v průmyslu a ve družstvech, je představa, že v průmyslu se vynakládá práce mnohem větší složitosti a že tedy z tohoto důvodu jsou existující velké rozdíly v odměně oprávněné. Do jaké míry je tento argument opodstatněn? Abychom mohli na položenou otázku odpovědět, pokusíme se o převod hlavních skupin konkrétní práce (o nestejném stupni složitosti) na vzájemně srovnatelnou práci. Protože pro přímé srovnání nejsou předpoklady, používá se různých nepřímých ukazatelů.

Složitost práce sama o sobě je charakterizována množstvím znalostí a návyků potřebných pro vykonávání určité práce, které jsou výsledkem školení pracovní síly. K získání různých stupňů kvalifikace je třeba nestejně dlouhé doby. Množství času, nutné k získání daného kvalifikačního stupně, se však v průběhu společenského vývoje ustálilo na určité úrovni (např. učební doba tříletá, dvouletá atd.) a představuje dobu společensky nutnou k získání kvalifikace, a podle ní lze proto usuzovat na složitost práce.

K získání dělnické, středoškolské odborné a vysokoškolské kvalifikace je potřebné toto množství času (tab. IV):

IV. Potřeba času k získání kvalifikace

Kvalifikace pracovníka	Délka přípravy roků	Koeficient převodu na práci základní kvalifikace
Dělník vyučený (průmysl, stavebnictví)	3	1
Odborník s úplným středoškolským vzděláním	7	2,33
Odborník s úplným vysokoškolským vzděláním	10	3,33

Poznámka:

Abychom se vyhnuli možným námitkám, že zjišťování stupně kvalifikace podle množství času potřebného k jejímu získání je zjednodušení, a to zejména z toho důvodu, že roční náklady na získání určité kvalifikace se liší (protože složitá práce je projevem pracovní síly, k jejímuž vyškolení je třeba vyšších nákladů), přepočítali jsme kontrolně složitou práci na práci základní složitosti i podle výše nákladů vynakládaných na získání určité kvalifikace. Při tom jsme u vysokoškoláků došli k totožným výsledkům. Při redukci složitější práce na práci základní složitosti v průmyslu, ve stavebnictví a v zemědělství odhlížíme od skutečně vynakládané pracovní doby, takže jde vlastně o redukci počtu pracovních sil.

Tímto přepočtem dostáváme údaje uvedené v tabulce V.

Údaje v tabulce V ukazují jednak na neustálý vzestup složitosti práce vynakládané v průmyslu a v zemědělství, jednak na rozdíly v množství vynaložené práce základní složitosti v obou odvětvích. Protože tyto rozdíly jsou vyvolány různým podílem vysoce kvalifikovaných pracovníků, má tato redukce význam pro rozbor relací průměrných odměn pracovníků všech odvětví.

V. Porovnání počtu pracovníků v průmyslu a v JZD redukovaných na pracovníky základní kvalifikace a čistých měsíčních mezd na jednoho pracovníka (neredukovaného) v ‰ — ČSSR

	1959	1960	1961	1962	1963
Zvýšení počtu pracovníků základní kvalifikace (po přepočtu) v ‰ v průmyslu	115,9	116,4	117,7	118,9	120,2
v JZD	102,6	103,4	103,5	104,2	104,7
Vzájemná relace zvýšení počtu redukovaných pracovníků v ‰ (JZD = 100)	112,9	112,6	113,7	114,1	114,8
Čisté měsíční odměny pracovníků v Kčs v průmyslu	1209	1250	1288	1291	1286
v JZD	649	781	784	714	831
Vzájemná relace měsíčních odměn v ‰ (JZD = 100)	186,3	160,1	164,3	180,8	154,8

Současný stav je zhruba takový, že 100 pracovníků existující kvalifikační struktury vynakládá totéž množství práce, jaké by muselo v roce 1963 vynakládat asi 120 pracovníků základní kvalifikace v průmyslu a 105 pracovníků ve družstvech. Z ukazatele odlišnosti množství práce vynakládané v průmyslu proti práci ve družstvech s ohledem na její složitost lze vyvodit závěr, že i průměrné odměny pracovníků v průmyslu a ve družstvech by se měly pohybovat zhruba v těchto relacích. To prakticky znamená, že průměrná odměna připadající na jednoho pracovníka v průmyslu by měla být vyšší asi o 14 ‰ než stejná odměna na jednoho pracovníka ve družstvu při stejném průměrném počtu odpracovaných hodin. Ve skutečnosti se však čisté měsíční odměny liší podstatně více.

Je přirozené, že tento propoččet je jen velmi hrubý. Ale přece jenom určité reálné vztahy odráží a přibližuje nás ve značné míře ke správnému řešení dané otázky.

V uvedeném srovnání vycházíme z toho, že v podstatě stejnou kvalifikaci má vyučený dělník v průmyslu a ve stavebnictví i řadový člen družstva, bývalý drobný a střední rolník nebo mladý člověk, který se již vyučil některé ze zemědělských profesí. Bývalý drobný či střední rolník se fakticky učil své profesi u svých rodičů od útlého mládí a mnohý z nich nadto prošel i určitým typem zimních zemědělských škol. Popírat věcně adekvátnost tohoto druhu vyučení s vyučením v řemesle v řádném učebním poměru by bylo dost obtížné. Objevují se však názory, že vstupem rolníků do družstva došlo ke značné dequalifikaci rolníků, čehož se někdy používá jako argumentu pro zdůvodnění existující nižší úrovně odměn v zemědělství.

Když se hovoří o dequalifikaci družstevníků, vychází se z technického rozvoje, kterým procházejí družstva, a z vlivů, které má na způsob vynakládání pracovní síly. Technický rozvoj vede přirozeně k dělbě pracovních činností, ke specializaci funkcí. Dosavadní vývoj však ukazuje, že v zemědělství nedochází k takovému zúžení kvalifikace jako v průmyslu a že se tedy dosud uplatňuje pracovní síla s větším stupněm univerzální kvalifikace než v průmyslu. Je to

vyvoláno charakterem výrobního procesu, zejména jeho přetržitostí a z toho vyplývajícím střídáním prací jednotlivými pracovníky. Také práce se živými organismy uprostřed neustále se měnících přírodních podmínek, omezený rozsah prací podle podrobných receptur, vyvolává potřebu pracovních sil se širší kvalifikací. Protože i v zemědělství dochází k oddělení řídicích funkcí od fyzické práce, musí se pracující často rozhodnout sám o postupu práce za změněných podmínek. Rozsáhlost zemědělského závodu a změny počasí si vynucují větší samostatnost v rozhodování řadových pracovníků, než je tomu u dělníků v průmyslu.

Změny ve výrobním procesu přesto však postupně vyvolávají i změny v kvalifikaci družstevníků. Tyto změny započaly se združstevněním a z něho vyplývajícím dělbou práce uvnitř družstva a dále pokračují spolu s přeměnou malovýrobního procesu na velkovýrobní proces. V důsledku značného podílu malovýrobního způsobu výroby ve družstvech mohou řadoví družstevníci dosud plně využívat svou kvalifikaci, kterou získali jako malovýrobci.

Znalost celého zemědělského povolání je pro družstevníky velmi výhodná i tím, že vytváří vhodné podmínky pro jejich specializaci. Pracovník ovládající profesi se může v krátké době specializovat a ve specializované práci může pracovat s větším úspěchem než pracovník vyškolený jen v určité specializaci.

Mají-li však družstevníci dostatečnou kvalifikaci pro vykonávání manuálních prací, nelze to již říci o družstevnících, kteří řídí výrobní činnost družstva. Ve funkci řídicího pracovníka nelze vystačit s praktickými zkušenostmi, nýbrž je třeba i teoretického školení.

Rozdělování pracovního procesu na dílčí operace, které postupuje i v zemědělství, sice práci zjednodušuje, ale vynucuje si specializované funkce mistrů, technologů, tzn. vysoce kvalifikovaných řídicích pracovníků. Tato kategorie pracovníků nemá zatím pro svou práci dostatečnou kvalifikaci a v řídicí práci se opírá jen o své praktické zkušenosti.

Při zkoumání složitosti práce vynakládané celými soubory pracovníků v průmyslu a v zemědělství jsme poukázali na vyšší podíl kvalifikovanější práce vynakládané v průmyslu, který vyplývá z vyššího podílu středoškolsky a vysokoškolsky kvalifikovaných pracovníků. Vyšším podílem kvalifikovanější práce vynakládané v průmyslu lze zdůvodnit rozdíly ve mzdách do 14 %, nelze jím však již odůvodnit rozdíly v odměňování jednotlivých, újeji vymezených skupin pracovníků, např. dělníků, technicko-hospodářských pracovníků či dokonce pracovníků téže profese (tab. VI a VII).

Rozdíly v odměně stejně kvalifikovaných kategorií pracovníků průmyslu a státních statků jsou vysvětlitelné jen odlišným hodnocením významu práce vynakládané v průmyslu a v zemědělství pro rozvoj společnosti.

To je zvláště patrné ze srovnání výše odměn jednotlivých specializovaných povolání (např. v říjnu 1963 si pěstitel zemědělských plodin vydělal 1141 Kčs, kdežto pomocný dělník v průmyslu 1377 Kčs; zemědělský mechanizátor 1701 Kčs, kdežto řidič zemních strojů 2094 Kčs; technik hospodářství 1386 Kčs, kdežto mistr v průmyslu 1973 Kčs atd.).

Mezi pracovníky průmyslu a zemědělství jsou očividné hluboké rozdíly v odměňování práce jednotlivých srovnávaných kategorií pracovníků, které nejsou zdůvodnitelné ani rozdíly v intenzitě práce, ani rozdíly v délce pracovní doby. Musíme pominout i rozdíly v kvalifikaci, neboť jsme srovnávali odměny

VI. Průměrná měsíční čistá mzda dělníka v Kčs — ČSSR

Odvětví	1959	1960	1961	1962	1963
V průmyslu celkem	1191	1230	1267	1283	1280
Ve státních statcích	927	978	1028	1029	1045
Relace (státní statky = 100)	128,5	125,8	123,2	124,7	122,5

VII. Průměrná měsíční čistá mzda technicko-hospodářských pracovníků v Kčs - ČSSR

Odvětví	1959	1960	1961	1962	1963
V průmyslu celkem	1591	1633	1655	1633	1621
Ve státních statcích	1193	1262	1360	1379	1359
Relace (státní statky = 100)	133,4	129,4	121,7	118,4	119,3

pracovníků stejné kvalifikace. Nedocnění společenského významu práce v zemědělství se tedy jeví jako hlavní důvod existujících rozdílů a posléze se projevuje v celé skupině bezprostředních vlivů, které působí na úroveň odměn pracovníků ve státních statcích. Jsou to: nejnižší mzdová křivka v zemědělství, nedostatečná funkce TKK, zejména jeho úzký rozsah při zařazování dělníků do tarifních tříd, a posléze vyšší požadavky na kvalifikaci než v ostatních odvětvích při zařazování do vyšších tříd TKK.

Zatímco z rozboru vyplývá určité nedocnění společenského významu práce v zemědělství proti práci vynakládané v jiných odvětvích, jsou někteří autoři toho názoru, že nižší odměny za práci v zemědělství jsou nutným projevem objektivně nižšího společenského významu práce v zemědělství proti práci vynakládané v jiných odvětvích, zejména v průmyslu.

Domníváme se shodně s některými dalšími ekonomy, že význam práce v kterémkoliv odvětví národního hospodářství nevyplývá z charakteru konkrétní práce v něm vynakládané, ale z toho, jak je potřebné množství konkrétní práce zabezpečeno počtem pracovních sil, jež jsou k dispozici pro její vykonávání.

Společenský význam určité konkrétní práce není tedy jejím atributem, jednou provždy daným a neměnným. Vývoj ekonomiky naopak ukazuje, že společenský význam práce vynakládané v různých odvětvích společenské výroby se mění. Mění se objektivně v závislosti na společenské potřebě produkce toho kterého odvětví a na míře jejího uspokojení. Rozpor mezi poptávkou a nabídkou po určitém zboží může za určitých okolností ovlivnit i poměr mezi nabídkou a poptávkou po pracovních silách. Je-li rozpor mezi nabídkou pracovních sil a jejich potřebou vážný, řeší se obvykle mzdovou preferencí, která je projevem uznání většího společenského významu určité práce.

Takové vymezení společenského významu práce má však své důsledky pro charakteristiku úlohy zemědělství v současné společnosti. S ohledem na nedo-

statek pracovních sil v zemědělství a na velkou potřebu zemědělských výrobků — tedy ke značně nenasyčené potřebě konkrétní práce — je v současné době práce v zemědělství společensky vysoce významná.

SOUHRN

Autoři vycházejí ze skutečnosti, že v zemědělství a v průmyslu existují různé průměrné odměny a dávají otázku, jak tuto skutečnost hodnotit. Především vyvracejí rozšířený názor, že nižší průměrná úroveň odměn v zemědělství je přirozeným důsledkem nižší produktivity práce v zemědělství než v průmyslu. Jednotka jednoduché abstraktní práce vytváří ve všech odvětvích výroby stejné množství nové hodnoty za stejnou časovou jednotku bez ohledu na danou úroveň produktivity práce v těchto odvětvích. Také odměna za jednotku práce musí být v zásadě stejná ve všech odvětvích výroby.

Autoři dále ukazují, že průměrný roční pracovní fond pracovníků v zemědělství, právě tak jako stupeň intenzity práce, jsou ve srovnání s průmyslem zhruba vyrovnány. Aby mohli zjistit rozdíly v kvalifikační struktuře pracovních sil v zemědělství a v průmyslu, přepočítávají počty odborníků se středoškolským a vysokoškolským vzděláním na pracovníky se základní kvalifikací. Při tomto přepočtu se vychází z množství času potřebného k získání základní kvalifikace (koeficient přepočtu 1) odborné středoškolské (koeficient 2,33) a vysokoškolské kvalifikace (koeficient 3,33). Podle tohoto přepočtu 100 pracovníků současné kvalifikační struktury vynakládá totéž množství práce, jaké by muselo vynakládat asi 120 pracovníků základní kvalifikace v průmyslu a 105 pracovníků v družstvech. Rozdíly v průměrných odměnách jsou však podstatně větší. Jsou zřejmě spjaté s různým společenským oceněním živé práce vynakládané v zemědělství a v průmyslu.

O проблеме сопоставления уровня оплаты труда в сельском хозяйстве и в промышленности

Авторы исходят из того факта, что в сельском хозяйстве и в промышленности существуют расхождения в средней оплате труда и ставят вопрос, каким образом рассматривать этот факт. Прежде всего они отрицают существующее мнение, что понижение среднего уровня оплаты труда в сельском хозяйстве является естественным следствием того, что в сельском хозяйстве производительность труда ниже, чем в промышленности. Единица простой абстрактной работы создает во всех отраслях производства одинаковое количество новой ценности за одинаковую единицу времени, несмотря на данный уровень производительности труда в обеих отраслях. Также оплата единицы труда должна быть принципиально одинаковой во всех отраслях производства.

Далее авторы указывают, что средний годовой трудовой фонд работников в сельском хозяйстве, также как степень интенсивности труда в сравнении с промышленностью в общем выравнены. Для определения расхождений в структуре квалификации рабочей силы в сельском хозяйстве и в промышленности авторы пересчитывают количество специалистов, имеющих среднее и высшее образование, на работников, имеющих начальную квалификацию рабочего. При этом пересчете исходят из времени, необходимого для приобретения основной квалификации (пересчетный коэффициент 1), специальной основной квалификации (коэффициент 2,33) и высшей (коэффициент 3,33). Согласно приведенному пересчету, 100 работников однородной квалификационной структуры затрачивает такое же количество труда, которое затратило бы около 120 работников с основной квалификацией в промышленности и 105 работников сельскохозяйственных кооперативов. Расхождения в средней оплате труда, однако, более высоки. Очевидно они связаны с различной общественной оценкой живого труда, затрачиваемого в сельском хозяйстве и в промышленности.

A Contribution to the Comparison of the Level of Wages Paid in the Agricultural Sector and of those in the industrial Sectors

The authors come out of the fact that the average wages in agriculture and in industry are different and put the question asking how this fact may be evaluated. First of all the authors argue against the opinion generally spread according to which the lower level of average wages in agriculture is due to the lower productiveness of labour in agriculture than in industry. The unit of simple abstract work creates in all production branches the same amount of new values within the same time unit regardless of the level of labour productivity fixed at the time being in the branches in question. On principle the salary for such a unit of work should be the same in all the branches of production.

Furthermore, the authors point out that in the agricultural sector, the average annual labour fund of the workers, as well as the degree of labour intensity, in comparison with industry are almost balanced. In order to be able to identify the differences in the qualification structure between the manpower in agriculture and the one in industry, they convert numerically the number of graduates and secondary students to the number of employees with fundamental qualification. This conversion allows to take as a basis the time necessary to obtain the fundamental qualification (conversion coefficient equalling 1.0), while the employee having a secondary schooling has a conversion coefficient equalling 2.33, and a graduate is given the conversion coefficient of 3.33. According to this calculation one hundred workers taken from the actually available qualification structure delivers the same amount of labour as would be furnished by approximately 120 workers with fundamental qualification in the industrial sector and 105 workers in cooperatives. The differences in the average level of wages are, however, considerably higher. They are apparently due to different social factors influencing the valuation of living labour delivered on the one hand in agriculture and in industry on the other.

Zum Problem des Vergleichs der Höhe der Arbeitsvergütung in der Landwirtschaft und in der Industrie

Die Verfasser gehen von der Tatsache aus, daß es in der Landwirtschaft und in der Industrie eine unterschiedliche durchschnittliche Arbeitsentlohnung gibt und sie stellen die Frage, wie diese Tatsache zu bewerten ist. Sie widerlegen vor allem die verbreitete Ansicht, daß das niedrige durchschnittliche Niveau der Arbeitsvergütung in der Landwirtschaft eine natürliche Folge der im Vergleich mit der Industrie niedrigeren Arbeitsproduktivität sei. Je Einheit der einfachen abstrakten Arbeit wird in allen Produktionszweigen die gleiche Menge des neu geschaffenen Werts in der gleichen Zeiteinheit erzielt, ohne Rücksicht auf das gegebene Niveau der Arbeitsproduktivität in diesen Zweigen. Auch die Vergütung je Arbeitseinheit muß im Prinzip in allen Produktionszweigen die gleiche sein.

Die Verfasser weisen ferner darauf hin, daß der durchschnittliche Jahresarbeitsfonds der in der Landwirtschaft Tätigen ebenso wie der Grad der Arbeitsintensität im Vergleich zur Industrie ungefähr ausgeglichen sind. Um die Unterschiede in der Qualifikationsstruktur der in der Landwirtschaft und in der Industrie Beschäftigten Arbeitskräfte ermitteln zu können, rechnen die Verfasser die Anzahl der Facharbeiter mit Mittel- und Hochschulbildung auf Arbeitskräfte mit grundlegender Qualifikation um. Bei dieser Umrechnung gehen sie von dem Zeitaufwand aus, der zur Erwerbung der grundlegenden Qualifikation (Umrechnungskoeffizient 1), der fachlichen Mittelschulbildung (Koeffizient 2,33) und der Hochschulbildung (Koeffizient 3,33) erforderlich ist. Dieser Berechnung gemäß wenden 100 Arbeitskräfte der gegenwärtigen Qualifikationsstruktur die gleiche Arbeitsmenge auf, die von etwa 120 Arbeitskräften mit der grundlegenden Qualifikation in der Industrie und von 105 solchen Arbeitskräften in der Landwirtschaft aufgewandt werden müßte. Die Unterschiede in den durchschnittlichen Entlohnungswerten sind jedoch wesentlich höher. Sie sind offensichtlich mit der unterschiedlichen gesellschaftlichen Bewertung der lebendigen Arbeit verbunden, die in der Landwirtschaft und in der Industrie aufgewandt wird.

Vladimír Vydra, CSc.
Doc. dr. Jiří Karlík, CSc.,
Ekonomický ústav ČSAV, Praha

Mezi otázky teoreticko-metodologického charakteru (mající však i značný prakticko-politický význam), které souvisí s problematikou reprodukce pracovních sil v zemědělství, patří i započítávání či nezapočítávání osobních důchodů družstevníků ze záhumenkového hospodářství do jejich pracovních příjmů při jejich vzájemném srovnávání s pracovními příjmy ostatních pracujících.

Zdánlivě jde o otázku, jejíž zodpovězení je velmi prosté a jednoznačné. Vždyť nikdo nemůže popřít úzkou historickou a věcnou souvislost společného a záhumenkového hospodářství a závislost hospodářství záhumenkového na hospodářství společném. Proto také bylo a dosud je běžnou praxí, že hovoří-li se o pracovních příjmech družstevníků či srovnávají-li se s pracovními příjmy ostatních pracujících, berou se v pracovních příjmech družstevníků v úvahu nejen jejich příjmy ze společného hospodářství, ale i jejich osobní důchody ze záhumenkového hospodářství.

Přes tuto zdánlivou jednoznačnost je však problém sám podstatně složitější. Zvláště s rozvojem družstevního hospodářství a jeho společenského charakteru se stále více ukazuje, že do popředí vystupují a mají ekonomický význam ty momenty, které příjmy družstevníků ze společného hospodářství a osobní důchody z jejich záhumenkového hospodářství odlišují, než ty, které je vzájemně spojují.

Především se ukazuje, že přes veškerou historickou i věcnou spojitost, která je vlastní společnému a záhumenkovému hospodářství družstevníků, nelze současně ztrácet se zřetele, že svou ekonomickou povahou jde o dva odlišné typy hospodářství. V jejich existenci je také dán základ dvojakého postavení družstevního výrobce: na jedné straně je družstevník výrobcem společenským a na druhé straně provozuje osobní hospodářství. Máme zde tedy co činit se dvěma kvalitativně odlišnými skupinami vztahů, v nichž se družstevní výrobce nachází a jichž je současně nositelem. Tyto vztahy se také vyznačují jím vlastními zákonitostmi, které se prosazují nejen v procesu tvorby důchodů družstevníků v jejich společném a záhumenkovém hospodářství, ale i v procesu rozdělování a užití těchto důchodů. Jako výrobce ve společném hospodářství, se družstevník zúčastňuje tvorby hrubého důchodu a podílí se na jeho rozdělování a užití způsobem vlastním společenskému výrobcí. Jako výrobce na záhumenkovém hospodářství, vytváří hrubý důchod, rozděluje a užívá jej tak, jak odpovídá osobnímu hospodářství.

Tak např. ve společném hospodářství se může přeměnit v bezprostřední osobní důchod družstevníka jen část jím vytvořená a družstvem realizovaná nová hodnota. Část této nově vytvořené a realizované hodnoty se přeměňuje

v čistý důchod družstva. Ekonomické postavení družstevního výrobce jako společného a ve skutečnosti i společenského výrobce, se v daném případě realizuje tak, že v rámci nově vytvořené hodnoty (jejíž tvorby se zúčastnil spolu s ostatními členy družstva) spoluvytváří prostředky pro další rozvoj společného hospodářství, přičemž jeho podíl na té části nově vytvořené hodnoty, z níž mají být uspokojeny bezprostřední osobní potřeby členů družstevního kolektivu, je určen na základě principů vlastních socialistické společenské ekonomice.

Naproti tomu v záhumenkovém hospodářství nabývá povahy osobního důchodu družstevníka celá jím nově vytvořená hodnota, nezřídka však (což platí zvláště pro současné období) i část jím dříve vytvořené hodnoty. (Mimoходом na těchto skutečnostech je založena i zdánlivě nepochopitelná vysoká efektivnost družstevníkem vynakládané práce v záhumenkovém hospodářství.)

Tyto rozdíly v ekonomické povaze společného a záhumenkového hospodářství (promítající se i do rozdílů v tvorbě, rozdělování a užití nově vytvářené hodnoty družstevníkem ve společném a záhumenkovém hospodářství) se nutně prohlubují v souvislosti s rostoucím společenským charakterem družstevního hospodářství. Byly zanedbatelné v době, kdy družstevní hospodářství představovalo zvláštní formu spojení principu soukromého a společenského hospodaření, kdy se družstevní hospodářství jako hospodářství společné (a jako jedna z forem socialistického procesu zespolečňování výroby) vytvářelo a kdy se samo v nemalé míře vyznačovalo týmiž rysy, jimiž se dnes vyznačuje záhumenkové hospodářství. Uvedené rozdíly však vystupují do popředí a nelze je přehlížet v době, kdy socialistický společenský charakter družstevního hospodářství (v důsledku toho i přeměna dosud soukromě hospodařícího malovýrobce ve společenského družstevního velkovýrobce) se staly reálnou skutečností. Tím spíše, že celý tento proces je nerozlučně spjat i se změnou funkce a místa záhumenkového hospodářství v životě družstevníků.

Jestliže totiž historicky je vznik záhumenkového hospodářství motivován především psychologickými a sociálně ekonomickými faktory, pak tuto úlohu a tento význam záhumenkového hospodářství je dnes možno spojovat nejvýše jen s určitou částí družstevníků. Především s tou, která postupně překračuje období svého produktivního věku, a která jak svými kořeny, návyky, způsobem života a osvojenou kvalifikací, je více méně trvale se zemědělstvím spjata. Avšak pro značnou část aktivních družstevníků a především pak pro novou generaci družstevních rolníků a specialistů, přecházejících do zemědělství z jiných odvětví národního hospodářství (a o tyto skupiny pracovníků nám dnes jde především), tento význam a tato úloha záhumenkového hospodářství nepřichází v úvahu. Pokud vůbec se u těchto pracovníků setkáváme se zájmem o záhumenkové hospodářství v tom smyslu, jak jej vymezují Vzorové stanovy, pak tento zájem má vyloženě ekonomický charakter. Záhumenkové hospodářství pro tyto pracovníky neznamena nic více a nic méně než vhodný doplňkový zdroj příjmů. Nikoli však doplňkový zdroj v tom smyslu, že s jeho pomocí bude vyrovnáván jejich příjem ze společného hospodářství na úroveň, jíž dosahují pracovníci v ostatních odvětvích národního hospodářství při stejném vynaložení práce.

Právě proto, že tato skupina pracovníků je k zemědělskému povolání připoutávána v podstatě jen ekonomicky, přechází do zemědělství a zůstává mu věrna jen potud, pokud zde nachází stejné podmínky svého existenčního zabezpečení, jaké má možnost získat v kterémkoliv jiném odvětví národního hospodářství. Že přitom za stejné podmínky nepovažuje práci navíc v záhumenkovém hospodářství, z níž doplňuje svůj příjem z práce ve společném hospodář-

ství na společenskou úroveň, zdá se být jen přirozené. Tím spíše, že držba drobného hospodářství na vesnici ani zdaleka není výsadou jen těch, kteří si zemědělské zaměstnání zvolili za své trvalé povolání, jak o tom konečně svědčí početná vrstva kovorolníků na našem venkově, kteří zůstali mimo družstva. V současné době existuje celkem 668 000 záhumenkových hospodářství s celkovou výměrou 301 000 ha zemědělské půdy a zároveň 675 000 soukromých hospodářství s výměrou do 2 ha, které obhospodařují celkem 259 000 ha zemědělské půdy (mají ovšem podstatně méně krav než je na záhumencích).

Záhumenkové hospodářství je tedy nutno stále více chápat jako vhodný doplňkový zdroj příjmů těchto pracovníků poté, kdy společné hospodářství, popřípadě společné hospodářství v kooperaci s jiným odvětvím národního hospodářství, jim zabezpečuje obdobné existenční možnosti, jaké jim nabízejí jiná odvětví národního hospodářství.

Konečně hlubší rozbor vývoje záhumenkového hospodářství, povaha důchodů, které z něho plynou, právě tak jako podmínky, za nichž je těchto důchodů dosahováno, nás musí přivést ke stejným závěrům. Dokumentujme si tuto skutečnost alespoň těmito několika příklady:

Rozbor vývoje počtu záhumenkových hospodářství a vývoje počtu družstevníků ukazuje, že neustále roste počet těch družstevníků, kteří hospodáři bez záhumenků. Tak např. v letech 1960–1963 klesl počet záhumenkových hospodářství o 87 000, tj. o 11,5 %, výměra zemědělské půdy o 16 % a počet krav o 33,5 %. Rozpočítávat za těchto okolností mechanicky důchody u záhumenkového hospodářství na každého jednotlivého družstevníka je nejen věcně nesprávné, ale zakrývá i stále výrazněji se prosazující ekonomickou skutečnost, že totiž stále větší počet družstevníků je odkázán při uspokojování svých potřeb — obdobně jako je tomu u ostatních pracujících — výlučně na společné hospodářství. Počítáme-li v dalším vývoji s procesem prohlubování ekonomického postavení družstevních výrobců jakožto společenských výrobců (a na podkladě toho i s postupným překonáváním současných rozdílů mezi ekonomickým postavením družstevního a státně socialistického výrobce), musíme tuto skutečnost zaznamenat i v takové zdánlivě odlehle oblasti, jakou je statistika a v takové rozhodující oblasti, jakou je oblast podmínek uspokojování hmotných potřeb členů naší společnosti.

Týž rozbor vývoje záhumenkových hospodářství však ukazuje, že ještě rychleji než počet záhumenkových hospodářství klesá intenzita výroby na těchto hospodářstvích. Její pokles je spjat s probíhající desakumulací v těchto hospodářstvích. V současné době např. v peněžních příjmech družstevníka ze záhumenkového hospodářství začínají převažovat peněžní příjmy získané odprodejem záhumenkových krav a dalších výrobních prostředků,¹⁾ tvořících základ výroby v tomto hospodářství. Vyvoláváme tudíž neodůvodněné iluze a zkruslujeme pravý stav věcí, jestliže za těchto podmínek posuzujeme důchody družstevníků ze záhumenkového hospodářství obdobně, jako jejich pracovní důchody ze společného hospodářství. A tím spíše se toho dopouštíme tehdy, jestliže jich používáme — spolu s důchody družstevníků ze společného hospodářství — ke vzájemnému srovnávání pracovních důchodů družstevníků s pracovními důchody ostatních pracujících.

Konečně z výzkumu Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Praze o pracovní účasti družstevníků ve společném hospodářství vyplývá, že více než

¹⁾ Naturální bilance ÚKLKS a Sumarizace bilancí JZD podle ÚKLKS, 1960 a dále.

60 % trvale činných družstevníků překračuje při své práci ve společném hospodářství roční pracovní fond pracovníků v ostatních odvětvích národního hospodářství. Další podstatná část jej v podstatě naplňuje. Znamená to, že pro valnou část trvale činných družstevníků je práce v záhumenkových hospodářstvích v pravém slova smyslu prací navíc. Tito družstevníci se tak postupně (z hlediska své pracovní náplně) dostávají do postavení tzv. kovozezemělců či těch pracovníků, kteří po své normální pracovní době dělají jakoukoli doplňkovou činnost, z níž jim plyne určitý příjem. Jistě nikoho nenapadne, aby těmto pracovníkům započítával takto získaný dodatečný příjem do jejich odměny za práci v hlavním zaměstnání, a tím méně, aby na podkladě tohoto započítávání činil závěry pro úroveň jejich odměny v hlavním zaměstnání.

Bylo by možno uvádět další věcné skutečnosti, které vyvolávají oprávněné úvahy o odůvodněnosti dosavadní praxe při sledování a srovnávání důchodů družstevníků s důchody ostatních pracujících. Ve všech těchto případech však nejde konec konců o nic jiného, než o konkrétní projev toho, co jsme označili za hlavní kritérium pro posuzování dané otázky: tj. o rostoucí společenský charakter družstevní ekonomiky a v souvislosti s tím i o změny ve funkci a místě záhumenkového hospodářství v životě družstevníků.

*

Vycházíme-li ze všech těchto skutečností, dospíváme k závěru, že ačkoliv nelze popřít ani historickou ani věcnou souvislost a závislost záhumenkového hospodářství družstevníků na jejich společném hospodářství, stěží lze nalézt dostatek ekonomických a politických důvodů pro současný způsob započítávání osobních důchodů družstevníků ze záhumenkového hospodářství do jejich pracovních příjmů pro jejich srovnávání s pracovními příjmy ostatních pracujících.

Tím nechceme samozřejmě ani snižovat úlohu záhumenkového hospodářství, kterou stále ještě pro určitou část družstevníků má, ani podceňovat význam dodatečného důchodu, který ještě dnes podstatné části družstevníků z tohoto hospodářství plyne a který nemalou měrou ovlivňuje úroveň jejich hmotné spotřeby i jejich setrvávání v zemědělství. Jde nám jen o to, upřesnit, jaké místo a úlohu mohou plnit a plní tyto důchody v celkových důchodech družstevníků i z hlediska reprodukce pracovních sil v zemědělství.

Čím je právě v současné době dán význam hlubšího zkoumání celé této problematiky?

Není pochyb, že s likvidací kapitalistické ekonomiky a postupným vytvářením ekonomiky socialistické, stále více ustupují do pozadí faktory, které svého času určujícím způsobem přispívaly k nasycenosti jednotlivých odvětví národního hospodářství, a zvláště pak zemědělství, pracovní silou v souladu s potřebami jednotlivých odvětví. Přestal působit především faktor rezervní a posléze stále armády nezaměstnaných a dosavadní vývoj vedl naopak k vytvoření stavu, kdy poptávka po pracovních silách všeobecně převyšuje nabídku.

Nelze přitom zapomínat ani na další důležitou okolnost, úzce související s předchozí, která svého času rovněž přispívala k nasycenosti zemědělství potřebnou pracovní silou. Máme na mysli to, že s vytvářením socialistické ekonomiky a současně s likvidací převahy nabídky nad poptávkou pracovní síly, jde ruku v ruce posilování existenční jistoty pracujících. Společnost na sebe přebírá — ne již jen deklarativně, ale de facto — odpovědnost za poskytování pracovní příležitosti všemu práceschopnému obyvatelstvu. To opět nezůstává bez

vlivu především na zemědělství. Jestliže totiž svého času — v podmínkách všeobecné existenční nejistoty — znamenalo být sebedrobnější vlastnictví půdy prvek určité existenční jistoty, jestliže se pod vlivem této skutečnosti vytvářel i silný vztah k půdě, dědicí se z pokolení na pokolení, a jestliže tedy samo toto drobné vlastnictví půdy produkovalo i potřebnou pracovní sílu k jejímu obdělávání, pak současná všeobecná existenční jistota silně tuto připoutanost k půdě narušuje. Celý tento proces postupného odpoutávání od půdy je dotvářen sociálně ekonomickými změnami na vesnici. Samo zachování vlastnictví půdy u otce — právě s ohledem na předcházející skutečnosti — ještě nezabězpečuje, že syn zůstane věrný jeho povolání. Ve skutečnosti práce na půdě a ve spojení s půdou je dnes vystavena „konkurenci“ jiných druhů prací, zbavena zmíněných „výhod“, kterými se svého času proti jiným druhům prací vyznačovala. A v konkurenci s ostatními druhy prací se může prosadit jen těmi prostředky, jimiž v současných podmínkách na pracovní sílu působí kterýkoli jiný druh práce, tj. svým charakterem, pracovním a životním prostředím, v němž je vykonávána, a posléze, ne však naposledy i tím, jak přitahuje pracovníka hmotně.

Pokud jde o charakter práce v zemědělství, o pracovní podmínky, o pracovní a životní prostředí, je všeobecně známo, že zemědělství může v současných podmínkách jen ztěžil konkurovat ostatním odvětvím národního hospodářství. O to větší význam nabývají otázky hmotné přitažlivosti zemědělské práce.

A právě v této souvislosti nabývá zvláštního významu ujasnění si místa a úlohy osobních důchodů družstevníků ze záhumenkového hospodářství v celkovém systému hmotné zainteresovanosti, jímž zemědělská práce působí přitažlivě pro pracovní sílu.

To je o to důležitější, že se nacházíme v období přechodu ke zdokonalené soustavě řízení národního hospodářství, v níž právě ekonomickým faktorům a tedy i ekonomickým faktorům působícím na pohyb pracovní síly v národním hospodářství, připadá mimořádný význam. A nahrazení administrativních metod při řízení ekonomických procesů (a tedy i nahrazení administrativních metod při řízení pohybu pracovních sil) ekonomickými metodami, předpokládá mj. stále hlouběji poznávat vliv jednotlivých faktorů ekonomického působení a naučit se je ovládat. Vyjasnění započítávání či nezapočítávání osobních důchodů ze záhumenkového hospodářství do pracovních příjmů družstevníků pro jejich srovnávání s pracovními příjmy ostatních pracujících má proto v této souvislosti velký význam.

SOUHRN

Jednou z významných položek celkových důchodů členů družstev je důchod ze záhumenkového hospodářství. V posledních letech má klesající tendenci. Příčinou je nejen pokles počtu záhumenkových hospodářství, ale i pokles intenzity výroby v těchto hospodářstvích. V důsledku probíhající desakumulace v záhumenkovém hospodářství neustále také vzrůstá podíl příjmů z této desakumulace v celkovém důchodu ze záhumenkového hospodářství na úkor důchodu z výrobní činnosti. Tím tento důchod postupně ztrácí i charakter ryze pracovního důchodu, který svého času měl. Zároveň došlo k tomu, že průměrný roční pracovní fond trvale činných družstevníků a dělníků v průmyslu je vyrovnán, takže práce na záhumenkovém hospodářství se stala prací navíc stejně jako je prací navíc práce vynakládaná dělníky a zaměstnanci v jejich osobních hospodářstvích. Proto je započítávání důchodů družstevníků ze záhumenkových hospodářství do

jejich pracovních příjmů pro srovnání s příjmy ostatních pracujících velmi problematické, což nemůže být bez vlivu při úvahách o zabezpečení reprodukce pracovních sil v zemědělství.

Значение личных доходов членов сельскохозяйственных кооперативов от приусадебных участков в сопоставлении их доходов с доходами других трудящихся

Одной из знаменательных статей общего дохода членов сельскохозяйственных кооперативов является доход от приусадебного участка. В последние годы он характеризуется нисходящей тенденцией. Причина заключается не только в понижении количества приусадебных участков, но и в уменьшении интенсивности производства на этих участках. Вследствие происходящей дезаккумуляции в хозяйстве приусадебных участков непрерывно повышается и доля доходов от этой дезаккумуляции в общем доходе от приусадебного участка за счет дохода от производственной деятельности. Вследствие этого явления этот доход постепенно теряет характер чисто трудового дохода, который он носил раньше. Одновременно было сглажено расхождение среднего годового трудового фонда членов сельскохозяйственных кооперативов и рабочих в промышленности, благодаря чему работу на приусадебном участке стала дополнительной работой, также как дополнительная работа, производимая рабочими и служащими в их личных хозяйствах. По этой причине засчитывание доходов членов сельскохозяйственных кооперативов от приусадебных участков в их заработок и сравнение этого с доходами других трудящихся весьма проблематично, и это не может остаться без влияния при соображениях о обеспечении репродукции рабочей силы в сельском хозяйстве.

The Role of Personal Incomes of Members of Cooperative Farms resulting from their Private Plot Cultivation, compared with their other Incomes to those of the other Working People

One of the important component parts of the global income of the members of cooperatives is the income from their private plot. This kind of income shows a decreasing tendency throughout the last few years. The cause thereof is not only the decreasing number of private plots, but also the decreasing intensity with which these plots are exploited. The actually developing disaccumulation of the private plot economy occasions also an uninterrupted increase of incomes due to this disaccumulation in the total sum of the income resulting from the private plot economy to the detriment of the income due to the current production activity. In consequence thereof this income loses gradually its character of a purely working income which it was given some time ago. At the same time a balance of the annual labour fund (on the average) was obtained with the cooperative farmers and the industrial workers, so that the work on the private plot has become a supplementary work as well as the work the industrial workers and other employees do on their private plots after working hours. This makes the incorporation of the incomes of cooperative farmers resulting from their private plots into their proper wages, and the comparison of the sum total of their incomes with the incomes of the other working people as very problematic and questionable, what cannot be without influence in considering the securing of manpower reproduction in agriculture.

Doc. Jaroslav Kočí, CSc.

Vysoká škola stranická — Institut
společenských věd při ÚV KSČ,
Praha - Vokovice

■ Pri skúmaní, aký vplyv má výška odmien (a vôbec osobných dôchodkov) na reprodukciu pracovných síl v družstevnom poľnohospodárstve, ide o dve veci.

Po prvé, je tu problém rovnakej, poľahke nerovnakej priemernej odmeny za prácu v celom družstevnom poľnohospodárstve a v ostatných odvetviach národného hospodárstva.

Po druhé, ide o problém nerovnakých odmien za rovnakú prácu vo vnútri družstevného sektora, medzi jednotlivými družstvami.

O prvom probléme sa píše v článku J. Karlíka a V. Vydru (str. 575). Tu sa zameriame na problém druhý.

Je prirodzené, že v družstevnom sektore, s jeho skupinovým vlastníctvom, budú vždy rozdiely v odmenách za prácu. V súvislosti s reprodukciou pracovných síl nás preto zaujíma:

1. aké sú rozdiely v odmenách za jednotku práce medzi jednotlivými družstvami;
2. či tieto rozdiely majú vplyv na celkovú reprodukciu pracovných síl v družstevnom sektore;
3. aký je ekonomický charakter týchto rozdielov v odmenách, či ich možno odstrániť (a ako), ak nepriaznivo pôsobia na plánovitosť produkcie pracovných síl a na pracovnú aktivitu v družstevnom poľnohospodárstve.

V odmenách za prácu sú medzi jednotlivými družstvami veľké rozdiely (tab. I).

V porovnaní s rokom 1959, posledným rokom pred zavedením nového výkupného a cenového systému v poľnohospodárstve, dochádzalo k narastaniu diferencovanosti v odmenách za prácu (tab. II).

Určitá zmena v tomto vývoji nastala v roku 1964. Podiel družstiev v krajných dôchodkových skupinách sa znížil na 22,1 %,

I. Podiel skupín družstiev s rozdielnou odmenou na pracovnú jednotku v ČSSR v roku 1963*)

Výška peňažnej odmeny na pracovnú jednotku	Počet družstiev	Podiel skupiny na celkovom počte JRD v %
do 8 Kčs	1123	14,7
8—12 Kčs	1256	16,5
12—16 Kčs	2037	26,8
16—20 Kčs	2006	26,4
20—25 Kčs	924	12,1
nad 25 Kčs	264	3,5

*) ÚKLKS, Základní ukazatele hospodaření JZD

pričom podiel družstiev s odmenou nad 20 Kčs na PJ sa síce ďalej zväčšoval (na 19,7 %), ale podiel družstiev s odmenou do 8 Kčs veľmi poklesol (z 14,6 % na 2,4 %!). Súvisí to v prvom rade s prevedením väčšieho počtu zaostávajúcich družstiev do štátneho sektora; počet družstiev sa v roku 1964 zmenšil skoro o 500, výmera družstevnej pôdy sa znížila o vyše 150 000 hektárov. Bez týchto presunov by bol počet družstiev s nízkymi odmenami pravdepodobne o veľa väčší. Pozitívne sa tu prejavili aj niektoré finančné opatrenia štátu (mliečne prémie, pomoc ekonomicky slabým a suchom postihnutým družstvám),

II. Diferencovanosť odmien na JRD (v %)

Odmena	Rok				
	1959	1960	1961	1962	1963
Do 8 Kčs	11,9	8,6	9,3	13,4	14,6
Nad 20 Kčs	9,2	12,2	12,1	11,7	15,6
Spolu v oboch krajných dôchodkových skupinách	21,1	20,8	21,4	25,1	30,2

takže vďaka tomu sa minulého roku relatívne ďaleko najviac zvýšili odmeny PJ práve v družstvách ekonomicky slabých.

Proces diferenciacie odmien za prácu vnútri družstevného sektora bol teda v r. 1964 zastavený, avšak opatreniami, ktoré treba z hľadiska podstaty súčasného nášho družstevného modelu pokladať za mimoriadne, heterogenné.

Ostrá diferencovanosť v odmenách za prácu, a pri nemeniacich sa okolnostiach dokonca aj určitá tendencia postupného narastania tejto diferencovanosti, je v našom družstevnom sektore skutočnosťou a treba s ňou zatiaľ pri skúmaní otázok reprodukcie pracovných síl počítať ako s objektívnou podmienkou.

SÚVISLOSŤ MEDZI ROZDIELMI V ODMENÁCH A REPRODUKCIU PRACOVNÝCH SÍL V DRUŽSTEVNOM POĽNOHOSPODÁRSTVE

Diferencovanosť v odmenách za prácu v družstevnom sektore nemusí ešte bezpodmienečne vyvolávať aj diferencovanosť vo vybavenosti družstiev pracovnou silou. Ak by totiž diferencovanosť v odmenách za prácu v družstevnom sektore bola iba odrazom prirodzeného ročného kolísania odmien v jednotlivých družstvách okolo dlhodobého priemeru, nemusela by ešte viesť k rozdielnemu vývoju pracovných síl v jednotlivých družstvách. Ak by napr. jeden rok mala časť družstiev na PJ odmenu 14 Kčs, druhá časť JRD 20 Kčs, ale v nasledujúcom roku by tomu bolo naopak (prvá časť JRD 20 Kčs a druhá časť 14 Kčs), potom by síce existovala diferencovanosť v odmenách v družstevnom sektore v oboch rokoch, ale všetky družstvá by v priemere oboch rokov dosiahli rovnakú odmenu 17 Kčs. Za takýchto okolností by zrejme boli rovnaké podmienky reprodukcie pracovných síl vo všetkých družstvách. V skutočnosti nie sú však

rozdiely v odmenách za prácu medzi družstevníkmi iba dočasné a náhodilé. Rozbor skupiny 50 JRD za 6 rokov¹⁾ ukázal, že príslušnosť družstiev k jednotlivým dôchodkovým skupinám je u nás pomerne stabilná.

Logický predpoklad, že v družstvách s nižšou odmenu za prácu sú horšie podmienky pre reprodukciu pracovných síl, možno doložiť mnohými údajmi z praxe. Tak napr. v skupinách JRD s rozdielnou intenzitou výroby (súčasne však ide aj o skupiny s rozdielnou odmenou na pracovnú jednotku) boli v r. 1963 aj rozdiely vo vybavenosti pracovnými silami (tab. III).

III. Počet stálych pracovných síl na 100 ha poľnohospodárskej pôdy

1. Zemiakárska oblasť v ČK			
Skupina JRD s výrobou na 1 ha	Stupeň zornenia	Odmena na PJ	Počet pracovných síl
4600—6100 Kčs	76,7	18,6—	18,3
6100—7600 Kčs	79,6	21,90	20,4
nad 7600 Kčs	81,4	25,20	23,2
2. Kukuričná oblasť na Slovensku			
3000—5000 Kčs	78,8	14,60	16,8
5000—8000 Kčs	90,4	20,30	19,3
nad 8000 Kčs	88,8	25,80	28,4

Za roky 1961—1963 sa na Slovensku výraznejšie odchyľovali odmeny na pracovnú jednotku medzi kukuričnou oblasťou a ostatnými oblasťami. Tomu odpovedal aj vývoj pracovných síl na 100 ha poľnohospodárskej pôdy v období 1959—1963:

V kukuričnej oblasti sa zvýšil temer o 5 %. V ostatných oblastiach poklesol o 9 %.

Osobitne nepriaznivý vývoj stavov pracovníkov bol po roku 1959 v družstvách Východoslovenského kraja. Počet stálych pracovníkov na 100 ha poľnohospodárskej pôdy sa tu v r. 1960—1962 znížil temer o 30 %. V rozhodujúcej miere je tento vývoj dôsledkom nízkej hmotnej zainteresovanosti na práci v družstevnom poľnohospodárstve.

Pomery v reprodukcii pracovných síl sa odrážajú aj vo vekovej skladbe pracovných kolektívov (tab. IV).

Možno konštatovať, že v našom družstevnom sektore sú pomerne stabilné skupiny družstiev s rozdielnymi odmenami za prácu. Rozdiely v odmenách a vývoj týchto rozdielov sú takého stupňa a charakteru, že vytvárajú aj podstatné

¹⁾ Rozbor vykonal EÚ ČSAV a SAV osobitne pre zistenie podkladov o reprodukcii pracovných síl.

rozdielne podmienky pre reprodukciu pracovných síl v jednotlivých dôchodkových skupinách družstiev. Tieto skupiny nie sú, až na niektoré oblasti na Slovensku, územne kompaktné. Sú roztrúsené vo všetkých výrobných oblastiach.

IV. Podiel vekových kategórií na celkovom počte pracovných síl v súbore 50 JRD v ‰ (v ČSSR)

	Do 25 rokov	Do 45 rokov	Nad 60 rokov
Do 15 Kčs	4,2	31,9	21,8
15–20 Kčs	5,3	34,4	16,8
Nad 20 Kčs	6,0	38,7	18,7

PODSTATA A PRÍČINY ROZDIELOV V ODMENÁCH ZA PRÁCU V DRUŽSTEVNOM SEKTORE

Rozbor teoretickej stránky tohto problému je nevyhnutný, ak chceme dať praxi správnu a vyčerpávajúcu odpoveď na otázku, ako vytvárať podmienky pre rovnomernú a plánovitú reprodukciu pracovných síl vo všetkých družstvách.

Skôr však ako by sme pristúpili ku skúmaniu podstaty týchto rozdielov, treba sa vysporiadať s otázkou: prečo a do akej miery pokladať diferenciáciu pracovných síl v družstevnom sektore za negatívny jav z hľadiska celkovej reprodukcie pracovnej sily a tým aj rozvoja výroby v poľnohospodárstve? Do nedávna by to bola zbytočná otázka. Zásady novej sústavy riadenia nášho národného hospodárstva dovoľujú však aj nové pohľady na diferencovanosť vo vývoji ekonomiky podnikov. Pripustenie určitej diferenciácie medzi podnikmi môže podľa týchto zásad mať aj niektoré pozitívne účinky, otvára priestor pre väčšiu iniciatívu podnikov. Ako na vec hľadiť v poľnohospodárstve? Diferenciácia v pracovných silách vyvoláva medzi družstvami aj diferenciáciu vo výrobe.

Ide jednak o pokles (stagnáciu) vo výrobe v časti zaostávajúcich družstiev, o neracionálnosť a nevyužívanie už existujúcich zdrojov, jednak o pomerne rýchly rast výroby v ekonomicky upevnených družstvách. Koncentrácia výroby do konsolidovaných družstiev je sama osebe pozitívnym javom.

Ako túto rozpornosť riešiť? Dnes je situácia taká, že je potrebné hospodáriť ešte na všetkých pôdach, ak má poľnohospodárstvo kryť spoločenskú potrebu poľnohospodárskych výrobkov. Výrobu zaostávajúcich družstiev zatiaľ nevieme nahradiť koncentráciou výroby do upevnených družstiev. Za týchto okolností nie je, pravda, potom možné dovoliť poklesnúť počty pracovných síl na 100 ha pôdy v slabších družstvách pod určitú kritickú hranicu ak nemá dôjsť k nevyužitíu rozsiahlych a už existujúcich výrobných zdrojov. Treba dodať, že existencia úpadkových družstiev spôsobuje politické škody, lebo aj v lepších družstvách vyvoláva obavy a nevieru vo výhodnosť družstevného spôsobu hospodárenia. Ťažkosti s reprodukciou pracovných síl sú predovšetkým ťažkosťami ekonomicky slabých družstiev, ovplyvňujú však podstatne plánovitosť reprodukcie v celom poľnohospodárstve.

Čo je teda ekonomickou podstatou rozdielov v odmenách družstevníkov, alebo, ďalej domyslené, čo je príčinou rozdielov v realizovanom hrubom dôchodku na PJ?

A. Rozdiely v realizovanom hrubom dôchodku družstiev majú predovšetkým charakter diferenciálneho dôchodku (analógia diferenciálnej renty I a II). Náš cenový systém (sústava jednotných nákupných cien na báze vlastných nákladov poľnohospodárskych výrobkov na stredne úrodných pôdach a sústava tzv. výrobnjej pomoci) a náš daňový systém totiž ani zďaleka neodčerpávajú diferenciálne dôchodky, potažne nevyrovnávajú rozdiely v odmenách vnútri družstevného sektora, vzniklé z tohto dôvodu.

Ponechanie diferenciálnych dôchodkov I natrvale nie je, podľa našej mienky, z hľadiska plánovitej reprodukcie pracovných síl potrebné. Ak je z hľadiska spoločnosti nevyhnutné obrábať aj menej úrodné pôdy, musíme pracovníkom v socialistickom poľnohospodárstve na všetkých pôdach vytvoriť zásadne rovnaké možnosti zárobku, tj. nie rovnaké z príčin rozdielnej úrodnosti a polohy pozemkov (diferenciálny dôchodok I nás tu zaujíma len ako príčina rozdielov v odmenách za prácu, nie teda ako prípadný zdroj akumulácie).

Komplikovanejšia sa zdá byť otázka diferenciálneho dôchodku II. Dostať sa k záujmu na rozšírení reprodukcie prednostne na úrodnejších pôdach môže však, podľa našej mienky, zabezpečiť už „normálna“ odmena za prácu a nie je teda nevyhnutné ponechávať z titulu diferenciálneho dôchodku II vyššie odmeny za prácu na úrodnejších pôdach. (Aj tu nechávame stranou otázku, či diferenciálny dôchodok II je potrebné ponechať družstvám ako zdroj akumulácie.)

B. Rozdiely v realizovanom hrubom dôchodku družstiev majú ďalej povahu mimoriadnych dôchodkov, teda dôchodkov, ktoré dosahujú v skupine družstiev s rovnako úrodnými pôdami tie družstvá, ktoré hospodária racionálnejšie ako priemerné družstvá tejto skupiny (dosahuje ho teda aj časť družstiev na najhorších pôdach). Zatiaľ čo pri

V. Základné údaje o skupinách

Skupina JRD podľa úrodnosti pôdy	Počet JRD	Priemerná katastrálna hodnota	Realizovaný hrubý dôchodok na 1 PJ (v Kčs)	Priemerná odmena na 1 PJ (v Kčs)
I	10	76,5	43,7	25,7
II	10	44,6	38,1	20,9
III	23	31,3	35,2	20,2
IV	12	23,5	27,2	15,5

diferenciálnych dôchodkoch nebude azda ťažké dohodnúť sa na uznaní nevyhnutnosti ich úplného odčerpania, nie je tomu tak pri mimoriadnych dôchodkoch. Tieto sú (môžu byť) predsa dôležitým stimulom rozvoja družstevnej výroby.

Z hľadiska plánovitosti a rovnomernosti reprodukcie pracovných síl vo všetkých družstvách nás však zaujíma predovšetkým:

- a) aké až veľké môžu byť rozdiely v dôchodkoch družstevníkov, ak sa v družstevnom sektore ponechá inštitúcia mimoriadných dôchodkov;
 b) či sú tieto mimoriadne dôchodky dočasné, krátkodobé alebo trvalé;
 c) či a ako ich možno vyrovnávať.

Pre objasnenie týchto otázok sme vykonali prieskum na 69 JRD v Západoslávskom kraji. Z tohto súboru sme zostavili 4 skupiny JRD (celkom 55 JRD) s približne rovnako úrodnou pôdou. Údaje uvedené v tabuľke V sú priemery z výsledkov 4 rokov (1960–1963).

Rozdiely v hrubom dôchodku medzi skupinami I–III na jednej strane a skupinou IV na druhej strane predstavujú zhruba diferenciálne dôchodky.

Veľké rozdiely v realizovanom hrubom dôchodku na 1 PJ sú však aj v jednotlivých skupinách (tab. VI).

VI. Rozdiely v realizovanom hrubom dôchodku na PJ (v Kčs)

Skupina	Od	Do	Index min. = 100	Priemerná odchýlka v %
	v Kčs na 1 PJ			
I	56,7	54,2	148	13,4
II	26,0	60,5	233	17,4
III	15,6	52,7	337	22,8
IV	11,0	37,8	344	25,8

Tieto rozdiely súvisia s existenciou mimoriadnych dôchodkov v družstevnom poľnohospodárstve. Rozdiely sú v jednotlivých prípadoch extrémne veľké, v priemere veľké. Družstiev, ktoré sa od priemeru odchylujú viac ako o 20 %, je 20, teda 36 % nášho súboru.

Bližší rozbor ukázal, že celkové rozdiely v realizovanom hrubom dôchodku v tomto súbore družstiev majú asi z $\frac{3}{5}$ charakter diferenciálneho dôchodku a z $\frac{2}{5}$ charakter mimoriadneho dôchodku.

Ďalší rozbor tohto súboru družstiev naznačil, že aj rozdiely v dôchodkoch družstiev, prameniace z existencie mimoriadnych dôchodkov, sú pomerne stabilné a že je tu dokonca určitá tendencia ich rastu.

Medzi základné faktory, vytvárajúce a ovplyvňujúce mimoriadný dôchodek, patria:

- vybavenosť pracovnou silou (počet a štruktúra pracovných síl),
- technické vybavenie družstva,
- vybavenia družstva naturálnymi fondami,
- úroveň vedúcich pracovníkov družstva (včítane príslušných organizačných a poradných pracovníkov poľnohospodárskych orgánov),
- spôsob plánovania a nákupu poľnohospodárskych výrobkov (ako okolnosť ovplyvňujúca vnútornú proporcionalitu družstevnej výroby),
- spôsob rozvrhovania výrobných pomoci, cenová, úverová a daňová sústava, systém rozdeľovania dôchodku družstva,
- úroveň opatrení čeliacich dôsledkom živelných náhodností,

h) rôzne osobitné, čiste subjektívne a náhodilé okolnosti v družstve.

Celý rad príčin nielen subjektívneho, ale aj objektívneho charakteru spôsobuje teda, že medzi družstvami s rovnako úrodnou pôdou vznikajú, stabilizujú sa, ba dokonca i rastú rozdiely v realizovanom hrubom dôchodku na jednotku práce, ktoré majú charakter mimoriadneho dôchodku.

Účinok mnohých týchto faktorov možno zaiste obmedziť i za súčasného systému riadenia nášho družstevného poľnohospodárstva. Možno predsa ďalej zlepšiť spôsob a prax plánovania, vysielat' do zaostávajúcich družstiev viac a skúsenejších odborníkov, vyplňať rýchlejšie medzery v technickom vybavení slabých družstiev atď. Všetky činitele diferenciacie dôchodkov medzi podnikmi na rovnako úrodných pôdach však nezanikajú ani v socialistickom národnom hospodárstve. Veď napr. v úrovni vedenia jednotlivých družstiev vždy budú rozdiely, novú techniku nebude možné zaviesť odrazu do všetkých družstiev atď.

Všetky tieto okolnosti sú v stave neustále vyvolávať vznik a rast rozdielov v dôchodkoch družstiev, aj keď hospodária v rovnakých prírodných podmienkach.

Za takýchto okolností možno právom nastoliť otázku odčerpávania, poľahky obmedzovania nielen diferenciálnych, ale aj mimoriadnych dôchodkov v družstevnom sektore.

Nazdávame sa, že v záujme rovnomernej reprodukcie pracovných síl v družstevnom sektore je nevyhnutné (aj po zdokonalení plánovania rozvoja družstevnej výroby, systému kadrového výberu, vnútrodružstevného rozdeľovania apod., aj po jednorázovom odstránení súčasných veľkých rozdielov v dôchodkoch družstva, slovom aj po vytvorení všeobecných predpokladov pre ďaleko rovnomernejšiu tvorbu a realizáciu hrubých dôchodkov v družstevnom sektore), postaviť určité hranice diferenciácií dôchodkov z titulu mimoriadneho dôchodku, a to smerom nahor i nadol.

Na obmedzenie rastu mimoriadneho dôchodku príliš nad priemer je najvhodnejšia progresívna dôchodková daň. Omnoho zložitejšie je postavenie hrádze pohybu dôchodku príliš pod priemer.

Zásada „rovnaká odmena za rovnakú prácu“ neznamená ešte, že odmena musí byť vždy a v každom prípade presne rovnaká. Ide o tendenciu, ktorá sa presadzuje v dlhšom období. Dočasné odchýlky sú možné, najmä v takom modeli socialistického národného hospodárstva, ktorý viaže nejakým spôsobom odmeny základných pracovníkov aj na celkové hospodárske výsledky podnikov. Za týchto podmienok nemusí pokles odmeny za prácu pod priemer znamenať ešte stratu záujmu na práci v danom podniku. Podmienkou je však, aby tento pokles bol krátkodobý.

Nazdávame sa, že v socializme nemôže byť odmena za prácu základných pracovníkov v určitom odvetví (podniku) trvale pod priemerom odmien za prácu tej istej zložitosti v ostatných odvetviach (podnikoch), najmä nie v krajinách, kde sa už dosiahla plná zamestnanosť práceschopného obyvateľstva, kde pracujúci reagujú na rozdiely v odmenách za prácu veľmi citlivo. Krátkodobý pokles odmien je možný, ak je na druhej strane vyvážený reálnou možnosťou podniku zabezpečiť svojim pracovníkom v budúcom období nadpriemernú odmenu za prácu. Možnosť neznamená však ešte skutočnosť. Pokles odmien pod priemer vždy nepriaznivo ovplyvní materiálnu zainteresovanosť na práci v podniku, a to tým viac, čím je pokles odmeny väčší a čím dlhšie trvá. Z týchto dôvodov existuje v podnikoch družstevného sektora (a vôbec socialistického národného hospodárstva) viažuceho odmeny na hospodárskych výsledkoch podniku)

nebezpečie poklesu počtu pracovných síl nad normu, pod určitú minimálnu hranicu potrebnú pre zabezpečenie racionálneho chodu hospodárstva. Pokles odmeny zníži totiž pracovnú aktivitu pracovníkov, vyvolá odchod niektorých z podniku, čo sa znovu prejaví v ďalšom zhoršení hospodárskych výsledkov podniku atď.²⁾ Problém je v tom, ako zabrániť tejto tendencii poklesu počtu pracovníkov „pod normu“, ako udržať v období dočasného poklesu odmien pod priemer záujem pracovníkov na zotrvaní v podniku, a tak poskytnúť vedeniu podniku i príslušným nadpodnikovým orgánom čas a príležitosť obnoviť v ekonomike podniku normálne pomery. Domnievam sa, že udržanie normálnej pracovnej aktivity a plánovitosť reprodukcie pracovných síl v každom jednotlivom družstve si nakoniec vyžaduje, aby socialistická spoločnosť zabezpečila každému pracovníkovi určitú minimálnu odmenu za prácu.

Akým spôsobom určiť výšku garantovanej minimálnej odmeny?

Výšku garantovanej minimálnej odmeny možno však určiť iba empiricky na podklade skúseností, ale pritom diferencovane podľa oblastí. Nazdávam sa, že pomer medzi garantovanou minimálnou odmenou a priemernou odmenou za prácu v družstevnom sektore by mal byť taký istý, ako pomer medzi tzv. základnou mzdou a celkovou mzdou (včítane prémie a mimoriadnych odmien závislých na spoločenských výsledkoch práce podniku) v zmysle návrhu novej sústavy riadenia nášho národného hospodárstva.

Z nástrojov, z oblasti rozdeľovania a znovurozdeľovania národného dôchodku, ktorými možno determinovať objem použitého dôchodku v družstvách, prichádzajú do úvahy ceny, dane, výrobná pomoc, úver a usmerňovanie rozdelenia realizovaného hrubého dôchodku v družstve apod.

SÚHRN

Plánovitú reprodukciu pracovných síl v družstevnom poľnohospodárstve silne a nepriaznivo ovplyvňujú dnes príliš veľké rozdiely v odmenách za prácu. Tieto rozdiely medzi družstvami majú predovšetkým charakter diferenciálnych dôchodkov. (Naša sústava cien, dane a tzv. priamej pomoci len nedostatočne obmedzuje tieto rozdiely.) Rozdiely v dôchodkoch družstiev majú však tiež povahu mimoriadneho dôchodku a sú vyvolávané nielen objektívnymi, ale aj subjektívnymi faktormi. Zdokonalením sústavy riadenia poľnohospodárstva, najmä lepším využitím ekonomických nástrojov, je možné vytvoriť vyrovnanjšie podmienky pre tvorbu dôchodkov v družstevnom sektore. Nie je tým však ešte vylúčené, že v časti družstiev nedôjde k poklesu odmien pod úroveň, potrebnú pre zabezpečenie záujmu na práci v družstve a tým aj plánovitej reprodukcie pracovných síl v družstevnom sektore. Z týchto dôvodov je nevyhnutné zaviesť v družstevnom poľnohospodárstve garantovanú minimálnu odmenu za prácu.

Влияние различия в доходах в кооперативном секторе на воспроизводство рабочей силы

На планомерное воспроизводство рабочей силы в кооперативном сельском хозяйстве значительно и отрицательно влияет существующее слишком большое различие

²⁾ Vec má mimoriadny dôsledok najmä v poľnohospodárstve, kde počet pracovníkov na 100 ha nesmie pri danej úrovni materiálnej technickej základne poklesnúť pod určité kritické minimum.

в оплате труда. Эти различия между отдельными сельскохозяйственными кооперативами носят характер дифференцированных доходов. (Наша система цен, налогов и так называемой непосредственной помощи лишь недостаточно ограничивает эти различия!) Различия в доходах сельскохозяйственных кооперативов имеют одновременно и характер внеочередного дохода и бывают вызваны не только объективными, но и субъективными факторами. Посредством усовершенствования управления сельским хозяйством, особенно путем лучшего использования экономических рычагов, можно создать более выравненные условия для образования доходов в кооперативном секторе. Однако это еще не исключит опасности понижения оплаты труда в некоторых сельскохозяйственных кооперативах ниже уровня, необходимого для обеспечения заинтересованности в работе кооператива, и тем самым для планомерного воспроизводства рабочей силы в кооперативном секторе. Поэтому в сельскохозяйственных кооперативах следует установить гарантированную минимальную заработную плату.

The Effect of Unequal Income in the Cooperative Sector on the Reproduction of Manpower

In the cooperative sector of agriculture, the planned reproduction of manpower is strongly and unfavourably influenced by the too large differences existing in the wages. These differences, existing between the different cooperatives, are predominantly of a character of differential incomes. (The Czechoslovak system of prices, taxes and so-called direct assistance is able to limit these differences only to an inadequate extent!) The differences in the incomes of the different cooperatives may, however, have also the character of an extraordinary income and are entailed not only by objective, but also by subjective factors. By improving the system of agricultural management, in particular by a better utilization of economic instruments, one will be able to create a complex of well-balanced conditions allowing to set up incomes in the cooperative sector. This, however, does not exclude by itself the danger that in a certain part of cooperatives a decrease of wages may occur slowing down the latter under the minimum level which is necessary for the interest of people to work in the cooperative sector and for the securing of the planned reproduction of manpower in the cooperative sector. These are the reasons why a guarancy of minimum wages is inevitable to be introduced into the cooperative sector of agriculture.

Einfluß des unterschiedlichen Einkommens im Genossenschaftssektor auf die Reproduktion der Arbeitskräfte

Die planmäßige Reproduktion der Arbeitskräfte in der genossenschaftlichen Landwirtschaft übt auf die gegenwärtig allzu großen Unterschiede in der Arbeitsvergütung einen großen und ungünstigen Einfluß aus. Diese sich zwischen den Genossenschaften ergebenden Unterschiede weisen vor allem den Charakter von Differentialeinkommen auf. Unser Preis —, Steuersystem und das System der sogen. direkten Beihilfe vermag diese Unterschiede nur unzureichend zu beseitigen. Die Einkommensdifferenzen haben jedoch auch den Charakter eines außerordentlichen Einkommens und werden nicht nur von objektiven, sondern auch von subjektiven Faktoren bewirkt. Durch Vervollkommen der Leitung der Landwirtschaft, insbesondere durch bessere Ausnutzung ökonomischer Hebel, können für die Bildung des Einkommens im Genossenschaftssektor ausgeglichene Bedingungen geschaffen

werden. Dadurch wird jedoch noch nicht die Gefahr beseitigt, daß die Vergütung in einem Teil der Genossenschaften unter ein Niveau absinken könnte, daß das Interesse an der Arbeit in der Genossenschaft und damit auch die planmäßige Reproduktion der Arbeitskräfte im Genossenschaftssektor nicht gewährleistet. Aus diesem Grunde ist es unbedingt notwendig, in der genossenschaftlichen Landwirtschaft die garantierte Arbeitsvergütung einzuführen.

Dr. Ján Tomčáni, CSc.

Ekonomický ústav SAV, Bratislava

■ Keď sme robili rozbor pracovných síl, vždy sme sa zamerili iba na ich počet a kvalifikáciu. Sme však toho názoru, že pri komplexnom hodnotení pracovnej sily nie je možné sa obísť bez poznania úrovne pracovnej aktivity¹⁾ výrobcov, pretože aktivita predstavuje ďalšiu stránku pracovnej sily — využiteľnosť pracovnej potencie výrobcov. Z toho dôvodu je možné považovať pracovnú aktivitu za relatívne samostatnú stránku pracovnej sily. Je pravda, že v minulosti, za kapitalizmu, sa o tejto stránke pracovnej sily nehovorilo, pretože to ani nebolo potrebné. Kapitalizmus vytvoril akúsi priemernú pracovnú morálku výrobcov, pretože kapitalistická výroba si nutne vyžadovala zabezpečiť spoločensky normálne využitie pracovnej sily. Každý pracovník, ako to dokazuje Marx, „musí mať priemerný stupeň zručnosti, obratnosti a rýchlosti, prevládajúci v obore, v ktorom ju používa... Táto sila sa musí vynakladať v obvyklom priemernom stupni vypätia so spoločensky obvyklým stupňom intenzity. Na to dáva kapitalista pozor práve tak úzkostlivo, ako na to, aby sa nijaký čas nepremárnil bez práce“.²⁾

Za socializmu nie je problém využitia pracovnej potencie výrobcu tak jednoduchý.

Rozdielna úroveň pracovnej aktivity v družstvách i štátnych socialistických podnikoch má svoje korene objektívneho i subjektívneho rázu. Ak odhliadneme od príčin všeobecných, ktoré ovplyvňujú úroveň aktivity v celom národnom hospodárstve, je v družstevnom hospodárstve ešte rad ďalších špecifických vplyvov, ktoré pôsobia a ovplyvňujú pracovnú aktivitu družstevníkov. Sú to predovšetkým dôsledky špecifického historického vývoja pracovných síl pre družstevné poľnohospodárstvo, ktoré sa v podstate grupujú zo zdrojov vlastnej obce. Družstevné vlastníctvo uzatvorilo okruh vlastníkov a tým do veľkej miery určilo ďalšie medze pre reprodukciu pracovných síl.

Na aktivitu ďalej citlivo vplyvajú meniace sa rozdiely v hospodárskych výsledkoch, ktoré v konečnom štádiu sa odrážajú vo veľkých rozdieloch v odmenách družstevníkov, a to nielen v rôznych výrobných oblastiach, v rôznych družstvách tej istej oblasti, ale aj v tom istom družstve v rôznych rokoch.

Pre posúdenie a hodnotenie úrovne a vývoja pracovnej aktivity kom-

1) Pod pracovnou aktivitou rozumieme určitý stupeň a spôsob vynakladania pracovnej energie družstevníka. Pracovná aktivita sa navonok prejavuje jednak v takých stránkach práce družstevníka ako je dĺžka pracovnej doby, intenzita práce, absencia a jednak v takých prejavoch družstevníkovej činnosti, ktoré charakterizujú jeho vzťah k družstevnému vlastníctvu apod.

2) K. Marx, Kapitál I, str. 219, slovenské vydanie.

plexným ukazovateľom niet prakticky doteraz žiadnych podkladov, ktoré by mohli podať dostatočné informácie o jej stave a pohybe ako celku a jednak o jednotlivých jej stránkach. Z tohto dôvodu sme sa pokúsili anketou, uskutočnenou v 50 družstvách v českých krajoch i na Slovensku, zistiť stav jednotlivých stránok pracovnej aktivity a nájsť faktory, ktoré ovplyvňujú ďalší jej vývoj, teda zároveň aj tie činitele, pomocou ktorých by bolo možné tento vývoj pracovnej aktivity usmerniť.

Na úroveň a pohyb pracovnej aktivity i jednotlivých jej stránok neustále vplýva rad rôznych činiteľov. Ich poznanie a zistenie ich vplyvu na pohyb aktivity má mimoriadny význam pre priame ovplyvňovanie ďalšieho jej vývoja v poľnohospodárskych družstvách. Výsledky našej ankety potvrdili, že za základný faktor, ktorý neustále ovplyvňuje jednotlivé prejavy, a tým aj celkovú úroveň pracovnej aktivity, treba považovať celú sústavu osobnej materiálnej zainteresovanosti družstevníkov na práci v družstve. Patrí sem predovšetkým výška celkovej základnej odmeny³⁾ za jednotku práce, výška a podiel naturálnej súčasti odmeny, sústava prémie, dôchodky zo záhumienku, príjmy z družstevných fondov spoločenskej spotreby a zo sociálneho poistenia. Ostatné faktory, ako je napr. úroveň vedenia družstiev, organizácia práce a niektoré ďalšie, i keď ich vplyv na aktivitu nemožno poprieť, nie sú pre jej vývoj tak rozhodujúce.

V našom rozbere sme sa zamerali prevažne na ručné práce vykonávané kolektívne v rastlinnej výrobe, pretože tieto práce majú stále veľký význam pre celkovú úroveň rastlinnej výroby a zúčastňuje sa jej pomerne veľký počet družstevníkov.

Výsledky prieskumu ukazujú na veľmi úzku súvislosť medzi výškou odmeny za prácu družstevníka s jednotlivými prejavmi pracovnej aktivity. Pri skúmaní dĺžky pracovného dňa v družstvách s rôznou odmenou sa ukazuje, že v družstvách s vyššou dennou odmenou je napríklad na jeseň až o pól hodiny dlhší denný pracovný čas ako v družstvách zaostávajúcich. Tento rozdiel je v skutočnosti ešte väčší, pretože družstvá s nízkou odmenou majú väčší počet tzv. „oneskorencov“, t. j. družstevníkov s neskorým nástupom do práce, a to z pracovníkov rastlinnej výroby v družstvách s hodnotou PJ do 15 Kčs vyše 30 %, zatiaľ u družstiev s pracovnou jednotkou nad 20 Kčs iba necelých 6 %.

Sezónny charakter poľnohospodárskej výroby si neraz vyžaduje pracovať na poli dlhšie než je „obvyklý“ pracovný deň alebo týždeň. Výsledky ankety znovu potvrdzujú, že v družstvách ekonomicky konsolidovaných sú zpravidla družstevníci ochotní pracovať, ak si to vyžadujú záujmy družstva, kedykoľvek i mimo obvyklý pracovný čas.

Aká je súvislosť medzi materiálnou zainteresovanosťou a intenzitou práce družstevníkov? Podľa názoru družstevných funkcionárov je intenzita práce v kolektívnych prácach oproti minulosti podstatne nižšia, a to hlavne v družstvách s nízkou odmenou na PJ. (Omnoho priaznivejšia je situácia v prácach vykonávaných individuálne — na dielcoch.)

O nízkej intenzite práce mnohých družstiev svedčí i ten fakt, že zo sledovaných 50 družstiev mali v 32 JRD, hlavne v ekonomicky a organizačne málo upevnených, normy mäkkšie než sú vzorové alebo nemali trvale určené normy. Množstvo práce je hodnotené iba odhadom funkcionára alebo od prípadu k prí-

³⁾ Pre zistenie vplyvu výšky odmeny na pracovnú aktivitu sme rozdelili v družstvách do troch skupín podľa výšky základnej odmeny na PJ (15 Kčs, od 15 do 20 Kčs a nad 20 Kčs). V odmene je zarátaná i hodnota naturálií v cenách približne na úrovni štátnych maloobchodných cien potravín.

padu stanovenými normami. Iba v 18 družstvách sa pohybovali normy na úrovni vzorových noriem. Táto skutočnosť svedčí o tom, že výkonové normy jednotlivých družstiev sa prispôbovali existujúcej intenzite práce družstevníkov, ktorú často negatívne ovplyvnili už prvé kroky družstevného hospodárenia.

Pri zvyšovaní intenzity práce má veľký význam priemerná základná odmena a správny systém celej sústavy materiálnej zainteresovanosti každého jednotlivca na výsledkoch práce. Potvrdzuje to skutočnosť, že za najúčinnější liek oproti nízkej intenzite práce považujú funkcionári v ekonomicky zaostalých družstvách zvýšenie základnej odmeny za prácu družstevníkov. Treba však zdôrazniť, že družstevní funkcionári v mnohých družstvách doteraz nedostatočne využívajú aj ostatné páky materiálnej zainteresovanosti, aby zvyšovali existujúcu úroveň intenzity práce svojich členov. Takmer vo všetkých sledovaných družstvách sa pri odmeňovaní družstevníkov v kolektívnych prácach neprihliada k rozdielnej individuálnej pracovnej výkonnosti jednotlivcov, čo vyplýva i z toho, že napr. rozdeľovanie pracovných jednotiek je diferencované len vo 2 z 50 zkúmaných družstiev. Rovnostárske rozdeľovanie zárobku pomerne veľkých pracovných skupín medzi jej členov vedie k tomu, že sa priemerná intenzita práce prispôbuje úrovni intenzity najmenej výkonných družstevníkov.

Dôležitou otázkou je v tejto súvislosti i absencia družstevníkov. Absenciou rozumieme takú neúčast v práci, ktorú zapríčiňuje družstevník tým, že v obdobiach, kedy družstvo potrebuje jeho prácu, svojvoľne, bez závažného dôvodu, bez ospravedlnia sa tejto nezúčastní, ide teda o neospravedlnenú absenciu.

V niektorých družstvách nemajú núdzu o tzv. pravidelných absentérov; podľa získaných údajov sa pohybuje ich podiel od 2 do 60 % z celkového počtu družstevníkov pracujúcich v rastlinnej výrobe. Tu znovu vedú družstvá s nízkou odmenou a so zlým vedením. Za jednu z najväčších príčin vysokej absencie možno považovať nízku odmenu za prácu, ktorá nedostatočne zainteresová družstevníka pracovať v poľnohospodárstve. Táto skutočnosť vyplýva i z odpovedí na našu otázku, aký vplyv má výška PJ na absenciu družstevníkov.

Z celkového počtu sledovaných družstiev iba v 24 družstvách oznamujú družstevníci vopred neúčast v práci, zatiaľ čo v 18 družstvách sa plnenie tejto povinnosti dôsledne nevyžaduje a v 8 družstvách vedenie nepovažuje ani za nutné vopred vedieť, kto sa práce nezúčastní. V niektorých týchto družstvách sú funkcionári toho názoru, že oproti absentérom nie je možné ani tvrdšie zakročiť, pretože by potom vôbec do práce neprišli.

Okrem výšky základnej odmeny možno pôsobiť na znižovanie alebo zväčšovanie absencie tiež určitou reguláciou naturálnych odmien, záhumienkového hospodárstva a prémiami. Na otázku, ako by vplývalo zrušenie naturálií na absenciu, odpovedalo viac než 80 % opýtaných, že takýto zásah do odmeňovania by sa odrazil v ďalšom zväčšení absencie družstevníkov. Takýto názor mali tak v dobrých, ako i v zlých družstvách. Podľa získaných odpovedí iba v 8 JRD boli takého názoru, že zrušenie naturálií by nemalo negatívny vplyv na chuť roľníka pracovať v družstve (v tomto počte sú 3 družstvá, v ktorých družstevníci naturálie nedostávajú, v 1 družstve dostávajú iba mizivé množstvo a zbyvajúce družstvá patria do skupiny družstiev, ktorých úroveň hospodárenia je vyššia).

Jeden zo základných prejavov vzťahu družstevníka k družstevnému vlastníctvu možno ilustrovať aj na kvalite jeho pracovného výkonu. Nekvalitná práca sa prejavuje v porušovaní technologickej disciplíny, vo vysokej nepodarkovosti výrobkov, v nízkej úžitkovosti živočíšnej výroby i v nad-

mernej stratovosti zberu jednotlivých poľnohospodárskych produktov. Oproti minulosti sa v družstvách zvýšila kvalita práce predovšetkým tam, kde to umožnila nová technika a technológia výroby, ako napr. v orbe, kosbe obilovín a ďateľovín, prípadne v niektorých ďalších poľnohospodárskych prácach; na druhej strane sú mnohé práce, kde kvalita zostáva za minulosťou — sú to hlavne ručne vykonávané práce. Napr. podľa ankety v 36 % družstiev nie sú stohy a v 73 % družstiev nie je maštalný hnoj správne uložený, viac než v 53 % družstiev je kvalita sena zlá, takmer v 50 % družstiev zväžajú slamu z poľa oneskorne a v 37 % družstiev odhadujú, že straty pri zbere zemiakov sú veľké.

Tento stav v kvalite práce družstevníkov znova silne ovplyvnili práve faktory osobnej materiálnej zainteresovanosti, hlavne výška základnej odmeny za prácu v družstve. Svedčia o tom i odpovede, podľa ktorých v družstvách s odmenou do 15 Kčs sa kvalita práce oproti minulosti v žiadnom prípade nezlepšila, vo 4 družstvách sa nezmenila a v 13 družstvách sa zhoršila. V družstvách s odmenou nad 20 Kčs iba v 2 družstvách udávajú družstevní funkcionári, že sa kvalita práce zhoršila. Podobne možno ilustrovať stav v kvalite práce družstevníkov ak porovnáваме výsledky dosiahnuté v spoločnom hospodárstve družstiev a na záhumienku.

Riešiť nedostatky v kvalite prác v mnohých družstvách by bolo možné hlavne dôslednejším zainteresovaním družstevníkov na dosahovaní kvalitných výsledkov. Družstevní funkcionári majú pre tento účel k dispozícii rôzne druhy prémie, peňažných i naturálnych, jednorázových i výsledných. Žiaľ na tomto úseku je vo väčšine družstiev rad nedostatkov. Jednorázové prémie za prácu, ktorú vykonávajú družstevníci kvalitne, v sledovaných družstvách neexistujú. Tento nedostatok by aspoň čiastočne mohli odstrániť výsledné prémie. Svedčí o tom skutočnosť, ako reagovali v družstvách na otázku, či by naturálne výsledné prémie, ako podiel na úrode, vedeli zainteresovať družstevníkov na zvyšovaní kvality ich práce. Na túto otázku kladne odpovedalo viac ako 70 % opýtaných funkcionárov. Podľa nich by naturálne prémie určené podielom z dosiahnutej výroby v rastlinnej výrobe zabezpečili záujem družstevníkov na kvalitnom vykonávaní ich pracovných povinností. Na túto otázku reagovali v podstate rovnako v družstvách slabो i dobre hospodáriacich, no jednoznačnejšie na Slovensku než v českých družstvách.

Neuspokojivý, hlavne v družstvách s nízkou odmenou na PJ, je stav socialistického súťaženia a úroveň družstevnej demokracie. Potvrďuje to napr. fakt, že socialistická súťaž vo väčšine skúmaných družstiev nie je dostatočne rozvinutá, medzi družstevníkmi niet záujem o rozvíjanie výrobnej iniciatívy, nízka je úroveň družstevnej demokracie a zarážajúci je nezáujem o vlastný družstevný majetok, čo vyplýva z údajov, podľa ktorých sú členovia v mnohých družstvách zhovievaví voči lajďákovi a rozkradačovi. Táto situácia je hlavne v družstvách s nižšou odmenou na PJ, zatiaľ čo v družstvách konsolidovanejších sú členovia voči sebe kritickejší a viacej chránia spoločný družstevný majetok. Uvediem aspoň jeden príklad rozkrádania družstevného majetku, ktoré má zapustené korene takmer vo všetkých skúmaných družstvách, hlavne v ekonomicky zaostávajúcich. Svedčí o tom skutočnosť, že na otázku, či sa vyskytuje v družstve rozkrádanie, odpovedalo 41 opýtaných funkcionárov kladne, iba v 8 družstvách sme dostali negatívnu odpoveď. Z odpovedí funkcionárov lepšie hospodáriacich družstiev vyplýva, že toto porušovanie družstevnej disciplíny má minimálny rozmer, zatiaľ čo u zaostávajúcich družstiev je táto situácia veľmi nepriaznivá.

*

Výsledky ankety potvrdzujú, že ak chceme zvýšiť pracovnú aktivitu v družstevnom poľnohospodárstve, hlavne však v družstvách ekonomicky zaostávajúcich, bolo by potrebné zvážiť uskutočnenie týchto opatrení:

1. zabezpečiť družstevníkom garantované minimum odmeny;
2. umožniť družstvám, aby v naturálnych fondoch si ponechávali dostatok výrobkov na diferencované naturálne odmeňovanie;

3. zvýrazniť úlohu prémie pri zvyšovaní aktivity, a to väčšou váhou jednorázových prémie a naturálnych výsledných prémie; domnievame sa, že naturálne prémie by mali zohrať významnejšiu úlohu pri zvyšovaní aktivity hlavne v obdobiach, kedy družstvo má nedostatok pracovných síl;

4. zvýšiť úlohu záhumienku ako stilumátora zvyšovania pracovnej aktivity, väčšou diferenciáciou jeho veľkosti, najmä vzhľadom na množstvo práce odpracovanej v špičke apod.

SÚHRN

Pracovná aktivita sa podľa nášho názoru prejavuje hlavne v dĺžke pracovného dňa, v intenzite práce, absencii, kvalite prác, v úrovni družstevnej demokracie a pracovnej disciplíny, ako i v stave výrobných iniciatív a socialistického súťaženia.

Poznatky o stave a pohybe aktivity v družstevnom poľnohospodárstve nám vo veľkej miere umožnili výsledky ankety v 50 družstvách na území 6 okresov (3 v českých a 3 vo slovenských krajoch).

Na úroveň pracovnej aktivity a jej pohyb vplyva mnoho rôznych činiteľov, počnúc celým systémom osobnej materiálnej zainteresovanosti družstevníka na práci, úrovňou vedenia družstva, zásahmi hospodárskych a politických orgánov socialistického štátu a končiac rôznymi psychickými postojmi družstevníkov k práci v družstve.

Anketa potvrdila, že základným faktorom ovplyvňujúcim úroveň a pohyb pracovnej aktivity je stupeň osobnej materiálnej zainteresovanosti družstevníka na práci v družstve. Ostatné faktory, i keď ich vplyv na pracovnú aktivitu si nemožno odmysleť, vplývajú sekundárne. Z tohoto dôvodu sa domnievame, že vyriešenie otázok úrovne odmeny družstevníkov za prácu bude základným krokom pre vyriešenie otázok pracovnej aktivity družstevníkov.

Влияние материальной заинтересованности на трудовую активность членов сельскохозяйственных кооперативов

Трудовая активность по нашему мнению проявляется главным образом в длительности рабочего дня, в интенсивности работы, в количестве прогулов, в качестве работы, в уровне кооперативной демократии, в трудовой дисциплине, а также в состоянии производственной инициативы и социалистического соревнования.

Сведения о состоянии и колебании активности в кооперативном сельском хозяйстве были получены в результате опроса в 50 сельскохозяйственных кооперативах на территории 6 районов (3 в чешских и 3 в словацких областях).

На уровень трудовой активности и на ее колебание оказывает влияние ряд различных факторов, начиная с системы личной материальной заинтересованности члена сельскохозяйственного кооператива в работе, уровня управления кооперативом, воздействия экономических и политических органов социалистического государства и кончая различным психическим отношением членов кооператива к работе в последнем.

Анкета подтвердила, что основным фактором, влияющим на уровень и колебание трудовой активности, является степень материальной заинтересованности члена сельскохозяйственного кооператива в работе в кооперативе. Прочие факторы, хотя их влиянием

на трудовую активность можно пренебречь, влияют косвенно. По этой причине можно предполагать, что решение вопросов уровня оплаты труда членов кооперативов является основным шагом в решении вопросов трудовой активности членов сельскохозяйственных кооперативов.

The Effect of the Material Interest on the Working Activity of Cooperative Farmers

In our opinion, the working activity of farmers becomes evident in particular by the length of the working day, by the intensity of labour, by the frequency of absence, quality of work, level of cooperative democracy and working discipline, as well as by the degree of production initiative and socialist emulation.

To a great extent the authors gained special knowledge of the state and the trend of activity in the cooperative agricultural sector thanks to the results of a public inquiry in 50 cooperatives within 6 districts (whereof three were in Bohemia and Moravia and three in Slovakia).

The level of the working activity and the latter's trend is influenced by a lot of different factors, starting with a whole system of personal material interest of the cooperative member himself, the level of the management of the cooperative, and last but not least various psychical attitudes of the cooperative farmers towards the work in the cooperative.

The public inquiry showed and confirmed that the basic factor, influencing the level and the trend of the working activity is the degree of personal material interest of the cooperative farmer in the work within the cooperative farm. The remaining factors, even though their effect on the working activity may be simply omitted, show a secondary influence. This is the reason why the author supposes that the crucial problem of the working activity of cooperative farmers is rooted in the solution of the questions concerning the level of the wages the cooperative farmers are paid for their work.

Einfluß der materiellen Interessiertheit auf die Arbeitsaktivität der Genossenschaftsbauern

Die Arbeitsaktivität gelangt zufolge der Ansicht der Verfasser hauptsächlich in der Dauer des Arbeitstages, in der Arbeitsintensität, in dem Fortbleiben vom Arbeitsplatz, der Arbeitsqualität, in dem Niveau der genossenschaftlichen Demokratie und in der Arbeitsdisziplin sowie auch im Stand der produktionsmäßigen Initiative und des sozialistischen Wettbewerbs zum Ausdruck.

Erkenntnisse über den Stand und die Bewegung der Aktivität in der genossenschaftlichen Landwirtschaft wurden auf Grund einer in 50 Genossenschaften (in 6 Kreisen, 3 davon in tschechischen und 3 in slowakischen Bezirken) veranstalteten Umfrage erworben.

Auf den Stand der Arbeitsaktivität und auf ihre Bewegung wirken viele verschiedene Faktoren ein, beginnend mit dem gesamten System der persönlichen und materiellen Interessiertheit der Genossenschaftsbauern an der Arbeit, dem Niveau der genossenschaftlichen Leitung, den Eingriffen der Wirtschafts- und politischen Organe des sozialistischen Staates, bis zu verschiedenen psychischen Aspekten der Einstellung der Genossenschaftsbauern zur Arbeit in der Genossenschaft.

Die Enquete bestätigte, daß der Grad der persönlichen materiellen Interessiertheit der Genossenschaftsbauern an der Arbeit in der Genossenschaft den Hauptfaktor darstellt, der das Niveau und die Bewegung der Arbeitsaktivität entscheidend beeinflußt. Die Wirkung der übrigen Faktoren ist sekundär. Der Verfasser ist daher der Meinung, daß die Lösung der mit der Entlohnung der Genossenschaftsbauern verbundenen Probleme einen entscheidenden Schritt zur Klärung der Frage der Arbeitsproduktivität der Genossenschaftsbauern darstellen wird.

Vlastislav Bauch

Ekonomický ústav SAV, Bratislava

■ Budeme-li chtít radikálně zlepšit situaci v pracovních silách v zemědělství, musíme hledat všechny prostředky, jak vyvolat zájem mladých lidí o práci v zemědělství. Je samozřejmé, že přitažlivost nezvýšíme administrativními metodami, ale ovlivněním těch činitelů, kteří zájem člověka o práci v daném odvětví formují. Musíme tedy dobře poznat všechny nepříznivé stránky pracujících v zemědělství, všechny difference, které je nějakým způsobem znevýhodňují proti ostatním členům společnosti.

Především jde o hmotný zájem na práci, která by zabezpečila co nejvyšší životní úroveň. Protože je to velmi široká společensko-ekonomická kategorie, ve které se odráží mnoho nejrozličnějších faktorů, bude to zřejmě i celá řada vlivů, které působí na rozhodování mladého člověka, zda má jít či nejít pracovat do zemědělství.

V životní úrovni zemědělského obyvatelstva se především odráží nižší odměna za práci v zemědělství, která podstatným způsobem vymezuje rámec určitého dosažitelného stupně životního standardu.

I když odměna za práci je velmi důležitá, není jediným činitelem ovlivňujícím životní úroveň. Zde se promítají i další okolnosti, za kterých je zemědělská práce vykonávána a které můžeme zahrnout pod pojem pracovní podmínky a rovněž tak řada jevů ovlivňujících celkový způsob života, které můžeme souhrnně nazvat životní podmínky.

Na rozdíl od odměny za práci, která má s ohledem na životní úroveň kvantitativní charakter, mají pracovní a životní podmínky spíše charakter kvalitativní. Nestačí porovnávat výši odměny za práci, ale musíme současně vidět, za jakých podmínek a v jakém prostředí jsou dosahovány. Nebylo by též správné nevidět, na jaké úrovni jsou i sociální podmínky, zejména v době, kdy lidé z nejrozličnějších důvodů nemohou pracovat. Životní úroveň ovlivňuje i to, jak kvalitativní je činnost a rozmístění maloobchodní sítě, zařízení společného stravování, služeb, jaké jsou kulturní podmínky života, zda úroveň příjmů neznehodnocuje nedostatek volného času, který by umožnil realizovat nejrozličnější potřeby, zájmy a záliby člověka.

Rozebíráme-li jednotlivé oblasti pracovních a životních podmínek, můžeme pozorovat difference mezi zemědělci a ostatními pracujícími téměř vždy v neprospěch zemědělců. Ačkoliv v zemědělství byla vytvořena socialistická velkovýroba, převažuje stále fyzická ruční práce téměř univerzálního charakteru. V zemědělství má živá práce stále ještě velký význam, protože technika ji zatím doplňuje nekomplexně. I v samotné zemědělské technice je ještě mnoho

nedostatků, zejména málo pozornosti je věnováno člověku, který ji obsluhuje. Z toho potom vyplývá námaha, práce ve vnucené poloze, nedostatečná ochrana před úrazem a povětrnostními vlivy. Při používání mobilní techniky znesnadňují práci terénní nerovnosti a z toho vyplývající otřesy, hluk a prašnost atd. Značné je i psychické zatížení způsobené nutností věnovat pozornost mnoha činnostem současně (nejen obsluha a řízení stroje, ale i odborné agrotechnické úkony při přetváření pracovního předmětu — půdy).

Rada negativních rysů dosud má i práce v živočišné výrobě: nepříznivé rozložení pracovního procesu v průběhu celého dne, zápach, špína, nebezpečí mechanického úrazu i přenesení nakažlivých chorob ze zvířat atd.

I když sociální podmínky zemědělců proti minulosti se značně zlepšily, přece jen sociální zabezpečení družstevních rolníků nedosáhlo ještě úrovně všeobecného sociálního zabezpečení.

Bytový standard u zemědělského obyvatelstva je horší než ve městě. Bytový vesnický fond je starší než městský, horší je dosud i technické vybavení bytů. Venkovské byty jsou více obsazené, větší je soužití různých generací. Vesnice zaostává za městem i v úrovni veřejné technické vybavenosti. I když zjevné znevýhodnění zemědělců v nové bytové výstavbě bylo z velké části zlikvidováno, přece jen určité difference stále trvají. Rozptýlené venkovské osídlení neumožňuje, aby každá vesnice byla vybavena komplexním zařízením kulturně společenské, občanské a technické vybavenosti jako jsou obchody, provozovny služeb a společného stravování, jesle, útulky, školky, kulturně osvětová zařízení, školy, zdravotnická zařízení atd.

Omezený rozsah článku nedovoluje zabývat se všemi kladnými i zápornými rysy pracovních a životních podmínek zemědělců. Každá z těchto oblastí působí na život zemědělce z různého hlediska a má pro něho různý význam. Proto také diferenciací v jednotlivých oblastech pracovních a životních podmínek zemědělců proti ostatnímu obyvatelstvu bude mít různý vliv na atraktivnost či neatraktivnost zemědělství. Pro vývoj pracovních sil v zemědělství je velmi nepříznivá skutečnost, že dochází ke kumulaci rozdílů téměř ve všech oblastech pracovních a životních podmínek ještě ve spojitosti s nižšími odměnami za práci. Je nesporné, že práce v zemědělství a život na venkově mají řadu výhod a předností, ale v dané chvíli nemohou vyrovnat uvedené negativní stránky pracovních a životních podmínek.

Chceme-li znovu zvýšit přitažlivost práce v zemědělství, musíme usilovat především o odstranění rozdílů v pracovních a životních podmínkách zemědělců. Abychom však mohli v tomto směru činit účinná opatření, je nutné znát příčiny těchto rozdílů.

Venkov je proti městu objektivně znevýhodněn rozdrobeností venkovského osídlení a nízkou koncentrací obyvatelstva. Mnohem obtížněji se zabezpečuje základní společenskokulturní, občanské a technické vybavení. Venkov je z tohoto hlediska nevýhodou pro všechno obyvatelstvo, avšak nezemědělského obyvatelstva se to týká v menší míře, neboť má denní styk s městem při dojíždě do zaměstnání. Nižší stupeň vybavenosti venkova tedy má do jisté míry objektivní charakter. Bude možné ho odstraňovat jen pozvolna s postupující přestavbou venkovských sídlišť. Avšak i zde je možno mnoho udělat v poměrně krátké době tím, že by byly využívány doplňkové zdroje pracovních sil z místa na základě uplatňování principu hmotné zainteresovanosti, rozvíjena pojízdná ambulantní zařízení, rozšiřována veřejná i soukromá doprava atd. Přitom bude ovšem nutno co nejvíce uplatňovat diferencované formy řešení a odmítat šablony.

Převážná část zemědělského obyvatelstva — zemědělských družstevníků — je v řadě oblastí životních podmínek znevýhodněna v porovnání s ostatním obyvatelstvem (včetně zemědělců ve státním sektoru), ačkoliv nejsou k tomu žádné podstatné důvody. Protože v tomto případě jde o subjektivní příčinu, bylo by teoreticky možné ji ve velmi krátké době odstranit (i když praxe tuto možnost značně koriguje). V další části si proto podrobněji všimneme dvou oblastí životních podmínek družstevních rolníků, které rozhodujícím způsobem ovlivňují reprodukci pracovních sil. Jde zejména o sociální zabezpečení družstevníků a o bytovou výstavbu pro zemědělské družstevníky. Odstranění neodůvodněných rozdílů v těchto oblastech, popř. i jisté preference by mohly přispět ke zvýšení přitažlivosti práce v zemědělství.

SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ DRUŽSTEVNÍCH ROLNÍKŮ

Život člověka se neváže jen k pracovnímu procesu. Jsou v něm i období, kdy z nejrůznějších důvodů nemůže pracovat. Proto je velmi důležité, jaký je systém sociálního zabezpečení jednotlivých sociálních skupin. Sociální zabezpečení má úzkou souvislost s odměnou za práci. V mnoha případech je od ní odvozeno, jindy její funkci supluje (nemocenské pojištění, důchody), za jiných okolností vedle ní stimuluje důležité společenské zájmy, jako je péče o výchovu nové generace, o zdraví lidí apod. Z těchto funkcí sociálního zabezpečení vyplývá jeho relativně vysoká „životní“ hodnota a tím i značný vliv na reprodukci pracovní síly.

Zemědělci, přesněji řečeno družstevní rolníci (abstrahujeme-li od JHR), mají stále ještě nižší úroveň sociálního zabezpečení, přestože v některých úsecích došlo již k úplnému vyrovnání (např. v oblasti péče o matku a dítě). Avšak značná difference v tak důležitých oblastech sociálního zabezpečení jako je důchodové zabezpečení a nemocenské pojištění se nepříznivě odráží v přílivu pracovních sil do zemědělství.

Bylo by chybou nedodat, že už i zde nastává proces stírání posledních rozdílů mezi sociálním zabezpečením družstevních rolníků a zaměstnanců. Spočívá v tom, že u členů družstev s vyšší úrovní hospodaření, za která jsou družstva prohlášena na základě předem stanovených podmínek, došlo k odstranění všech rozdílů v sociálním zabezpečení.¹⁾

Zákon teoreticky přisuzuje všem družstevníkům právo na stejné sociální zabezpečení jako mají zaměstnanci, avšak pod podmínkou, že družstva, jichž jsou členy, budou dosahovat příznivějších hospodářských výsledků, aby jim mohl být přiznán charakter družstva s vyšší úrovní hospodaření. Stírání rozdílů v sociálním zabezpečení tedy prakticky závisí na tom, kolik družstev je schopno splnit podmínky a kolik jich bude skutečně za družstva s vyšší úrovní hospodaření uznáno.

V praxi však dochází k problémům. Pro uznání družstva s vyšší úrovní hospodaření sice existují směrnice ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství, které však vymezují podmínky příliš kvalitativně a rámcově a nikoliv kvantitativně a dostatečně diferencovaně podle výrobních oblastí. Krajské

¹⁾ V důchodovém zabezpečení členů družstev s vyšší úrovní hospodaření se starobní a invalidní důchod vypočítává podle stejných podmínek jako u všeobecného důchodového zabezpečení zaměstnanců. V nemocenském pojištění, mimo členů družstev s vyšší úrovní hospodaření, mají stejný nárok jako zaměstnanci z ostatních družstev ještě kádrové posily z jiných odvětví národního hospodářství, absolventi vysokých škol a středních odborných škol a ti, kteří úspěšně dokončili učební poměr v družstvu nebo u výrobní zemědělské správy.

I. JZD s vyšší úrovní hospodaření (VÚH) v roce 1963 a k 1. 1. 1965

Území	JZD s VÚH v roce 1963	Počet JZD k 1. 1. 1965	Počet JZD s VÚH k 1. 1. 1965	Podíl JZD s VÚH z celkového počtu JZD v %
ČSSR	66	6852	817	11,92
České kraje	63	4701	632	13,44
Slovensko	3	2151	185	8,60
Středočeský	23	671	100	14,90
Jihočeský	2	609	56	9,20
Západočeský	18	344	51	14,83
Severočeský	7	216	28	12,96
Východočeský	3	936	124	13,25
Jihomoravský	7	1324	208	15,71
Severomoravský	3	601	65	10,82
Západoslovenský	2	824	108	13,11
Středoslovenský	—	625	36	5,76
Východoslovenský	1	702	41	5,84

Prameny:

1. Komplexní rozbor činnosti a hospodaření na úseku sociálního zabezpečení za rok 1963, SÚSZ 1964
2. Interní materiály MZLVH
3. Interní materiály Státního úřadu soc. zabezpečení

II. Struktura JZD celkem a JZD s vyšší úrovní hospodaření podle výrobních oblastí za ČSSR v roce 1964

Oblast	Struktura JZD celkem podle výrobních oblastí v %	Struktura JZD s VÚH podle výrobních oblastí v %
Kukuřičná	12,3	15,2
Řepařská	27,7	39,3
Bramborářská	36,4	30,7
Bramborářsko-ovesná	15,4	7,9
Horská	8,2	6,9
Celkem	100,0	100,0

Prameny:

1. Základní ukazatelé hospodaření JZD v roce 1964 podle výrobních oblastí v rozřídění podle hrubé zemědělské produkce na 1 ha zemědělské půdy. I. díl, Čs. statistika, skupina B, rok 1965, sv. 36, řada: zem. les., poř. čís. 7.
2. Interní materiály SÚSZ
3. Zařazení obcí do výrobních oblastí a podoblastí, MZLVH

III. Vývoj průměrné výše starobního a invalidního důchodu z důchodového zabezpečení zaměstnanců a družstevních rolníků

Rok	Průměrná výše důchodu z důchodového zabezpečení							
	zaměstnanců ve III. pracovní kat.				družstevních rolníků			
	starobní důchod		invalidní důchod		starobní důchod		invalidní důchod	
	Kčs	%	Kčs	%	Kčs	%	Kčs	%
1957	599	100,0	516	100,0	272	100,0	276	100,0
1959	675	112,7	561	108,7	274	100,7	285	103,3
1962	746	124,5	633	122,7	285	104,8	298	108,0
1963	761	127,0	644	124,8	298	109,6	309	112,0

Pramen: Komplexní rozbor činnosti a hospodaření na úseku sociálního zabezpečení za rok 1963. SÚSZ 1964

IV. Vývoj průměrné výše nově přiznaných důchodů z důchodového zabezpečení zaměstnanců a družstevních rolníků v letech 1957—1962

Rok	Průměrná výše nově přiznaných důchodů ze zabezpečení v Kčs							
	zaměstnanců (III. kategorie)				družstevních rolníků			
	starobní		invalidní		starobní		invalidní	
	absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%
1957	652	100	605	100	270	100	262	100
1959	746	114	666	110	271	100	268	102
1962	805	123	734	121	323	120	323	123

V. Vývoj rozdílu mezi průměrnou výší nově přiznaných důchodů zaměstnanců a družstevních rolníků v Kčs v letech 1957—1962

Rok	Průměrná výše nově přiznaného důchodu družstevníků je nižší než nově přiznaný důchod zaměstnance	
	starobní o Kčs	invalidní o Kčs
1957	382	343
1959	475	398
1962	482	411

Prameny k tabulkám IV a V: Komplexní rozbor činnosti a hospodaření na úseku sociálního zabezpečení za rok 1963, SÚSZ 1964

VI. Závislost růstu důchodu na růstu příjmů družstevních rolníků a zaměstnanců

Průměrná měsíční pracov. odměna vč. naturálií od — do Kčs	Střed příjm. skupin	Výše důchodu družstevníka	20 % za 20 let práce v JZD v Kčs	Celkem důchod družst. v Kčs	Podíl dů- chodů družst. z příjmů v %
— 300	300	230	47	277	92,3
301 — 450	375	270	54	324	86,4
451 — 600	525	310	62	372	70,9
601 — 750	675	350	70	420	62,2
751 — 900	825	890	78	468	56,7
901 — 1200	1050	440	88	528	50,3
1201 — 1500	1350	500	100	600	44,4
1501 —	1650	560	112	672	40,7
odborní a přední pracovníci	1650	650	130	780	47,3
	1850	650	130	780	42,2
	2000	650	130	780	39,0

Poznámka: 1) Dnes zatím jen teoreticky možný maximální důchod. JZD neexistuje

2) Důchod, který prakticky může získat družstevník, který vstoupil do splňuje podmínky pro přiznání důchodu. Z praktického hlediska je

národní výbory se proto při uznávání družstev nevyhnou značné dávce subjektivismu. Proto stále existují teritoriální rozdíly i rozdíly podle výrobních oblastí v počtu družstev uznávaných za družstva s vyšší úrovní hospodaření.

Poslední úprava sociálního zabezpečení družstevních rolníků je jistě značným pokrokem proti ještě nedávné minulosti. V žádném jiném sektoru národního hospodářství však takováto diferenciací úrovně sociálního zabezpečení pracujících neexistuje. Domníváme se, že ani v družstevním zemědělském sektoru nejsou objektivní důvody pro její existenci. Rozdíly v sociálním zabezpečení, na které bude v další části poukázáno, se týkají převážné části družstevníků.

Důchodové zabezpečení

Syntetickým ukazatelem rozdílů v důchodech družstevníků a zaměstnanců je průměrná výše vyplácených důchodů. Všechny druhy důchodů družstevníků jsou v průměru značně nižší než u zaměstnanců, o čemž svědčí tabulka III.

V nižším průměrném důchodu družstevníků se odrážejí jednak silnější difference u důchodů vyměřovaných v minulosti a jednak podmínky nově vyměřovaných důchodů. Protože tempo růstu nově přiznávaných důchodů družstevníků je zhruba stejné jako u zaměstnanců (zaměstnanci mají však mnohem vyšší základ), absolutní rozdíly v důchodech se nezmenšují, ale stále rostou.

Výše nově přiznávaného důchodu je právě tak jako u zaměstnance závislá na průměrné výši pracovních odměn v posledních pěti, resp. deseti letech pracovní činnosti. Podmínka je stejná, není však stejná úroveň průměrných odměn družstevních rolníků a ostatních pracujících v národním hospodářství, ze kterých se důchody vypočítávají. Úroveň důchodů je dále závislá na taxativních

(resp. členů družstva s vyšší úrovní hospodaření)

13 % za 13 let práce v JZD v Kčs	Celkem důchod družst. v Kčs ²⁾	Podíl důchodu družst. v %	Důchod zaměst. 50 % v Kčs	Podíl důch. zaměst. v %	Důchod zaměst. 60 % v Kčs	Podíl důchodu zaměst. v %
30	260	86,7	300	100,0	300	100,0
35	305	81,3	375	100,0	375	100,0
40	350	66,7	400	76,1	400	76,1
45	395	58,3	400	59,3	405	60,0
51	441	53,5	412,5	50,0	495	60,0
57	497	47,3	525	50,0	630	60,0
65	565	41,9	675	50,0	810	60,0
73	633	38,5	825	50,0	990	60,0
85	735	43,9	825	50,0	990	60,0
85	735	39,2	925	50,0	1110	60,0
85	735	36,3	1000	50,0	1200	60,0

ještě 20 let, aby družstevníci mohli mít 20% příplatku k základní výměře důchodu. JZD ihned v prvním období združšťování a byl nepřetržitě členem JZD a i jinak to tedy maximální úroveň důchodů.

podmínkách, na jejichž základě se důchod pro každého jednotlivce vypočítává. Zatímco u zaměstnance je důchod přímo odvozen z výše výdělku (stanovením pevného procenta), u družstevních rolníků důchod také roste v závislosti na růstu výdělku, avšak nikoliv proporcionálně, ale degresivně. Podíl důchodu z příjmu s růstem příjmu klesá. Tím se zvětšují absolutní rozdíly mezi důchody družstevníků a zaměstnanců vypočtených ze stejně vysokých pracovních příjmů. Strop růstu důchodů družstevního rolníka se zastavuje na hranici 650 Kčs bez ohledu na další růst příjmu (k tomu je nutno připočítat zvýšení důchodu o 1 % za každý rok práce v družstvu, maximálně však 20 %). To působí velmi nepříznivě na hmotnou zainteresovanost pracovníků, především pak vyšších příjmových skupin, kde jsou odborní a přední pracovníci, pro družstvo tak nutní. Degresivní růst důchodu způsobuje, že počínaje příjmem asi 675–700 Kčs se začínají rozevírat nůžky mezi důchody družstevníků a zaměstnanců. Čím větší je příjem družstevníka, tím relativně nevýhodnější je důchod. Takto stanovené taxativní podmínky důchodového zabezpečení družstevních rolníků nemohou posilovat zájem na práci ani na členství v družstvu. Funkce důchodu jako stimulatora hmotné zainteresovanosti s růstem příjmu klesá a za hranici příjmu 1500 Kčs měsíčně přestává působit vůbec. Pokud má někdo zájem pracovat v zemědělství, raději jde do státních zemědělských podniků,²⁾ kde za naprosto stejnou práci je jak vyšší odměna, tak i příznivější nároky na důchod. Závislost růstu důchodů na růstu příjmu družstevních rolníků a zaměstnanců ukazuje tabulka VI.

²⁾ Velký význam to má zvláště u invalidního důchodu, který má sociální hodnotu nejen pro staršího, ale i pro mladého pracovníka, např. u traktoristy, kde je nebezpečí úrazu.

Půjde tedy o to, zvážit stanovení stejných taxativních podmínek pro důchod tak, aby i ve vyšších příjmových skupinách družstevníků byla zachována závislost důchodu na příjmu. Mohlo by se toho dosáhnout buď stanovením pevného procenta jako u zaměstnanců nebo v rámci nynějšího systému zvýšit počet důchodových pásem, odpovídajících vyšším příjmům.

Nemocenské pojištění

Druhou, velmi významnou oblastí sociálního zabezpečení, ve které stále ještě existují rozdíly mezi převážnou částí družstevníků a ostatními pracujícími, je nemocenské pojištění. Jde o krytí nákladů na reprodukci pracovní síly v době jejího onemocnění nebo úrazu. Všichni zaměstnanci ve státním sektoru jsou automaticky nemocensky pojištěni a v případě pracovní neschopnosti ihned pobírají nemocenské dávky ze státních prostředků. Družstevní rolníci jsou také zabezpečeni v nemoci, mají však nárok na dávky v nemoci jen z prostředků sociálního fondu družstva. Tyto dávky nejsou zákonem zaručeny, nýbrž jejich výše závisí na hospodářské situaci družstva a proto je u jednotlivých družstev rozdílná.

Vyrovnaní nemocenského pojištění na úroveň zaměstnanců je velmi důležité. Zabezpečení v nemoci se na rozdíl od důchodového zabezpečení (mimo invalidity) týká všech, starších i mladších, protože nemoc nebo úraz je nebezpečím pro každého člověka (pochopitelně, že s přibýváním věku přibývá i míry pravděpodobnosti). Všeobecná potenciální hodnota nemocenského pojištění se kdykoliv může změnit v reálnou hodnotu a potom je velmi důležité, jaké jsou podmínky nemocenského zabezpečení. V zemědělství to má zvlášť velký význam, protože charakter zemědělské práce dosud umožňuje vznik nemocí nebo úrazů. Je samozřejmé, že nevýhodné nemocenské pojištění většiny družstevních rolníků snižuje i přitažlivost práce v zemědělství.

Nízká úroveň nemocenských dávek ze sociálního fondu družstev³⁾ často nutila družstevníky k tomu, aby v případě nemoci se nenechávali uznávat práce neschopnými a podle možnosti raději nadále zůstávali v práci, protože nahrazení odměny za práci znamenalo dost citelný pokles příjmů domácnosti a tím i snížení životní úrovně. Ovšem zdraví není jen věc jednotlivce, ale celé společnosti, která by neměla připustit, aby bylo ohrožováno u kterékoliv skupiny obyvatelstva. Zkušenost svědčí o tom, že jakmile se dostanou nemocenské dávky na uspokojivou úroveň, jako např. v družstvech s vyšší úrovní hospodaření, družstevníci sami mají zájem, aby se řádně léčili. Ukazuje to tabulka VII.

Pro zvýšení zájmu o zemědělství by proto stálo za úvahu, aby povinné nemocenské pojištění ze státních prostředků bylo zajištěno pro všechny družstevníky bez ohledu na úroveň hospodaření.

Stručný pohled na důchodové zabezpečení a nemocenské pojištění ostatních družstevních rolníků nám ukázal, že difference v těchto oblastech sociálního zabezpečení nebudou příznivě působit na reprodukci pracovních sil v družstvech.

Ždalo by se, že mimo nedostatku finančních prostředků na vyrovnaní sociálního zabezpečení družstevních rolníků na úroveň zaměstnanců, neexistuje žádný argument, který by tomuto vyrovnaní bránil. Avšak určité námitky se

³⁾ Např. v Západočeském kraji na jeden den pracovní neschopnosti připadalo průměrně denně z fondu na nemocenské dávky a dávky v mateřství asi 20 Kčs celkem.

JZD	Průměrný počet nově hlášených případů na 100 družstevníků	% pracovní neschopnosti	Průměrná délka trvání pracovní neschopnosti
S vyšší úrovní hospodaření	16,7	4,04	22,1
Ostatní	10,7	3,28	27,8

Pramen: Komplexní rozbor činnosti a hospodaření na úseku sociálního zabezpečení za rok 1963, SÚSZ 1964. Tabulka č. 15

objevují. Argumentuje se záhumenkem⁴). Záhumenek prý zaručuje družstevníkovi příjem i v době, kdy ztrácí práce schopnost, zatímco zaměstnanec tuto možnost nemá, proto je úroveň sociálního zabezpečení družstevních rolníků oprávněně na nižší úrovni. Jde tedy opět o ujasnění úlohy záhumenku. Příjmy ze záhumenku jsou doplňkem příjmů ze společného hospodářství, tedy doplňkem, který je vytvořen prací navíc nad normální pracovní dobu, tak jako je tomu u dělníků a zaměstnanců, kteří mají své malé hospodářství nebo zahrádku.⁵) Má u nich snad tato skutečnost vliv na diferencované nároky na jednotlivé dávky sociálního zabezpečení? Je snad chybné, že pracovníci, získaní pro zemědělství jako kádrová posila z ostatních odvětví národního hospodářství, absolventi vysokých a středních škol a pracovníci, kteří prošli učňovským poměrem v družstvu nebo u výrobní zemědělské správy, jsou zrovnoprávněni v sociálním zabezpečení přesto, že někteří z nich mají záhumenek? Nebo, když bylo rozhodnuto, aby pro stanovení podmínek pro uznání družstev za družstva s vyšší úrovní hospodaření bylo upuštěno od kritéria nemít záhumenek? Je zřejmé, že k žádným chybám nedošlo, ale uplatňuje se nový pohled na funkci záhumenku.

BYTOVÁ VÝSTAVBA PRO DRUŽSTEVNÍ ROLNÍKY

Nová bytová výstavba v podmínkách stále existujícího nedostatku bytů⁶) může být využita jako velmi účinně působící nástroj hmotné zainteresovanosti. Týká se to především mladých rodin. Byt je pro rodinu materiálně prostorovou základnou její existence, místem, kde se realizuje její život, kde se tvoří způsob jejího života. Proto momentu získání bytu za zvýhodněných podmínek (spojeno s dostatečnou úrovní odměny za práci) je možno využít k posílení zájmů o práci v těch odvětvích, která jsou pro národní hospodářství velmi důležitá a kde je nedostatek pracovních sil. Zvýhodněnost spočívá nejen v pouhém faktu získání bytu, ale i v ekonomicky výhodnějším získání bytu proti spole-

⁴) Dr. F. Bloudek: Fakta o sociálním zabezpečení v Československu, SÚSZ 1963, 41 st.

⁵) K této problematice viz článek J. Kočího „Úloha osobních důchodů družstevníků ze záhumenkového hospodářství při srovnání jejich příjmů s příjmy ostatních pracujících“ v tomto čísle.

⁶) Podle údajů sčítání lidu z roku 1961 žije v 13,2 % bytech 2 a více domácností, což reprezentuje přes půl miliónu cenзовých domácností bez vlastního bytu. (Dr. Zdeněk Jureček: Velikost bytů v ČSSR, Demografie 1964/2, str. 97-102.)

čensky obvyklým podmínkám jeho nabývání. Zde je velmi úzká souvislost s odměnou za práci. Jestliže dosud společensky obvyklým způsobem byla družstevní bytová výstavba s výší členského podílu např. u dvoupokojového bytu kolem 20 000 Kčs, potom získání bytu ze státní bytové výstavby reprezentovalo úsporu ve výši právě tohoto členského podílu.

Tímto způsobem se postupovalo v řadě odvětví a teritorií a dosáhlo se tím značných úspěchů při překonávání nedostatku pracovních sil. Stálo by za úvahu, zda by pro zemědělství tato zásada neměla platit v plné míře. Zatím to je ve státních statcích, kde v určité míře státní bytová výstavba přispěla k získání řady kvalifikovaných pracovníků, ale není tomu tak ve družstvech.

Až do nedávna se předpokládalo, že zemědělství bude schopno reprodukovat pracovní síly ze svých vlastních zdrojů, což by nečinilo nároky na nové byty. Dnes je jasné, že pracovní síly pro zemědělství není možno zajistit jen ze zemědělských rodin. Bude třeba získávat nové pracovní síly i z nezemědělského prostředí, a to nejen z vesnice, ale dokonce i z města. Pro jejich získání a stabilizaci je jedním z hlavních předpokladů poskytnutí bytu za ekonomicky výhodných podmínek, které by jinde nezískali, tj. poskytnout jim kvalitní bydlení rychleji a levněji.

Při řešení ekonomické výhodnosti je důležitá otázka, kdo bude financovat bytovou výstavbu. Zatímco ve státních podnicích pro přednostní získávání pracovních sil do důležitých odvětví sloužila bytová výstavba hrazená ze státního rozpočtu, pro družstva byla určena tzv. bytová výstavba financovaná z prostředků družstva (fond bytové výstavby JZD). Skutečnost velmi brzy ukázala, že tato forma nevyhovuje, protože družstva neměla dostatek prostředků, aby bytovou výstavbu byla schopna financovat⁷⁾. Družstva neměla možnost používat ani prostředků jiných fondů, např. nedělitelného fondu. Svůj význam měla i skutečnost, že dotace fondu bytové výstavby ještě dále krátila osobní důchody družstevníků, jichž se nová bytová výstavba osobně netýkala. Tato forma znamenala nijaké zvýhodnění proti ostatním odvětvím, která disponovala státní výstavbou. Proto v roce 1964 bytovou výstavbu družstev vystřídala běžná družstevní bytová výstavba. Jestliže forma bytové výstavby družstev přinášela pro jednotlivce, přicházejícího do družstva, určitý efekt, v případě normální družstevní bytové výstavby byl až na nepatrné výhody (vyšší úvěr, nižší úroková sazba) na tom stejně, jako městský člověk kdekoliv. Je nasnadě, že i tato forma se musela minout účinkem. Můžeme tedy říci, že do konce roku 1964 ani jedna z forem bytové výstavby pro zemědělské družstevníky nijak podstatě neovlivnila reprodukci pracovních sil ve družstvech.

Teprve počínaje 1. lednem 1965 došlo k celostátní úpravě forem bytové výstavby. V podstatě byla zrušena státní bytová výstavba a nahrazena tzv. stabilizační družstevní bytovou výstavbou. Zde je významné místo vyhrazeno též pro zemědělství. Principem stabilizační družstevní bytové výstavby je bezúročná půjčka, kterou může podnik nebo družstvo poskytnout svým zaměstnancům na splácení členského podílu (až 90 %) u bytového družstva v případě, že tohoto pracovníka potřebují a pod podmínkou, že bude v závodě pracovat předem stanovenou dobu. Tato doba je určena diferencovaně podle odvětví. Pro zemědělce (společně s odvětvím paliv) byla stanovena nejvýhodnější podmínka — 10 let (u ostatních odvětví 12 až 15 let). Při nedodržení podmínky je nutno poskytnutou půjčku vrátit.

⁷⁾ JZD musela krýt stavební náklady z 80 %. Úvěr SBČS činil 20 % při lhůtě splatnosti 10 let a úrokové míře 3 %. Jen v pohraničí byly podmínky příznivější.

Zdalo by se, že zemědělství je konečně v národním hospodářství postaveno na první místo. Avšak při podrobnějším pohledu zjistíme, že zvýhodnění zemědělství nejde do důsledků. První závažný rozdíl je ve financování bezúročných půjček. Zatímco ve státním sektoru jsou půjčky financovány ze státního rozpočtu, jednotná zemědělská družstva si musí prostředky opatřovat z vlastních zdrojů (dnes již je možno používat i prostředků nedělitelného fondu). Družstvům zaostávajícím a ekonomicky slabým může výrobní zemědělská správa poskytnout prostředky ze státní pomoci na rozvoj základních fondů družstva. Stálo by však za úvahu, zda by neměla být preference zemědělství řešena do důsledků tím, že všechna družstva budou postavena na roveň státním podnikům i v otázce financování bezúročných půjček.

Účinnost preferovaného získávání bytů pro pracovníky v zemědělství závisí také na velikosti preference, to znamená, jaké jsou difference v počtu let předepsaných odpracovat jako podmínku odepsání bezúročné půjčky. Domnívám se, že preferování zemědělství proti ostatním odvětvím v podobě rozdílu dvou, resp. pěti let, není dostatečná. Když už někdo bude chtít získat byt i za cenu méně atraktivní práce, bude pro něj výhodnější přijmout podmínku o dvě, resp. pět let delší práce v daném odvětví, ale mít vyšší odměnu za práci a třeba i lepší pracovní a sociální podmínky. Domnívám se, že by bylo nutno zvýhodnit zemědělství i v této oblasti ještě výrazněji.

Je zde ještě další skutečnost. Omezenost kapacity stavebnictví, které nutně vede k rozpisu bytů ve stabilizační bytové výstavbě na jednotlivá odvětví. Účinnost preference zemědělství bude tedy záviset na tom, nakolik budou uspokojeny skutečné potřeby zemědělství. Podle údajů plánů rozpisu bytů na rok 1965 nemůžeme předpokládat výrazné preferování zemědělství v počtu přidělených bytů. I když v bytové výstavbě pro zemědělce byl učiněn velký krok kupředu, přece jen ještě účinnější vliv bytové výstavby na reprodukci pracovních sil ve družstvech vyžaduje úplnou preferenci zemědělství, tak jak bylo o ní výše pojednáno. Stírání těchto i všech dalších rozdílů v celém komplexu ostatních pracovních a životních podmínek společně s řešením odměny za práci jsou hlavním předpokladem, jak znovu probudit zájem o práci v zemědělství.

Toto řešení ve specifických podmínkách naší vesnice je nezbytností. Smíšený dělnickorolnický charakter čs. vesnice umožňuje každodenní srovnávání nejen uvnitř vesnice, ale i uvnitř rodiny. Především mládež vidí, jak žijí jejich kamarádi, kteří pracují mimo zemědělství. Československá vesnice a její blízkost k městu a k průmyslu při hustě rozvinuté dopravní síti, zaměřené hlavně na svoz lidí do zaměstnání, umožňuje realizovat odchod ze zemědělství. Pro mladého venkovského člověka není velkým technickým a ekonomickým problémem jít pracovat mimo zemědělství, mimo vesnici do města. Blízkost a přitažlivost jiných odvětví, která zatím mohou člověku nabídnout více než zemědělství, zvyšuje naléhavost stírání všech nepříznivých rozdílů a postupné vytváření podmínek pro zvýšení přitažlivosti práce v zemědělství. Je ovšem samozřejmé, že dosažení tohoto cíle není a ani nemůže být jednorázovou záležitostí, ale je podmíněno možnostmi, které celé národní hospodářství má v dané etapě vývoje.

SOUHRN

Pro zlepšení situace v pracovních silách v zemědělství je velmi důležitá nejen odměna za práci, ale i tzv. pracovní a životní podmínky. Téměř ve všech oblastech existují difference, znevýhodňující zemědělské obyvatelstvo proti oby-

vatelstvu nezemědělskému. Je proto nutno hledat cesty, jak tyto rozdíly postupně odstraňovat.

V komplexu životních podmínek má velký význam sociální zabezpečení družstevních rolníků a bytová výstavba pro družstevní rolníky.

Přes vyrovnané podmínky v řadě oblastí sociálního zabezpečení, existují stále ještě rozdíly v důchodovém zabezpečení a nemocenském pojištění družstevních rolníků. Počet družstev s vyšší úrovní hospodaření je zatím poměrně malý. Proto, aby družstevní rolníci měli sociální podmínky stejné jako mají zaměstnanci, bylo by účelné zvážit vyrovnání taxativních podmínek u všech druhů důchodů družstevních rolníků na úroveň zaměstnanců a zavést nemocenské pojištění pro všechny družstevníky povinné a ze státních prostředků.

V podmínkách značné bytové tísně je významným hmotným stimulem získání nového bytu. Zemědělství, kde je značný nedostatek pracovních sil, by mělo tohoto nástroje co nejvíce využívat. K tomu je však třeba, aby se uvážilo, zda by preference zemědělství ve stabilizační družstevní bytové výstavbě neměla být uskutečněna do důsledků, tzn. aby všechna družstva měla stejné podmínky jako státní podniky pro krytí půjčky na splácení členských podílů; dále uvážit ještě výraznější odlišení lhůty, vyjádřené počtem let práce v jednom podniku pro odepsání půjčky na splácení členského podílu a zajistit, aby kapacita stavebnictví plně pokrývala požadavky zemědělství.

Řešení těchto rozdílů je zvláště důležité ve specifických podmínkách československé vesnice, která svou smíšeností umožňuje neustále srovnávat všechny faktory, ovlivňující činnost člověka a tím vyvolávající odchod lidí ze zemědělství, který pro blízkost vesnice k městu je poměrně technicky snadný.

Рабочие и жизненные условия работников сельского хозяйства

Для улучшения положения в области рабочей силы, занятой в сельском хозяйстве, особо важны не только оплата труда, но и так называемые рабочие и жизненные условия. Почти во всех областях существует различие, приносящее невыгоды работникам в сельском хозяйстве в сравнении с несельскохозяйственными работниками. Поэтому необходимо искать пути постепенного устранения существующего различия.

В комплексе жизненных условий имеет особо важное значение социальное обеспечение и жилищное строительство для членов единых сельскохозяйственных кооперативов.

Несмотря на то, что во многих областях социального обеспечения было различие условий устроено, до настоящего времени существует разница в социальном обеспечении и больничном страховании членов ЕСХК. Количество ЕСХК высшего уровня производства пока еще мало. Для того, чтобы члены ЕСХК имели одинаковые социальные условия с другими работниками, было бы целесообразно учесть таксативные условия всех видов пенсий членов ЕСХК с другими работниками и ввести больничное страхование, обязательное для всех членов ЕСХК за счет государственных средств.

В условиях острой нехватки жилищного фонда является весьма важным материальным стимулом получение новой квартиры. Сельское хозяйство, в котором проявляется значительный недостаток в рабочей силе, должно это оружие использовать в максимальной степени. Для этого, однако, необходимо подумать, не следует ли проводить со всей последовательностью; при этом необходимо, учесть далее, чтобы количество лет, отработанных в одном и том же предприятии, выразилось как амортизация ссуды на уплату членского пая и обеспечить полное удовлетворение требований сельского хозяйства строительством.

Решение рассматриваемых различий имеет особо важное значение в специфических условиях чешского села, неоднородное население которого позволяет повседневно сравнивать все факторы, влияющие на деятельность человека и вызывающие таким образом уход работников из сельского хозяйства, что не представляет особых технических затруднений ввиду близости села к городу.

The Working and living Conditions of Farmers

For the improvement of the situation actually prevailing in manpower in agriculture, greatest attention should be paid not only to the remuneration for the work, but also to the so-called working and living conditions. In nearly all the regions some differences exist which are detrimental to the agricultural population in comparison to the other part of the population. We shall therefore have to look new ways how to remove gradually these differences.

Within the complex of living conditions a great importance is ascribed to the social security of cooperative farmers and to the construction of living houses for cooperative farmers.

In spite of the well-balanced conditions in a number of sectors of the social security, there are still existing many differences in the social security and in the health insurance system concerning cooperative farmers. The number of cooperatives having a higher level of economic management is actually still rather low. So as to grant the cooperative farmers the same social conditions as the other employees, it would be purposeful to consider the levelling of the taxative conditions of all the kinds of income paid to cooperative farmers and health insurance should be made compulsory for all cooperative farmers and paid from State funds.

In the actual prevailing conditions of a considerable lack of flats, the perspective of obtaining a flat is one of the most efficient material incentives. The agricultural sector which is characterized by a rather considerable lack of manpower, should use this instrument as much as possible. This requires of course to consider, on the other hand, if the privilege agriculture is granted in the stabilisation cooperative housing construction ought not to be realized quite consequently, i. e. that all the cooperatives should be given the same conditions as the State-owned enterprises are in regard of the reimbursement of loans used for the payment of membership shares. Further, to consider a still more attractive differentiation of the terms expressed by the number of years for which the member in question has been working in one and the same enterprise, and decisive for the writing-off of the loans contracted for the discharge of membership shares, by instalments, should be secured. Last but not least it should be secured that the capacity of the building industries fully squares the requests of the agricultural sector.

The solution of these differences is particularly important in the specific conditions available in the Czechoslovak village which, owing to its promiscuity offers the opportunity of permanent comparison of all the factors influencing the activity of man and entailing thus the exodus of people from the agricultural sector. In consideration of the relatively small distance of the village from the large cities, this exodus is technically rather easy.

Arbeits- und Lebensbedingungen der Bauern

Für die Verbesserung der Arbeitskräftelage in der Landwirtschaft ist nicht nur die Arbeitsvergütung, sondern sind auch die sogenannten Arbeits- und Lebensbedingungen von großer Wichtigkeit. Fast auf allen Gebieten gibt es Differenzen, die die landwirtschaftliche Bevölkerung im Vergleich mit der nichtlandwirtschaftlichen Einwohnerschaft benachteiligen. Es müssen daher Wege gefunden werden, um diese Unterschiede fortschreitend zu beseitigen.

Im Komplex der Lebensbedingungen spielt die Sozialversicherung der Genossenschaftsbauern und der Wohnungsbau für diese eine große Rolle.

Trotz der ausgeglichenen Bedingungen auf einer Reihe von Gebieten der Sozialversicherung gibt es immer noch Unterschiede in der Renten- und Krankenversicherung der Genossenschaftsbauern. Die Anzahl der wirtschaftsstarken Genossenschaften ist bisher verhältnismäßig gering. Damit die Genossenschaften die gleichen sozialen Bedingungen genießen wie die Angestellten, wäre es zweckmäßig zu erwägen, die taxativen Bedingungen bei allen Einkommensarten der Genossenschaftsbauern dem Niveau der Angestelltenversicherung anzugleichen und für alle Genossenschaftsbauer eine obligate Krankenversicherung aus staatlichen Mitteln einzuführen.

In den Bedingungen einer erheblichen Wohnungsknappheit stellt die Erwerbung einer neuen Wohnung ein bedeutsames Stimulus dar. Die Landwirtschaft, in der ein großer Arbeitskräftemangel herrscht, sollte diesen Hebel in möglichst großem

Maße anwenden. Dazu ist es jedoch erforderlich zu erwägen, ob man die Bevorzugung der Landwirtschaft beim stabilisierenden Wohnungsbau nicht in allen Konsequenzen durchführen sollte, d. h. allen Genossenschaften die gleichen Bedingungen zu gewähren, wie sie die staatlichen Betriebe zur Abschreibung des Darlehens für die Abzahlung des Mitgliedanteils genießen; ferner sollen die durch die Anzahl der in einem Betrieb geleisteten Arbeitsjahre veranschaulichten Termine der Abschreibung des Darlehens zur Abzahlung des Mitgliedanteils noch stärker differenziert werden; es soll schließlich dafür Sorge getragen werden, daß die Kapazität des Bauwesens den Bedarf der Landwirtschaft völlig decke.

Die Beseitigung dieser Unterschiede ist in den spezifischen Bedingungen des tschechoslowakischen Dorfes ganz besonders wichtig, das in seiner Gemischtheit einen unaufhörlichen Vergleich aller Faktoren ermöglicht, die die Tätigkeit der Menschen beeinflussen und damit den Abgang derselben aus der Landwirtschaft hervorrufen, einen Abgang, der infolge der Nähe des Dorfes zur Stadt technisch verhältnismäßig einfach ist.

Zdeněk Lamser, prom. ekonom
Ekonomický ústav ČSAV, Praha

Několik slov o polské „Ekonomice zemědělství“

Nebereme-li v úvahu učební texty vydávané ve formě skript každou vysokou školou, nemůžeme říci, že bychom byli bohatí na učebnicovou literaturu z oboru ekonomiky zemědělství. Jedinou toho druhu v českých krajích, která po několika dřívějších vydáních vyšla v minulém roce pod názvem učebnice, je práce prof. J. Kabrhela a kol., již v tomto roce byla věnována pozornost i v našem časopise.

Jistě není náhodou, že učebnice z oboru ekonomiky se objevují později než různé dílčí publikace a ekonomické monografie. Bez existence analytické literatury, která se do hloubky zabývá jednotlivými ekonomickými problémy, sotva může kterýkoli autorský kolektiv zpracovat dílo syntetické povahy, dílo obecnější a dlouhodobější platnosti, a nikoliv — a to především — popis určitého, v dané době platného hospodářského modelu v určitém odvětví národního hospodářství. Není to jev jen v oboru zemědělské ekonomiky. Vysokoškolské učebnice ekonomiky průmyslu, vnitřního a zahraničního obchodu a národohospodářského plánování se objevily teprve v posledních letech. Máme-li soudit podle recenzí v tisku, nejde o práce zdaleka dokonalé. Proto všichni pracovníci, jejichž náplní je vědecko-pedagogická práce ve školách, uvítají, mají-li možnost seznámit se s učebnicemi svého oboru v jiných zemích. Mají tím možnost konfrontovat výsledky vlastní práce a podněty získané studiem cizích pramenů uplatnit pak ve vlastní práci.

Je všeobecně známo, že polská ekonomická věda má velmi dobrou úroveň a je obecně uznávána. Zatím jsme měli možnost poznat učebnicovou literaturu zejména v oboru politické ekonomie. Proto není pochyb o tom, že první pol-

ská vysokoškolská příručka zemědělské ekonomiky prof. Z. Tomaszewského vzbudí v našich odborných kruzích potřebnou pozornost.*)

V tomto článku nám nejde o to, abychom se kriticky vypořádali s tím nebo oním tvrzením autora. Jde nám spíše o celkový pohled — o strukturu, o metodu výkladu a práci s konkrétním materiálem, o práci s dílčí literaturou, o technický aparát učebnice. Domníváme se totiž, že právě v tomto směru by nám tvůrčí podněty nejvíce mohly posloužit i ve vlastní práci.

Všimněme si nejprve struktury učebnice — práce je rozdělena do tří částí. Část I. — Obecné otázky, část II. — Hospodářský proces v zemědělství, část III. — Dynamika vývoje zemědělství a jeho místo v národním hospodářství. Jednotlivé části jsou rozděleny do kapitol. Část „Obecné otázky“ obsahuje úvodní poznámky, dále se zde rozebírají charakteristické rysy zemědělství, agrární struktura, výrobní oblasti zemědělství a na konci této části se autor zabývá vědeckovýzkumnými metodami v zemědělské ekonomice. Jádro práce představuje druhá část, která i rozsahem zabírá více než polovinu učebnice. Po úvodních poznámkách se prof. Tomaszewski zabývá obecnými podmínkami zemědělské výroby, výrobními silami zemědělství

*) Z. Tomaszewski, *Ekonomika rolnictwa w zarysie*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Lesne, Warszawa 1964, str. 234.

(názvy podkapitol: pracovní síla, pracovní předmět, pracovní prostředky — půda a zemědělská meliorační zařízení, trvalé porosty a živý inventář, budovy a hospodářská zařízení, stroje, nářadí, energetická zařízení a dopravní prostředky), dále je to kapitola zabývající se průběhem výrobního procesu v zemědělství, výrobními výsledky, způsobem využití zemědělské produkce a ekonomickým oceněním hospodářského procesu. Součástí této závažné kapitoly jsou subkapitoly o úrovni intenzity výroby, o rozmístění výroby, o výrobním zaměření a o ekonomické efektivnosti zemědělství. Konečně, poslední část obsahuje celkový nástin rozvoje zemědělské výroby v Polsku v letech 1944—1959, reprodukční proces polského zemědělství za totéž období a nakonec se autor zabývá místem polského zemědělství v národním hospodářství.

Již z výčtu názvů jednotlivých částí i kapitol, dovede každý, kdo má přehled o struktuře kursu ekonomiky zemědělství u nás, posoudit, v čem se s autorem ztotožňujeme a v čem se lišíme.

Dříve však, než se vrátíme znovu k celkovému pojetí, všimněme si, jak autor chápe zemědělskou ekonomiku jako vědní obor a jaké místo jí přisuzuje mezi ostatními příbuznými vědními obory. Touto otázkou se zabývá na začátku první části v úvodních poznámkách. „*Ekonomika zemědělství* — říká autor — *je vědou ekonomickou*“. Velmi prostě vysvětluje její vztah k vědám zemědělským: „... *jestliže vědy zemědělské se pokoušejí dát odpověď na otázku, jak má postupovat, aby se získalo vysokých výnosů pšenice nebo vysoké dojivosti, zemědělská ekonomika se pokouší dát podklady k návrhům — zda je třeba pěstovat pšenici nebo jiné plodiny, zda se zaměřit na chov toho nebo onoho druhu skotu, co z hlediska společenských potřeb nebo organizace hospodářství je více užitečné*“. Je to pohled jistě zjednodušený, ale podstatu věci to postihuje. I v samotné ekonomice zemědělství — právě tak jako ve všech vědách — probíhá proces diferenciace. Proces „větvení“ má nejrůznější podobu, můžeme ho posuzovat z nejrůznějších hledisek: máme co činit s ekonomikou teoretickou (obecnou) a ekonomikou praktickou (aplikovanou); směry více „současné“ a více historické, makroekonomické a mikroekonomické. Prof. Tomaszewski rozděluje zemědělskou ekonomiku do tří částí:

1. *odvětvová ekonomika* (jejímž předmětem jsou fakta, jevy a hospodářské procesy bezprostředně spojené

s tvorbou jednotlivých výrobků nebo skupin zemědělských produktů);

2. *ekonomika zemědělských podniků* (která se zabývá základní jednotkou v zemědělství, tj. zemědělským podnikem) — jde o odvětví ekonomiky velmi blízké vědě o organizaci výrobního procesu; v tomto oboru ekonomiky hledá praktik odpověď na otázku, jak postupovat, aby v daných podmínkách dosáhl maximálního hospodářského výsledku;

3. *obecná ekonomika zemědělství* (jejímž předmětem zkoumání je zemědělství jako odvětví národního hospodářství). Má blízký vztah k politické ekonomii a vědám společensko-politickým, zvláště agrární politice. Obecná ekonomika zemědělství slouží především potřebám hospodářské politiky. Autor přitom podtrhuje, že jde o součást jednoho vědního oboru, a že rozdělení na tři části má charakter více méně relativní.

Předmětem práce prof. Tomaszewského je právě obecná ekonomika zemědělství a navíc — nechápe ji v širším, ale v užším slova smyslu — tj. zabývá se jen těmi hospodářskými jevy, které jsou bezprostředně spojeny s tvorbou zemědělských výrobků. Nezabývá se však takovými otázkami, jako jsou odbyt zemědělských výrobků, zabezpečení výrobními prostředky a úvěry apod., i když i tyto otázky v širším slova smyslu patří do oboru zemědělské ekonomiky. Zastavili jsme se u těchto otázek poněkud podrobněji proto, abychom pochopili věcnou náplň učebnice. Z uvedeného rovněž vyplývá, že předmětem studia odvětvové ekonomiky i ekonomiky podniků jsou jiné učební příručky, jak to vyplývá z rozebrané diferenciace zemědělské ekonomiky. Proto je třeba z tohoto hlediska posuzovat i strukturu našich kursů zemědělské ekonomiky i strukturu učebních pomůcek ve srovnání s recenzovanou polskou učebnicí prof. Tomaszewského. Nicméně mám však za to, že do obecné ekonomiky zemědělství (i v užším pojetí) patří i takové otázky, jako je tvorba cen zemědělských výrobků, ceny jako jeden z faktorů hospodářských výsledků a problémy rentability hospodaření vůbec.

Je známo, jak ve vlastní pedagogické práci narážíme na problém překrývání a opakování jednotlivých otázek, které je nutno z toho nebo onoho hlediska rozebírat v několika kapitolách. Všimněme si — byť i stručně — jak se s touto otázkou vypořádal autor. Pro příklad uveďme problematiku pracovní síly v zemědělství. Poprvé se jí zabývá ve II. části,

a to v kapitole, která pojednává o výrobních silách. Jedinou otázkou, již se autor na tomto místě zabývá — mimo obecnou charakteristiku pracovní síly jako nejdůležitější součásti výrobních sil — je ekonomické ohodnocení pracovní síly. Mimochodem, autor má za to, že i za socialismu můžeme mluvit o hodnotě pracovní síly. Současně se pokouší o její výpočet, a to za zemědělství jako celek, za jednotlivé kategorie u státních statků (podle kvalifikace) a pokouší se o vyjádření poměru mezi státními statky a soukromým sektorem, mezi jednotlivými věkovými kategoriemi apod. Za jednotku pracovní síly považuje dělníka v rostlinné a živočišné výrobě. Za hodnotu této jednotky pracovní síly považuje 16 000 zł., z čehož na individuální mzdu (v roce 1958) připadá 14 000 zł. a zbytek na společenskou odměnu pracovní síly. Základem tohoto propočtu jsou důchody ve státních statcích. S takto vyjádřenou „hodnotou“ autor pak operuje v dalších částech knihy — např. při vyjádření intenzity zemědělské výroby. To je všechno, čím se autor zabývá v souvislosti s rozбором pracovní síly jako součásti výrobních sil. Otázky vynakládání práce ve výrobním procesu jsou pak předmětem samostatné kapitoly pod názvem „Průběh zemědělského výrobního procesu“. Na tomto místě jde o rozbor využití pracovní síly — o využití fondu pracovního času za rok. Dále se zabývá metodikou výpočtu potřeby pracovních sil, bilancí pracovních sil, sezónností zemědělské výroby a v důsledku toho nerovnoměrným využitím pracovní síly v průběhu roku a konečně celkovou vývojovou tendencí pracovních sil v zemědělství.

Podobně autor přistupuje i k rozboru a výkladu pracovních předmětů a pracovních prostředků. Tam, kde pojednává o výrobních silách, jde mu o rozbor a výklad funkce ve výrobním procesu, zajímá ho množství, jímž zemědělství disponuje (ať již v naturálních nebo hodnotových jednotkách). V souvislosti s rozбором výrobního procesu jde mu o spotřebu minulé i živé práce. Domnívám se, že toto uspořádání je logické a i z hlediska metodického plní svůj úkol velmi dobře.

Vysokoškolské učebnice (a učebnice vůbec) mají proti ostatní vědecké literatuře tu „výhodu“, že musí být studovány. Ostatní odbornou literaturu čtou jen ti, kteří o ni mají zájem, ale studující musí sumu poznatků v učebnici obsažených zvládnout. Domnívám se proto, že při psaní učební příručky, by se mělo přistupovat právě z tohoto psychologického

aspektu. Slovní výklad se pochopitelně nemůže ubírat směrem k přílišné popularizaci, která může vést k zjednodušování a vulgarizaci vědy. Přitom ale na učebnici by měl být kladen úkol, aby byla čtivá a přehledná, aby působila i na vizuální paměť studujícího. Z tohoto hlediska je velmi důležitý technický aparát učebnice — tabulky, schémata, grafy. Z vlastní zkušenosti víme, že tento aspekt není v našich ekonomických učebnicích právě silnou stránkou. Učebnice prof. Tomaszewského však může být v tomto směru příkladem. Mimo přehledné tabulky (a těmi se neplýtvá) obsahuje 47 grafických znázornění nejrozličnějších ekonomických jevů. Každý jistě chápe, že při rozboru jednotlivých ekonomických skutečností se nelze omezovat jen na celostátní údaje, které by bylo třeba doplnit alespoň krajskými ukazateli. A zde plně souhlasím s autorem učebnice, že než uvádět podrobné tabulky, je lépe daný jev znázornit graficky. Proto je v učebnici dvacet grafů tohoto druhu. V této souvislosti nám nejde o to, že např. zemědělství Krakovského vojvodstva spotřebovalo na hektar zemědělské půdy přesně tolik a tolik dusíku, ale plně nám postačí, že patří do skupiny krajů, kde spotřeba činila 14,7—22,0 kg, a jestliže celostátní průměr za rok 1958/59 činil 14,7 kg, pak v tomže roce v jednom vojvodstvu nedosáhla spotřeba ani 7,3 kg, zatímco ve dvou dalších činila 22,0—29,4 kg. A tak je tomu u celé řady jiných ekonomických skutečností.

Chtěli bychom ještě upozornit na další dvě okolnosti. V jedné recenzi na učebnici politické ekonomie socialismu (K o u b a a kol., NPL, 1964), byl vysloven názor, že její zkrácení zhruba o jednu třetinu (učebnice má 702 str.) by věci jenom prospělo. (Přitom — jak známo, byla tato učebnice přijata mimořádně příznivě). Převládá názor — a plně s ním souhlasím — že některé naše ekonomické učebnice (a ekonomické publikace vůbec), jsou příliš mnohomyšlné. Rozsah jejich stránek je neúměrný myšlenkovému bohatství. Jak jsme již na začátku uvedli, kniha prof. Tomaszewského má celkem 234 stran. Přitom nelze říci, že je myšlenkově chudá. Spočívá to v tom, že autor se vyjadřuje úsporně, že nezabíhá do přílišných detailů a že nepopisuje různá opatření hospodářské politiky, která zpravidla v době vydání knihy již neplatí. Zde je ovšem třeba uvést, že je-li vynechána z této učebnice hospodářská politika, související s tím nebo oním ekonomickým jevem, že to vyplývá zřejmě i z toho, že v Polsku — pokud jsem informován — existuje na

vysokých školách samostatný předmět o agrární politice. Otázka rozsahu souvisí totiž i s tím, zda např. učebnice ekonomiky zemědělství na studijních oborech, kde tento předmět patří k předmětům profilovým, má být jediným pramenem poznatků (pochopitelně mimo přednášky a semináře, nebo zda by měli studující zvládnout i ostatní základní literaturu (včetně nejdůležitějších časopiseckých článků) daného vědního oboru. Domnívám se, že druhá cesta je správnější. Avšak denní praxe nás poučuje, že ukládat posluchačům a žádat od nich prostudování vedle stovek stránek učebnice nebo skript i další stovky stránek jiné literatury, je věc iluzorní. Nakonec samostatné studium se omezí jen na to nejnужnější. Proto také neúměrný rozsah učebnice automaticky vylučuje možnosti studia další literatury.

Seznam použité literatury učebnice prof. Tomaszewského představuje 284 titulů a 56 statistických pramenů. Z textu přitom je naprosto patrné, že ta nebo ona myšlenka, závěr, údaj apod. je toho nebo onoho autora. Není to nic mimořádného a u vědecké publikované práce by to mělo být naprosto samozřejmé. U nás však má čtenář někdy dojem, že autor publikace je původcem všech myšlenek a závěrů od první do poslední stránky. I když to není pravda, mohlo by nedostatečně dodržování odvolávek na původní prameny k takovému závěru vést.

V další části tohoto článku bych chtěl upozornit na některé myšlenky a závěry, které obsahují nové pohledy, resp. na poněkud jiný přístup k řešení některých otázek, než je to běžné v naší ekonomické literatuře. Přitom zdaleka nejde o všechno, co v učebnici je obsaženo. Zajímavá je např. kapitola o obecných podmínkách zemědělské výroby (str. 56—64). Autor si všímá devíti faktorů, a to na příkladě tří vojvodství a podle zvláštního bodovacího systému dochází k závěru, ve kterém vojvodství je úroveň obecných podmínek pro zemědělství nejpriznivější. Vedle bonity půdy si všímá např. podílu městského obyvatelstva, hrubé průmyslové produkce na obyvatele, stupně rozvoje dopravní sítě, rozvoje obchodní sítě, podílu elektrifikovaných hospodářství, investičních nákladů apod. Velká pozornost je věnována půdě jako základnímu výrobnímu prostředku (str. 80—92). Vedle polohy (zejména vůči odbytistům a dopravní síti), velikosti půdního fondu připadající na jeden podnik podle jednotlivých sektorů a výhodnosti či nevýhodnosti různých tvarů pozemků, autor věnuje značnou

pozornost způsobu bonitace půdy v Polsku a způsobům oceňování půdního fondu. V souvislosti s rozbořením jednotlivých výrobních činitelů poukazuje autor na důležitost proporcí mezi třemi základními prvky výrobního potenciálu v zemědělství — mezi stavem pracovních sil, spotřebou surovin a stavem pracovních prostředků. Tyto proporce z hlediska výrobních i hospodářských výsledků považuje za zásadní. Na zjednodušeném příkladu se pokouší o výpočet takovýchto proporcí (str. 108). Velmi zajímavou — zejména přihlídneme-li k neuzavřenému diskusi kolem hrubé, finální produkce apod. u nás — je kapitola o výrobních výsledcích zemědělství (str. 133—140). Z. Tomaszewski rozlišuje tzv. globální zemědělskou produkci, brutto zemědělskou produkci, netto zemědělskou produkci a čistou zemědělskou produkci. Výklad prof. Tomaszewského o působí přesvědčivěji než polemiky některých našich autorů. Nepolemizuje s tím, zda „globální“ nebo „brutto“ produkce je dokonalejší nebo méně dokonale ukazatel. Jednotlivé „druhy“ produkce vztahuje k různým druhům nákladů. Náklady třídí do čtyř skupin:

- a) suroviny a pomocné materiály zemědělského původu vytvořené ve sledovaném období, ve sledovaných objektech;
- b) suroviny a pomocné materiály zemědělského původu vytvořené mimo oblast, mimo objekty, resp. i mimo období, které spolu s příslušnými objekty je předmětem zkoumání;
- c) opotřebení výrobních prostředků a spotřebovaných surovin průmyslového původu;
- d) pracovní náklady.

Přitom součet jednotlivých druhů nákladů vystupuje pod společným názvem a jim odpovídá tento druh produkce:

- $$a + b + c + d \text{ — náklad globální —> globální zemědělská produkce,}$$
- $$b + c + d \text{ — náklad hospodářský —> brutto zemědělská produkce,}$$
- $$c + d \text{ — náklad hospodářský očištěný —> netto zemědělská produkce,}$$
- $$d \text{ — pracovní náklad —> čistá zemědělská produkce.}$$

Tento přístup ke zkoumání i výkladu problematiky považuji za velmi správný. Samozřejmě jinou věcí je, zda pro sledování určitého ekonomického jevu zvolíme tu nebo onu „podobu“ zemědělské produkce. Autor navíc — právě tak jako v jiných případech — dokládá, kolik zlotých v celostátním měřítku představuje globální, brutto a ostatní produkce.

Jedním z kritérií ekonomického oce-

nování hospodářského procesu v zemědělství je úroveň intenzity zemědělské výroby. Za ukazatele intenzity výroby slouží autorovi to, co souvisí s množstvím vynaložené minulé a živé práce na jednotku zemědělské půdy. Na základě údajů z roku 1958 se pokouší o vyjádření intenzity polského zemědělství podle jednotlivých krajů. Rozeznává celkem 7 stupňů, v nichž 3 považuje za intenzivní a 3 za extenzivní (jeden stupeň průměrný). Praktickým uplatněním svých kritérií dochází však v tomto případě k poněkud nezvyklým závěrům. Jako nejintenzivnější zemědělství se mu jeví zemědělství Krakovského kraje (rozdobenost výroby, velká hustota pracovních sil), zatímco Poznaňský kraj, který v polských poměrech dosahuje nejvyšších výrobních výsledků, se mu jeví podle jeho kritérií na průměrné úrovni.

Při čtení polské učebnice „*Ekonomiky zemědělství*“ si musíme uvědomit, že sociálně-ekonomická struktura zemědělství v Polsku je zcela jiná než naše. Socialistický sektor obhospodařuje necelých 15 % zemědělské půdy. Zásadní přestavba není přitom otázkou nejbližších let.

Proto není divu, že např. kapitola o rozmístění výroby, o výrobním zaměření apod., které se sociálně-ekonomickou strukturou zemědělství v praxi bezprostředně souvisí, působí dojmem značně statickým. Výklad končí konstatováním skutečnosti, nepokouší se nalézt odpovědi, jak by to mělo být.

Učebnice prof. Tomaszewského nebyla polskými zemědělskými ekonomy přijata jednoznačně. Autorovi tohoto recenzního článku jsou známy tři recenze, z nichž dvě (B. Strnżek, *Wies* wspólna 5/1965 a T. Rychlik, *Nowe Rolnictwo* 4/1965) ji hodnotí poměrně kladně, zatímco jedna recenze (O. Radry, *Nowe Rolnictwo* 14/1964) má značné kritické výhrady.

Závěrem bychom chtěli zopakovat to, co bylo řečeno již v úvodu, že nám nešlo o polemickou recenzi. Všimli jsme si jen některých otázek struktury učebnice i otázek metodické povahy, o nichž se domníváme, že mohou být užitečné i pro naši vlastní práci. Vysokoškolská příručka po této i po věcné stránce vyvolává u čtenáře velmi příznivý dojem.

Doc. Dimitrij Choma, CSc.,

Vysoká škola ekonomická, Praha

Anotace k pracovním silám v zemědělství

BAUER D.: *Zhodnocení současného stavu a k provozu nutného stavu pracovních sil v zemědělských podnicích*

Práce jako produkční faktor, nabývá zvláště v zemědělství stále většího významu, protože lidská pracovní síla je stále dražší. Údaje o její produktivitě a rentabilitě v zemědělských podnicích jsou proto nepostradatelné. Studie uvádí návrh a měřítko pro zhodnocení mužské i ženské pracovní síly podle stáří při celoročním provozu. Návrh propočtu nutných pracovních sil a pracovních hodin je uveden na příkladě podniku s určitým rozsahem orné půdy, druhy pěstovaných plodin a určitého stavu hospodářských zvířat.

— 1964, *Agrarwirtschaft*, r. 13, č. 3, str. 97-102.

PETROSCHENKO P. E.: *Metody vypracování časových norem pro odpočinek a osobní potřeby dělníka*

V článku je vysvětlena metoda analytického určení doby pro odpočinek a osobní potřeby dělníka na základě klasifikačních tabulek. Předmětem klasifikace jsou nejdůležitější faktory, způsobující únavu dělníka při práci. Je zkoumáno vhodné rozdělení pracovní doby a navržen sled a délka pracovních intervalů podle druhu práce. Zdůrazněn je význam humánního uspořádání pracovního procesu na základě technických údajů.

— 1964, *Arbeitökon. Arbeitsschutz*, r. 8, č. 2, str. 137-166.

ŠNAJDERMAN J.: *Odměňování vedoucích pracovníků*

Nynější způsoby odměňování vedoucích pracovníků kolehozů obvykle nesouvisí s vlastními náklady a proto ani tito pracovníci nemají zájem na jejich snižování. Autor dále vypočítává nevýhody tohoto způsobu odměňování. Systém odměňování vedoucích pracovníků by měl být v kolchozech i v sovchozech stejný. Stupnice by měly být určeny podle hrubé výroby a podle rozpočtu na 100 ha orné půdy. V tabulce je navržena stupnice pro odměnu za práci ředitelů sovchozů. Má celkem 8 skupin a 8 kategorií, a to podle hrubé výroby sovchozu a podle orné půdy.

— 1964, *Ek. selsk. chozj.* r. 35, č. 7, str. 87-89.

LITVINOVA V.: *O zlepšení využití pracovních sil v sovchozech*

Sezónnost zemědělské výroby a práce je velmi závažný problém. Na překonání sezónnosti je navrhována řada opatření. Např.: zlepšení struktury osevních ploch v rostlinné výrobě (období sklizně je rovnoměrně rozděleno), další rozvoj živočišné výroby (jsou uvedeny číselné údaje) atd. Sezónnost práce má vliv i na stavy stálých a sezónních pracovníků; tento poměr se rok od roku zlepšuje. V r. 1962 byl 5,7 : 1. Tuto změnu možno připsat zlepšení struktury výroby, rozvoji těch odvětví, která potřebují stálou sílu. Velký význam při odstraňování sezónnosti práce v sovchozech má efektivní využívání výrobních prostředků, racionální využití základních a oběžných prostředků.

— 1964, *Nauč. dokl. vys. šk. ekon. nauki*, č. 2, str. 31-37.

FRANZ W.: *Některé příčiny rozdílného vývoje pracovních sil v zemědělství*

Autor se pokusil ukázat na některé příčiny rozdílného vývoje pracovních sil

v zemědělství na příkladu okresu Prenzlau. Dokazuje, že existují přímé vzájemné souvislosti mezi situací v pracovních silách a poměry bytovými, podmínkami sociálními a kulturními a úrovní výdělku. Tato hlediska musí být brána v úvahu při dalším rozvíjení sociálně-ekonomických zařízení v zemědělství, aby jejich využíváním byly zajištěny pracovní síly a tím potřebná zemědělská produkce. Na základě perspektivních plánů jednotlivých podniků se zjistí celková potřeba pracovních sil. Potřebu pracovních sil je možno plánovitě řídit mj. zlepšováním životních podmínek pracujících v zemědělství.

— 1965, Zeitschrift für Agrarökonomik č. 4, str. 105-109.

DALLARI F.: *Hlediska a předpoklady potřeby práce pro některé zemědělské plochy v Itálii*

Uvedeny osevní plochy jednotlivých plodin a jejich produkce v Itálii. Dále přehled osevních ploch, výměry farem a počet obyvatelstva v zemědělství v zemích EHS a v dalších šesti zemích včetně USA. Vývoj mechanizace je rozdělen do šesti fází, z toho je vyvozena roční kapacita jednoho pracovníka v zemědělství, přepočtená na počet obdělávaných hektarů. Závěrem je uvedena potřeba pracovních hodin na hektar různých plodin při určitém stupni mechanizace v Itálii.

— 1964, Macch. & Motori Agr. ř. 22, č. 7, str. 49-67.

BENDA K.: *Hospodaření zemědělských družstev s pracovními silami*

Návrhy na řešení problémů vznikajících při rozvoji zemědělské výroby v souvislosti s hospodařením s pracovními silami. Je pojednáno o otázkách plánování zdrojů pracovních sil, zjišťování jejich potřeby, o organizaci a usměrňování hospodaření s pracovními silami. Závěrem se zdůrazňuje úloha správních orgánů na zemědělském úseku při hospodaření družstev s pracovními silami.

— 1964, Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, 100 s. ÚZLK E 29.691.

MERZLOV B. K.: *Problémy využití pracovní síly při intenzifikaci zemědělství*

Snížení počtu pracovníků v zemědělství je charakteristické pro všechny země, v nichž probíhá proces intenzifikace zemědělské výroby. V SSSR došlo k velkému snížení zvláště v roce 1959, současně však byly rozšířeny plochy kultur a zvýšeny stavy skotu, čímž stoupla pracovní náročnost zemědělské výroby. Snížení počtu pracovníků v zemědělství je možné jen za předpokladu zvýšení mechanizace a zajištěním tak růstu produktivity práce. Přeliv pracovníků ze zemědělství do ostatních odvětví národního hospodářství má svou příčinu v nižší úrovni odměn v zemědělství a v horších životních podmínkách. Autor ve svém článku se dále zabývá stavem pracovních sil i sezónnosti práce v zemědělství. Řešení vidí v mechanizaci a přípravě kvalifikovaných kádrů různých specializací pro vysoce mechanizovanou a vysoce intenzivní zemědělskou výrobu.

— 1965, Izv. Tim. sch. akad. č. 3, str. 196-206.

DIVILA E., ZÁHLAVA F.: *Perspektivní potřeba pracovních sil v čs. zemědělství*

Jedním z rozhodujících činitelů rozvoje čs. zemědělské výroby bude úroveň vybavení zemědělských závodů pracovními silami. Propočty se zpracovávají indexní metodou (m. hrubého výpočtu) nebo normativní metodou (m. čistého výpočtu). Autoři po zjištění výhod a nedostatků obou metod ukazují na další možnosti výpočtů podle modelů a na zvláštnosti při výpočtu pracovních sil v rostlinné a živočišné výrobě. Vyčísľují pak podle odvětví, profesí a ročních období perspektivní potřebu pracovních sil a srovnávají s údaji z vyspělých kapitalistických států. Celkem má být v čs. zemědělství (rok 1962 1 277 000) v roce 1970 1 090 000 a v roce 1980 825 000 stálých pracovníků. Podíl zemědělských pracovníků ze všech ekonomicky činných osob v národním hospodářství má klesat (v roce 1962 20,2 %) v roce 1970 na 15,1 % a v roce 1980 na 10,7 %. Předpokladem je však stálý dostatečně velký nábor, jímž se musí podstatně zlepšit věková struktura a kvalifikace. Předpoklady stabilizace pracovních sil v zemědělství: a) vlastní zefektivnění zemědělské výroby. b) odstranění napjatosti v bilanci pracovních sil v národním hospodářství, c) řešení hodnotových vztahů.

— 1964, Zem. ekon. r. 10, č. 11, s. 669-684.

MRVÍK F.: *Pracovní poměry v zemědělských závodech a jejich vliv na využívání pracovníků v období vegetačního klidu*

Snahou zemědělského závodu státního socialistického sektoru je mít k dispo-

zici takový počet pracovníků, kteří by závodu zaručili splnění všech prací i v období špičky. Stavby traktoristů, kočích a mužů na těžší denní práci, které se ustálí na průměrné roční potřebě, jsou z hlediska řešení sezónnosti únosné; u kategorie pracovníků na ruční práci, převážně žen, by stanovení stavů na průměrné roční potřebě přineslo nepřekonatelné obtíže. Řešení těchto problémů spočívá v úpravě účelného a oboustranně vyhovujícího pracovního vztahu mezi závodem a pracovníkem. Půjde především o zařazení sezónních dělníků do pracovních poměrů sezónních, příležitostních, smluvných na výzvu, zejména však do pracovních poměrů s přerušovaným výkonem práce. Tak je možno plně využít stále pracovníky a smluvním zajištěním současně kryt špičkovou potřebu.

— 1964, *Práce a mzda*, r. 12, č. 8, str. 361-367.

JAŠA B., LABOUNEK V., SLOVÁK M.: *Příspěvek ke stanovení potřeby pracovních sil v perspektivním plánu zemědělské výroby v okrese Vsetín*

Potřeba pracovních sil je stanovena na 100 ha zemědělské půdy podle struktury osevních postupů pro výrobní oblasti a podle roční potřeby pracovních norem; pro živočišnou výrobu podle početních stavů jednotlivých druhů a věkových skupin hospodářských zvířat na 100 ha zemědělské půdy a podle roční potřeby pracovních norem na kus. Potřebu pracovních sil ovlivňuje organizace práce, technologie výroby, pracovní postupy, kvalifikace pracovních sil aj. Vysoký podíl zemědělské půdy s I. a II. stupněm mechanizační přístupnosti způsobuje potřebu mnoha pracovníků v rostlinné výrobě, čímž převyšuje potřebu pracovníků v živočišné výrobě. V okrese Vsetín je třeba na 100 ha zemědělské půdy plánovat 19,3 pracovní síly pro bramborářskou a 23,5 pracovní síly pro horskou oblast, včetně řízení podniku a ostatní výroby. Plánovaná potřeba převyšuje o 8 osob statisticky vykazovaný počet trvale činných pracovníků v družstvech v ČSSR v roce 1960.

— 1964, *Sbor. Vys. školy zem. Brno*, ř. A č. 2, str. 331-341.

ŠESTÁK M.: *K otázce hodnocení kvalifikace vedoucích pracovníků v JZD*

Podle návrhu soustavy odměňování z roku 1961 se doporučovalo přiznávat vedoucím pracovníkům základní odměnu podle výměry půdy a intenzity výroby. Při praktickém uplatňování tohoto způsobu stanovení odměny se ukázaly nedostatky, z nichž nejzávažnější bylo nerespektování kvalifikace a doby zastávání funkce. Těmito ukazateli byla doplněna soustava odměňování z roku 1964. Základní měsíční odměna předsedy se stanoví součtem přepočítávacích koeficientů podle velikosti skupiny družstev, dosažené kvalifikace, praxe a příslušné obtížnosti kategorie (intenzity výroby). Součet přepočítávacích koeficientů se pak vynásobí odměnou první pracovní třídy.

— 1964, *Práce a mzda* r. 12, č. 8, str. 367-370.

VOJTA J.: *Sezónnost zemědělské práce a pracovní síly v JZD*

Zavádění komplexně mechanizované výroby ve družstvech umožňuje mj. snižovat sezónní špičky, zavádět práci na směny, peněžní odměny atd. Autor v rozboru situace v okrese Rychnov n. Kněžnou přihlíží zejména k počtu a složení stálých pracovníků, k sezónnosti výroby a ke snahám, jak tuto situaci řešit. V zemědělství je průměrný věk 51 let, v průmyslu 36 let. Ve věku mezi 20—29 lety je 29 %, v průmyslu 52 % pracovníků. Proces reprodukce pracovních sil je dlouhodobý a družstva jsou proto vedena ke zpracování výhledových plánů pracovních sil. Relativně nejvyrovnanější sezónnost je v bramborářské oblasti, větší je v řepářské a největší výkyvy má bramborářsko-ovesná oblast. Zavádění peněžní odměny pomáhá odstraňovat sezónnost práce. V okrese existuje v zimním období spolupráce s průmyslem, avšak ani tato opatření, která umožní zaměstnávat asi 40 % družstevníků, nepostačuje. Další řešení spočívá v kooperaci a v rozšíření pomocné a doplňkové výroby přímo v družstvech.

— 1964, *Zem. ekon.* r. 3, č. 12, str. 369-370.

DUPAL J., DIVILA E.: *Pracovní síly — průsečík rozvoje zemědělství*

Autoři se v článku podrobněji zabývají některými podmínkami působícími ve směru optimálního vývoje pracovních sil v zemědělství a pokoušejí se vyvodit i některé širší závěry ke vztahu průmyslu a zemědělství.

— 1965, *Plán. hosp.* č. 4, str. 45-54.

Výběr článků z časopisů

Ekonomický časopis (3/1965)

GAVOROVÁ E., HOUŠKA V.: Některé údaje o vývoji zemědělské výroby v českých zemích a na Slovensku (str. 302 až 310).

JURÁŠEK P.: Ekonomika pěstování cukrovky. Habilitační práce — VŠE Bratislava (str. 339).

BOBALA J.: Efektivnost hlavních faktorů působících na výsledky zemědělské výroby. Habilitační práce — VŠE Bratislava (str. 340).

MALIŠ A.: Výpočet produktivity v zemědělství. Kandidátská práce — VŠE Bratislava (str. 342).

NAVRÁTIL J.: Efektivnost hlavních intenzifikačních prvků a možnosti optimálního rozmístění zemědělské výroby v kukuřičné výrobní oblasti. Kandidátská práce — VŠE Bratislava (str. 342).

Mezinárodní zemědělský časopis (2/1965)

REICHELT H.: Cesty ke zvyšování výroby obilí v NDR (str. 4-8).

ORLOVSKÁ S.: Investice do zemědělství evropských socialistických zemí (str. 19-22).

MÍŠEV V.: Ekonomika pěstování obilovin v Bulharsku (str. 22-25).

SOMOS A.: Pěstování zeleniny pod plastickými fóliemi a hospodárnost (str. 25-28).

IVANOV P.: Rezervy zvyšování produkce masa. Zkušenosti z BLR (str. 47-60).

ENGELHAND J.: Některé problémy produkce brojlerů (NDR) (str. 54-57).

SZUSTKIEWICZ H.: Organizace průmyslového výkrmu prasat (PLR) (str. 65-67).

LEBEDIK A.: Proudový způsob sklizně cukrovky (SSSR) (str. 70-74).

NEUBERG J.: Využití bezvodého čpavku a návrh jak zvýšit jeho národohospodářskou efektivnost v ČSSR (str. 80-88).

Plánované hospodářství (6/1965)

MATOUŠEK J.: K metodice plánování v zemědělství (str. 34-38).

(7-8/1965)

STRAŠIL V.: K zdokonalení plánovitého řízení v zemědělství.

Politická ekonomie (6/1965)

DUPAL J., HRABĚ ST.: Národohospodářský význam regresní funkce účinnosti průmyslových hnojiv pro optimalizaci struktury rostlinné produkce v ČSSR (str. 517-536).

Seminář o pracovních silách v česko-

slovenském zemědělství 29.—31. 3. 1965 ve Smolenicích (str. 589-594).

Statistika (6/1965)

VINTROVÁ R.: Statistika a nová soustava řízení (str. 241-246).

Studijní informace ÚVTI (1/1965)

Ekonomické rozborů živočišné výroby v předních západoevropských zemích (str. 90).

Děngi i kredit (5/1965)

BLIZNĚC V.: Úvěrování investic v sovětech (str. 27-29).

Ekonomika selského chovajstva (5/1965)

FLORENTJEV L., CIKOTO I.: Ekonomicky zdůvodněný plán nákupu zemědělských produktů pro každý kolchoz (str. 9-19).

KŇAZEV N.: Všechno rozvíjet společnou živočišnou výrobu (str. 20-27).

RUMJANCEVA A.: Optimální velikost kolchozů (str. 28-43).

PLATONOV A.: Způsob prodeje kombinovaných krmiv kolchozům a sověchům (str. 44-48).

NAZAROVA O.: Maximum krmiv z minimální plochy (str. 49-55).

VOLOVIK A.: Racionálně využívat investic v zemědělství (str. 56-63).

SIMANOVSKIJ O.: Specializace a rozsah využívání půdy kolchozů (str. 68-74).

SAFRONOV V.: Spojení akumulace se spotřebou v kolchozech (str. 75-79).

NĚCITAJLO I., KLJUJEV M.: Akordně premiová odměna v mechanizovaných brigádách (str. 79-81).

PJANYCH M.: Hodnocení ekonomické efektivnosti čistých a zelených úhorů (str. 85-91).

RUDAKOV E.: Zkušenost z materiálního stimulování v evropských socialistických zemích (str. 108-115).

Izvestija Timirjazevskoj selskoj akademii (3/1965)

MĚRZLOV V. K.: Problémy využití pracovních sil při intenzifikaci zemědělství (str. 196-207).

Věstník sch. nauki (5/1965)

LOBANOV P. P.: Úkoly zemědělské vědy ve světle usnesení březnového pléna ÚV KSSS (str. 1-7).

OBOLENSKIJ K. P.: O metodice ekonomického hodnocení výsledků agronomických, zootechnických a jiných výzkumů (str. 16-21).

Věstník statistiki (5/1965)

CHLEBNIKOV V.: Otázky rozboru rentability zemědělské výroby (str. 19-28).

KRUTIKOV F.: Metody výpočtu koeficientu pružnosti poptávky v Polsku a Československu (str. 46-53).

Voprosy ekonomiki (4/1965)

TĚRENTIJEV M.: Vítězství leninských metod v řízení zemědělství (str. 3-15).

ŠMELEV G.: Ekonomická úloha záhumenku (str. 27-37).

BUCHARINOV M., SASIN M., ŠIŠOV A.: O stanovení minima nákladu na výrobu a používání strojených hnojiv (str. 49-56).

VOLČENKO F., GANZ S., KOTOV L.: Využití průmyslových odpadků v zemědělství je důležitým národohospodářským úkolem (str. 57-61).

(5/1965)

KONOVALOV O.: Hlavní směry rozvoje výroby zemědělských strojů (str. 3-12).

CHALFINA R., CHAJDAS G.: Otázky zlepšení organizace materiálně technického zásobování zemědělství (str. 15-21).

KISTANOV V.: Některé otázky komplexního rozvoje ekonomického rajónu (str. 59-67).

DVORKIN I. „Kybernetická revoluce“ a její odraz v ekonomické literatuře USA (str. 98-109).

JUSUPOV V.: Odměna za práci podle kvalifikace u pracovníků sověhozů (str. 133-136).

Ekonomista (2/1965)

MIESZCANKOWSKI M.: Strukturální přeměny zemědělství v Lidovém Polsku (str. 285-299).

KRASICKI W., RAKOWSKI N.: Škála rezerv v zemědělství a jejich celkový hospodářský význam (str. 348-365).

WOŠ A.: Srovnání reálné úrovně cen bekónů, mléka a vajec v Polsku a v Holandsku v l. 1961—62 (str. 366-388).

MINKOW M.: Socialistická přestavba zemědělství v Bulharské lidové republice (str. 429-437).

Zagadnienia ekonomiki rolnej (2/1965)

HARASIM E.: Metodologické otázky ve

výzkumu efektivnosti exportu zemědělských výrobků (str. 21-33).

WOJTASZEK Z.: Efektivnost směrů ve výrobě v soukromých hospodářstvích (str. 35-57).

WOŠ A.: Z úvah nad hospodářským růstem zemědělství (vybrané metodologické otázky — str. 59-70).

HOLMSTRÖM S.: Rozvoj zemědělství ve Švédsku (str. 91-101).

POPOWICZ R.: Odměna za práci v PGR (str. 101-102).

LIPSKI W.: Společensko-ekonomické problémy zemědělství v málo vyvinutých zemích (str. 146-149).

HEINTZE M.: Umělá hnojiva — hlavní problém v zemědělství (Zpracováno podle: The state of Food and Agriculture 1963, FAO, Řím 1963, str. 227) — str. 147-155 č. 1.

Ikon. i mechan. na selskoto stopanstvo (3/1965)

BAJUKLIJEV B.: Normování práce — nezbytná podmínka odměňování podle množství a kvality vynaložené práce v zemědělství (str. 223-225).

GYDREV B.: Problémy plánování hrubě produkce a spojených s ní nákladů při využití hydromelioračních soustav (str. 238).

O širším používání statisticko-matematických metod v zemědělské ekonomice (str. 199-222).

Finanzen und Buchführung (9/1965)

SCHMIDT G.: Ekonomické páky v zemědělství (str. 10-12).

Zeitschrift für Agrarökonomik (5/1965)

GIERBERG R.: Zkušenosti při mezipodnikovém nasazení strojů v obvodu kooperace Gundorf—Dölzig (str. 139-142).

STEGMANN H.: Měření produktivity práce a efektivnosti (Ergiebigkeit) celkové práce v zemědělských výrobních družstvech (str. 142-145).

RAEHSE H.: Problémy zkoumání vlastních nákladů a nákladů na živou práci u zemědělských výrobků v socialistických zemědělských podnicích (str. 145-148).

Zemědělství v ekonomice Holandska

O Holandsku u nás existují některé představy jako o zemi převážně zemědělsky orientované, se zahradnickým způsobem obdělávání půdy a s příznivými přírodními podmínkami pro rozvoj zemědělství. Z těchto představ jsou pak vyvozeny závěry o „přirozené“ vyspělosti holandského zemědělství a o jeho významném postavení na zahraničních trzích. Do jaké míry odpovídají uvedené představy skutečnosti, lze ukázat na stručném rozboru základních aspektů zemědělství v ekonomice Holandska, které jsou v mnohém směru instruktivní i ve vztahu k našemu zemědělství a jeho vývojovým tendencím.

Objem hrubého národního produktu na obyvatele zařazuje Holandsko mezi hospodářsky nejvyspělejší státy na světě. Jeho hospodářská vyspělost je však dána především vyspělostí průmyslu, neboť zemědělství i přes značně vyspělou úroveň se podílí na hrubém národním produktu jen 10 %, tj. přibližně stejným podílem jako v CSSR, a je v něm zaměstnáno necelých 10 % všech činných osob v národním hospodářství. Z toho vyplývá, že podíl pracovníků v holandském zemědělství na celkovém počtu činných osob vytváří přibližně i stejný podíl na hrubém národním produktu, tzn. že produktivita práce v zemědělství je zde na úrovni produktivity dosažené v ostatních hospodářských odvětvích; je však značně nižší ve srovnání s průmyslem.

Vezmeme-li přitom v úvahu, že dvě třetiny všech zemědělských podniků v Holandsku má rozlohu půdy menší než 10 ha, že jde tedy převážně o malovýrobní charakter zemědělství s „omezenými“ produkčními podmínkami, pak dosažené výsledky svědčí o relativně vysoké ekonomické úrovni tohoto odvětví. Vždyť na jednoho pracovníka v tomto „malovýrobním“ zemědělství připadá zhruba stejný rozsah zemědělské půdy (5 ha) a značně vyšší počet hospodářského zvířectva (hovězí dobytek 7,5 kusů, vepřový dobytek 6,2 kusů) než v našem koncentrovaném zemědělství velkovýrobního charakteru.

Údaje o vyspělosti holandského zemědělství můžeme dále doplnit globálním ukazatelem produktivity práce na jednoho zemědělsky činného pracovníka, vy-

I. Srovnání produkce hlavních zemědělských výrobků na 1 pracovníka v zemědělství

Země	Maso kg	Mléko kg	Vejce ks	Obilí t
Holandsko	1230	14 800	12 700	3,4
USA	2360	10 300	11 600	25,0
NSR	725	5 650	2 370	3,1
ČSSR	721	2 872	1 764	4,3

jádrěné objemem hlavních zemědělských produktů; pro názornost uvádíme srovnání s USA, NSR a ČSSR v r. 1962 (tab. I).

Z těchto údajů vyplývá, že Holandsko v produkci mléka a vajec na jednoho činného pracovníka v zemědělství převyšuje i úroveň USA a několikanásobně (mimo obilí) i úroveň NSR a ČSSR.

Zdůrazňujeme-li při charakteristice vyspělosti zemědělství hledisko produktivity práce, je tomu tak proto, že v podmínkách současné ekonomiky vyspělých kapitalistických zemí je kritériem rozhodujícím o využití půdního fondu, produkci ve vztahu k půdě a struktuře zemědělské výroby.

Intenzivní hospodářský vývoj ve vyspělých kapitalistických zemích se vyznačuje nikoliv maximálním, nýbrž optimálním využíváním půdního fondu; nikoliv maximálně z hlediska soběstačnosti orientovanou výrobní strukturou, nýbrž strukturou optimální ve vztahu k využití výhod mezinárodní dělby práce. Intenzita zemědělské výroby je pak výrazem národohospodářské intenzity, optimálnost zemědělské struktury výrazem optimálnosti národohospodářské struktury.

Těmto aspektům odpovídají do značné míry i vývojové tendence holandského zemědělství, i když současný charakter soukromovlastnických vztahů je retardacním činitelem jeho výraznější optimalizace.

Platnost těchto aspektů je zřejmá již z celkového využití půdního fondu. Téměř 60 % zemědělsky využívané půdy v Holandsku tvoří louky a pastviny a jejich podíl na zemědělské půdě se postupně zvyšuje.

Uvážíme-li, že v průměru let 1959 až 1962 dosahovalo Holandsko podle údajů FAO průměrných hektarových výnosů u pšenice 42,5 q, u ječmene 38,7 q, u brambor 265 q a u cukrovky 372 q, jeví se uvedená struktura zemědělské výroby v rozporu s „možnostmi“ lepšího využívání příznivých půdních podmínek, a to tím více, že na jednoho obyvatele zde připadá jen 0,21 ha zemědělské půdy, zatímco kupř. u nás 0,52 ha a ve Francii 0,75 ha.

Na příkladě Holandska a jiných hospodářsky vyspělých zemí si můžeme ověřit, že hospodářské výsledky zemědělství jsou závislé více na jiných faktorech než jakými jsou rozsah zemědělské půdy na jednoho obyvatele, podíl orné půdy a přírodní podmínky, a že tyto faktory spočívají převážně v ekonomické úrovni využití těchto podmínek a produkčních možnostech.

Využívá-li Holandsko jen 40 % zemědělské půdy k orným účelům přesto, že produkce zrnin, brambor a cukrovky z jednoho hektaru je značně vyšší než v některých jiných zemích, není tím nikterak snižována efektivnost zemědělství. Naopak. Orientace na využití zemědělské půdy převážně k zajištění živočišné produkce přináší podstatně vyšší efekt a posunuje Holandsko na přední místo světových exportérů zemědělských produktů.

Nejde jen o specifické podmínky Holandska. Obdobně ve všech hospodářsky vyspělých zemích dochází ke snižování podílu orné půdy adekvátně se zvyšováním hospodářské vyspělosti. Příčin je několik. Spočívají jednak ve sféře rostoucí průmyslové a společenské spotřeby (výstavba průmyslových objektů, komunikací, bytů apod.) a jednak ve sféře zemědělství. Ve sféře zemědělství vedle hlediska pracovní síly, které je konec konců rozhodující, neboť živočišná výroba umožňuje za určitých podmínek a technologií výroby nižší spotřebu společenské práce, dostávají se do popředí hlediska spotřebitelské struktury.

Výrobní spotřeba zrnin, brambor aj. se sice s ohledem na růst živočišné produkce zvyšuje, současně však dochází ke snižování spotřeby některých obilovin, kupř. ovsa, žita, luštěnin apod., k racionalizaci spotřeby krmiv a ve stále širším měřítku k využívání možností využití výhod mezinárodní dělby práce v dovozu zrnin a krmiv vůbec, což je typické zejména pro Holandsko, kde dovoz obilovin činí dvě třetiny celkové spotřeby. Je to výhodné, neboť nákupní ceny obilovin jsou v Holandsku právě tak jako v převážné většině ostatních zemí vyšší než ceny, za které je možno tyto produkty opatřit na zahraničních trzích.

Naproti tomu se v souladu s růstem kupní síly obyvatel mění struktura osobní spotřeby. Snižuje se u obilí, brambor a v určitém stádiu nasycení i cukru ve prospěch spotřeby masa, zejména hovězího a drůbežího, vajec a některých mléčných produktů. Rozbor osobní spotřeby zemědělských produktů v Holandsku a v jiných hospodářsky vyspělých zemích by nám umožnil tyto skutečnosti blíže dokumentovat.

Elasticitu poptávky po živočišných produktech v měřítku národním i mezinárodním (na zahraničních trzích) se tak stává důležitým stimulem růstu živočišné výroby.

V roce 1952 činil podíl živočišné výroby Holandska na celkovém hrubém zemědělském produktu 67 %, v roce 1956 až 1961 již 77 % a v současné době té-

měř 80 %. Maso, mléko a vejce tvoří zde hlavní náplň výrobní struktury zemědělství.

Úroveň výroby těchto produktů vhodně charakterizuje srovnání s ostatními vyspělými kapitalistickými zeměmi. Holandsko, které obhospodaruje v rámci EHS jen 3 % zemědělské půdy (zhruba jednu třetinu zemědělského půdního fondu ČSSR), produkuje 8,1 % masa, 11 % mléka a 20 % vajec celkové produkce EHS.

Těto úrovně dosahuje za podmínek vysoké hustoty a užítkovosti hospodářského zvířectva. Kupř. průměrná roční dojivost krav činila v letech 1958—1962 4200 kg; průměrná roční snůška vajec 210 kusů. Holandsko má nejen nejvyšší dojivost v rámci zemědělsky vyspělých zemí, nýbrž i nejvyšší tučnost mléka, která v roce 1962 činila 3,81 %.

V roce 1962 mělo Holandsko téměř o 400 tisíc dojnic méně než ČSSR (o 20 %), produkce mléka však byla o 75 % vyšší. Kdybychom chtěli dosáhnout úrovně holandské produkce mléka, potřebovali bychom při současně dojivosti více než dvakrát vyšší stavy dojnic. Že tato skutečnost značně ovlivňuje faktor rentability, není jistě třeba dokazovat.

U nás se ještě setkáváme s názorem o „přirozené“ vysoké dojivosti holandských dojnic. Přitom však celá řada výzkumů a praktických zkušeností u nás i v zahraničí poskytuje dostatek důkazů o tom, že vysoká dojivost není výsledkem, resp. výsadou „zvláštních“ plemen, nýbrž v rozhodující míře jiných činitelů: plnohodnotného krmení, hygieny prostředí apod. Abstrahujeme-li od výnosnosti, pak na jeden kus hovězího dobytka připadá v našem zemědělství třikrát větší rozloha luk a pastvin než v Holandsku.

Přírodní podmínky (delší vegetační období, pravidelnost a množství srážek apod.) mají nesporně příznivý vliv na rozvoj holandského zemědělství. Nelze je však přeceňovat, neboť vývoj moderní ekonomiky je stále více závislý na faktorech ekonomických a intelektuálních.

* * *

Holandsko je největším vývozcem zemědělských produktů v západoevropské integraci a druhé v pořadí v celosvětovém měřítku. Jeho vývozní pozice je založena převážně na produktech živočišné výroby, umožňujících jednak relativně výhodnější devizové zhodnocení než je tomu u základních produktů rostlinné

výroby (obilí, cukrovka aj.), a jednak realizaci vývozu při minimálních půdních požadavcích, zejména, bereme-li v úvahu možnosti dovozu krmiv.

Dovoz obilí Holandska činil v roce 1962 přes 4 milióny tun a převyšoval o více než 100 % celkový dovoz obilí ČSSR (1962 000 tun); rovněž Belgie a Lucembursko dovezly v tomto roce o 20 % obilí více (aniž by docházelo v těchto zemích k tzv. obilním problémům). Naopak jde u nich o dovozy, které umožňují realizovat prostřednictvím živočišné produkce (vepřové maso, drůbež, vejce) a na úseku jejího vývozu značný hospodářský efekt. Kupř. Holandsko jen vývozem vajec a drůbežového masa kryje devizové potřeby pro převážnou část dovozu krmného obilí a krmiv.

V roce 1963 činila hodnota holandského vývozu zemědělských produktů 1,35 miliard \$, což v přepočtu na paritní hodnotu Kčs představuje více než polovinu celkového vývozu ČSSR. Tato hodnota představuje však jen 25 % celkového vývozu Holandska; ještě v roce 1952 činil podíl zemědělských produktů na celkovém vývozu Holandska téměř 40 %.

Hlavní exportní náplní holandského vývozu jsou tři skupiny zemědělských produktů: mléčné produkty a vejce, maso a masové výrobky a ovoce a zelenina, které tvoří dohromady 70 % celkového vývozu. Nejdůležitějšími vývozními artikly z hlediska objemu jsou mléčné produkty a vejce. Ve vývozu těchto artiklů je také Holandsko největším exportérem na světě. Jen ve vývozu vajec a másla dosahuje zhruba stejného objemu v hodnotovém vyjádření jako ČSSR ve vývozu všech zemědělských produktů a potravin (cukru, sladu, chmele, piva aj.).

Jestliže v současné době se Holandsko podílí na celkovém vývozu potravin v rámci EHS u mléčných výrobků a vajec téměř 75 %, masa a masových výrobků 55 %, ovoce a zeleniny 25 %, projevuje se tendence k postupnému snižování podílu vývozu právě u těchto produktů. V letech 1953—1956 činil ještě podíl Holandska v rámci EHS na celkovém vývozu mléčných výrobků a vajec 81 %, masa a masových výrobků 61 % a jediné u ovoce a zeleniny (jde převážně o vývoz zeleniny) se podíl na celkovém vývozu nepatrně zvýšil.

Pozici ve vývozu zemědělských produktů a v zahraničním obchodě vůbec nutno posuzovat v širších souvislostech, neboť vysvětlení změn v komoditní struktuře nelze omezovat jen na sféru oběhu zboží. Zahraniční obchod je výsledkem vzájemného vztahu mezi výro-

bou a spotřebou, úroveň vývozu je proto závislá jednak na produkční potenci a jednak na úrovni příslušné spotřeby.

Pokud jde o výrobu, je holandské zemědělství již ve stádiu vysoké úrovně intenzifikace a její další růst bude probíhat relativně pomaleji. Za příklad zde může posloužit výroba mléčných produktů a vajec. Produkce mléka v Holandsku se v letech 1960 až 1962 sice zvýšila z 6345 miliónů tun na 7269 miliónů tun, tj. o 6 %, avšak cestou „extenzivního“ vývoje, tj. zvyšováním stavů dojníc (z 1599 tis. na 1720 tis.), neboť dojnost na krávu v tomto období poklesla ze 4275 kg na 4226 kg p. a. a je již od roku 1958 zhruba na stejné úrovni. Rovněž holandská produkce vajec se zvýšila výhradně následkem zvýšení stavů nosnic (snůška vajec od jedné slepice p. a. zůstává od roku 1957 na úrovni 208—209 kusů), tedy způsobem extenzivním.¹⁾ Je zřejmé, že tato vývojová tendence bude stále více narážet na problém výrobní prosperity v tomto odvětví zemědělské výroby a stane se za současně výrobně-sociální struktury limitujícím faktorem produkce i vývozních možností.²⁾

Zatímco výroba mléka, mléčných produktů a vajec se za zmíněných podmínek ještě zvyšuje, u osobní spotřeby zůstává elastická jen poptávka po mléčných produktech a vejcích, u čerstvého mléka dochází k poklesu spotřeby a je možno očekávat, že tento pokles bude dále následovat v souvislosti se změnami ve struktuře spotřeby, neboť úroveň spotřeby mléka na obyvatele 181 kg p. a. (v průměru let 1957/59—1959/60) je ve srovnání s ostatními zeměmi značně vysoká. Jen u vajec dojde pravděpodobně k dalšímu růstu spotřeby.

Tento vztah mezi výrobou uvedených produktů a jejich spotřebou stabilizuje vývozní možnosti zhruba na současnou úroveň, neboť přírůstek výroby mléka a vajec může kompenzovat růst spotřeby mléčných produktů (zejména sýrů, mléčných krémů apod.) a vajec, přičemž mohou vzniknout další dispoziční fondy z důvodu snižování osobní spotřeby čerstvého mléka. Holandsko si bude tedy s největší pravděpodobností udržovat

současnou úroveň vývozu mléčných produktů a vajec.

Dosavadní vývoj vývozu masa a jeho struktura odráží nastalé změny ve výrobě a v odbytové elasticitě.

Pokles vývozu vepřového masa v letech 1960—1962 byl ovlivněn snížením produkce, pokles ve vývozu hovězího masa šel výlučně na vrub růstu spotřeby, neboť jeho produkce se za uvedené období zvýšila z 201 000 tun na 230 000 tun, tj. o 11 %; naproti tomu zvýšení vývozu drůbežího masa o 11,6 % bylo umožněno růstem produkce o 27 %.

Z toho vyplývá, že pokles vývozu vepřového a hovězího masa v posledních letech byl větší než pokles produkce, a růst vývozu drůbežího masa menší než růst produkce, a to pro zvyšující se spotřebu. Přitom spotřeba masa v Holandsku — 46 kg na obyvatele p. a. — je ve srovnání kupř. s NSR, kde činila v roce 1961/62 60 kg, ve Francii 75 kg, v USA 96 kg na poměrně nízké úrovni.

V uvedených třech hlavních vývozních skupinách zemědělských výrobků jen u ovoce a zeleniny vytváří předstih výroby před spotřebou předpoklady pro další zvyšování celkového objemu vývozu.

Z našeho stručného rozboru vývoje vývozu zemědělských produktů můžeme učinit závěr v tom smyslu, že zejména:

a) poměrně vysoký stupeň intenzifikace zemědělské výroby (užitkovost hosp. zvířectva, hektarové výnosy);

b) tendence ve vývoji spotřeby (očekávaný růst spotřeby masa, vajec);

c) malý rozsah půdního fondu (na jednoho obyvatele připadá jen 0,21 ha zemědělské půdy),

budou omezovat možnosti dalšího růstu holandského vývozu zemědělských produktů a vývozní progresi je možno předpokládat jen u takových artiklů, jako jsou některé mléčné výrobky (sušené mléko), vaječné produkty, drůbeží maso a zelenina.

Ve vztahu k EHS to bude znamenat další snižování podílu vývozu holandských zemědělských produktů na celkovém vývozu EHS a tím zlepšování pozic konkurenčních zemí.

J. Zátopek

Výzkumný ústav národohospodářského plánování, Praha

¹⁾ V této souvislosti nutno brát v úvahu relativnost pojmu „extenzivní“, neboť způsob zemědělské výroby v daném případě zvyšuje její intenzitu ve vztahu k půdě (produkce masa, mléka, vajec na hektar zemědělské půdy).

²⁾ Růst užitkovosti je základní podmínkou snižování nákladů, a tedy i zvyšování rentability. S růstem užitkovosti klesá spotřeba krmiv potřebných na výrobu 1 litru mléka a podobně na 1 kg přírůstku. Problém optimální intenzifikace zemědělské výroby je ovšem mnohem složitější a jeho analýza vybočuje z rámce daného rozboru.

Podepsáno k tisku 21. října 1965.

OBSAH

Karlík J.: K některým ekonomickým problémům pracovních sil v čs. zemědělství	551
Flek J.: Počet pracovních sil v zemědělství a faktory ovlivňující jejich potřebu	553
Krilek J.: Některé problémy odborné kvalifikace řídicích kádrů v zemědělských podnicích	567
Vydra V., Karlík J.: K problému porovnání úrovně odměn za práci v zemědělství a v průmyslu	575
Kočí J.: Úloha osobních důchodů družstevníků ze záhumenského hospodářství při srovnání jejich pracovních příjmů s příjmy ostatních pracujících	587
Tomčáni J.: Vplyv nerovnakých dôchodkov v družstevnom sektore na reprodukciu pracovných sil	593
Bauch V.: Vplyv materiálnej zainteresovanosti na pracovnú aktivitu družstevníkov	603
Lamser Z.: K otázce pracovních a životních podmínek zemědělců	609
KRITIKY	
Choma D.: Několik slov o polské „Ekonomice zemědělství“	623
BIBLIOGRAFIE	
Anotace k pracovním silám v zemědělství	628
ZE ZAHRANIČÍ	
Zátopek J.: Zemědělství v ekonomice Holandska	633
PŘÍLOHY	
Matematické metody v zemědělství	
Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství	

СОДЕРЖАНИЕ

Карлик Я.: К некоторым проблемам рабочей силы в чехословацком сельском хозяйстве (551). — Флек Я.: Количество рабочей силы в чехословацком сельском хозяйстве и факторы, влияющие на потребность в ней (564). — Крилек Я.: Некоторые проблемы специальной квалификации руководящих кадров сельскохозяйственных предприятий (574). — Выдра В., Карлик Я.: О проблеме сопоставления уровня оплаты труда в сельском хозяйстве и в промышленности (585). — Коčí Я.: Значение личных доходов членов сельскохозяйственных кооперативов от приусадебных участков в сопоставлении их доходов с доходами других трудящихся (592). — Томчани Я.: Влияние различия в доходах в кооперативном секторе на воспроизводство рабочей силы (601). — Bauch В.: Влияние материальной заинтересованности на трудовую активность членов сельскохозяйственных кооперативов (607). — Ламсер З.: Рабочие и жизненные условия работников сельского хозяйства (620). — Критика (623). — Библиографии (628). — За рубежом (633). — Приложения: Математические методы в сельском хозяйстве. — Статистические обзоры.

CONTENT

Karlík J.: About some Economic Problems of Manpower in the Czechoslovak Agriculture (551). — Flek J.: The Number of Manpower in the Czechoslovak Agriculture and the Factors influencing its Need (564). — Krilek J.: Some Problems connected with the Specialist Qualification of Managers in Agricultural Enterprises (574). — Vydra V., Karlík J.: A Contribution to the Comparison of the Level of Wages Paid in the Agricultural Sector and of those in the industrial Sectors (586). — Kočí J.: The Role of Personal Incomes of Members of Cooperative Farms resulting from their Private Plot Cultivation, compared with their other Incomes to those of the other Working People (592). — Tomčáni J.: The Effect of Unequal Income in the Cooperative Sector on the Reproduction of Manpower (601). — Bauch V.: The Effect of the Material Interest on the Working Activity of Cooperative Farmers (608). — Lamser Z.: The Working and living Conditions of Farmers (621). — Reviews (623). — Bibliographies (628). — Abroad (633). — Supplements: Mathematical methods in agriculture. — Statistic surveys of Czechoslovak and foreign agriculture.

Karlík J.: Zu einigen ökonomischen Problemen der Arbeitskräfte in tschechoslowakischer Landwirtschaft 551). — Flek J.: Der Arbeitskräftebesatz in der tschechoslowakischen Landwirtschaft und die den Arbeitskräftebedarf beeinflussenden Faktoren (565). — Krilek J.: Einige Probleme der fachlichen Qualifizierung der leitenden Kader in Landwirtschaftsbetrieben (res. E/574). — Vydra V., Karlík J.: Zum Problem des Vergleichs der Höhe der Arbeitsvergütung in der Landwirtschaft und in der Industrie (586). — Kočí J.: Die Aufgabe der Personaleinkommen der Genossenschaftsbauer von der Eigenwirtschaft im Vergleich ihrer Arbeitseinkünfte zu Einkünften anderer Werktätigen (res. E/592). — Tomčáni J.: Einfluß des unterschiedlichen Einkommens im Genossenschaftssektor auf die Reproduktion der Arbeitskräfte (601). — Bauch V.: Einfluß der materiellen Interessiertheit auf die Arbeitsaktivität der Genossenschaftsbauern (608). — Lamsr Z.: Arbeits- und Lebensbedingungen der Bauern (621). — Kritiken (623). — Bibliographien (628). — Aus dem Auslande (633). — Beilage: Mathematische Methoden in der Landwirtschaft. — Statistische Übersichten.

Zemědělská ekonomika v roce 1966

Redakční rada a redakce „Zemědělské ekonomiky“ připravují pro příští rok uveřejnění řady témat k závažným ekonomickým problémům. Pro vaši informaci uvádíme alespoň některé:

Především počítáme s publikováním příspěvků k ekonomickým otázkám řízení zemědělství, dále bychom chtěli naše čtenáře informovat o ekonomických zásadách nové soustavy řízení zemědělství v ostatních socialistických zemích, připravujeme vydání monotematického čísla pod souborným názvem „Zemědělství v ekonomickém rozvoji“, dále vydání komplexnějšího materiálu k otázkám vlastních nákladů a konečně k rozmístění zemědělské výroby v ČSSR s použitím nejen klasických metod, ale i moderních matematických metod.

Mimoto budou v novém ročníku i nadále vycházet přílohy „Statistické přehledy“, v nichž nově budou zařazeny i některé rozbor y z jednotlivých okresů, a „Matematické metody v zemědělství“.

Nově bude uspořádána a jako samostatná rubrika zařazována „Bibliografie“ s přehledem nejzávažnějších článků a knih domácí i zahraniční produkce, s anotovanými záznamy některých publikací apod.

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o československém a zahraničním zemědělství

Číslo

10

1965

PŘÍLOHA ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Vlastní náklady zemědělských výrobků v JZD v letech 1963 a 1964

Ukazatelé vlastních nákladů umožňují podrobně poznat ekonomiku socialistických zemědělských podniků a nalézt cesty ke zvyšování výroby za současného snižování živé i zhmotnělé práce na jednotku výroby.

O tom, že se počet družstev, která sledují vlastní náklady na jednotlivé zemědělské výrobky za poslední leta zvýšil, svědčí údaje Státní banky československé. Podle nich sledovalo vlastní náklady v roce 1962 52 %, v roce 1963 58 % a v roce 1964 již 67 % všech družstev v republice. Jsou však značné rozdíly mezi jednotlivými kraji. Tak např. zatímco v Severomoravském, Jihočeském a Jihomoravském kraji přesahuje počet družstev sledujících vlastní náklady již 85 % a v ostatních českých krajích 60 %, činí ve Středoslovenském kraji dosud jen 28 % a ve Východoslovenském kraji jen 24 % družstev v kraji.

Nadpodnikové zpracování vlastních nákladů z většího počtu JZD bylo uskutečněno poprvé pro účely vypracování návrhu jednotných výkupních cen v novém nákupním systému, který vstoupil v platnost od 1. ledna 1960. Pro hodnocení nového systému nákupu pokračovalo MZLVH v nadpodnikovém zpracování vlastních nákladů i v dalších letech.

Počet JZD, jejichž výkazy o vlastních nákladech byly zpracovány, činil v roce:

	České kraje	Slovenské kraje	ČSSR
1958	313	127	440
1959	342	120	462
1960	296	43	339
1961	690	166	856
1962	664	141	805
1963	621	161	782
1964	649	254	903

Současně s rozšířením počtu družstev v roce 1961 došlo i ke zpřesnění metody zjišťování vlastních nákladů a v roce 1962, kdy zpracování převzal Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, k rozšíření výkazu o další ukazatele jako je hrubá zemědělská produkce v běžných cenách, hrubý a čistý důchod, aby družstva dále mohla prohloubit rozbor svého hospodaření na základě zjištěných vlastních nákladů.

Teprve od roku 1962 jsou všichni ukazatelé jednotně zpracováni v několika sestavách a výsledky publikovány v omezeném rozsahu jen pro úřední potřebu.

Počet vybraných družstev, u nichž byly vlastní náklady hlavních výrobků v letech 1963 a 1964 zjištěny, byl tento:

	Oblast				
	kukuřičná	řepařská	bramborářská	bramborářsko-ovsná	horská
České kraje					
1963	12	230	239	106	34
1964	28	212	243	109	57
Slovensko					
1963	72	34	22	8	25
1964	98	68	40	18	35

Rozbor vlastních nákladů na jednotku produkce u jednotlivých úseků výroby ukazuje, že přední družstva vynakládají na jednotku produkce podstatně nižší náklady než družstva zaostávající. Proto přiblížení úrovně vlastních nákladů na jednotku produkce předních družstev ostatními družstvy by znamenalo velké zhošpodárnění zemědělské výroby.

Pro omezenost místa uvádíme jen vlastní náklady na hektar, popř. na 100 krmných dní, vlastní náklady na hlavní výrobek (po odpočtu oceněného vedlejšího výrobku stálými cenami) na hektar, popř. 100 krmných dní bez odchylky a s odchylkou, hektarový výnos, popř. užítkovost a vlastní náklady na jednotku hlavního výrobku opět s odchylkou a bez odchylky ve výrobních oblastech českých krajů a na Slovensku. Ve vlastních nákladech bez odchylky je oceňován spotřebovaný vlastní meziprodukt (vlastní osiva a krmiva) stálými, ve všech družstvech stejnými cenami. Vlastní náklady s odchylkou jsou skutečné vlastní náklady produktu, v nichž je oceňován spotřebovaný vlastní meziprodukt (vlastní osiva a krmiva) ve skutečných vlastních nákladech každého JZD.

Vyjádřená živá práce je ceněna ve výši 20 Kčs na 1 PJ, popř. SN, mzdy a odměny brigádníků ve skutečné jejich výši. Uvedená spotřeba PJ (SN) umožňuje přepočet pracovních nákladů pro jakoukoli individuální výši ocenění PJ (SN) dosažovanou v konkrétním družstvu.

Vlastní náklady v Kčs na 1 ha a 1 q plodiny v letech 1963—1964

Oblast	Rok	Vlastní náklady na 1 ha	Vlastní náklady na hlavní výrobek na 1 ha		Hekta-rový výnos v q	Vlastní náklady na 1 q	
			bez od- chylky	s od- chylkou		bez od- chylky	s od- chylkou
České kraje		Pšenice					
Kukuřičná	63	2067	1632	1551	27,9	58,7	55,7
	64	1951	1526	1438	27,9	54,7	51,5
Řepařská	63	1966	1430	1305	32,8	43,5	39,7
	64	1935	1498	1373	29,6	50,6	46,4
Bramborářská	63	1990	1455	1337	29,8	48,8	44,9
	64	1937	1530	1407	24,5	62,4	57,4
Brambor.-ovesná	63	1996	1536	1445	26,2	58,5	55,1
	64	1966	1538	1424	23,5	65,4	60,6
Horská	63	2191	1733	1663	22,7	76,2	73,1
	64	2132	1771	1707	18,8	94,1	90,7
Slovensko							
Kukuřičná	63	1992	1727	1620	17,6	98,2	92,1
	64	1905	1518	1476	22,7	66,9	65,0
Řepařská	63	2196	1847	1770	20,5	90,2	86,4
	64	2064	1731	1697	20,0	86,6	84,9
Bramborářská	63	2233	1888	1822	21,6	87,5	84,4
	64	2103	1845	1827	15,1	122,2	121,0
Brambor.-ovesná	63	2334	1904	1910	19,4	98,3	98,6
	64	2351	2023	1963	14,3	141,4	137,3
Horská	63	2483	2120	2061	20,2	104,8	101,9
	64	2378	2115	2098	12,9	164,0	162,6
České kraje		Žito					
Kukuřičná	63	1884	1536	1477	21,1	72,8	70,0
	64	1919	1559	1497	23,4	66,6	64,0
Řepařská	63	2001	1520	1425	24,7	61,6	57,7
	64	2094	1647	1545	23,1	71,3	66,9
Bramborářská	63	2061	1584	1464	23,9	66,4	61,4
	64	2141	1674	1547	24,3	68,9	63,7

Oblast	Rok	Vlastní náklady na 1 ha	Vlastní náklady na hlavní výrobek na 1 ha		Hekta- rový výnos v q	Vlastní náklady na 1 q	
			bez od- chylky	s od- chylkou		bez od- chylky	s od- chylkou
Brambor.-ovesná	63	2026	1592	1464	23,5	67,8	62,4
	64	2144	1659	1556	25,0	66,4	62,2
	63	2224	1758	1680	20,5	85,9	82,0
	64	2400	1925	1858	23,4	82,3	79,5
Slovensko							
Kukuřičná	63	1968	1642	1578	19,6	83,8	80,6
	64	2257	1846	1814	17,9	103,1	101,3
Řepařská	63	2189	1832	1763	17,9	102,2	98,4
	64	2393	2001	1968	17,7	113,1	111,2
Bramborářská	63	2493	2160	2147	16,9	127,9	127,2
	64	2616	2247	2248	16,7	134,6	134,6
Brambor.-ovesná	63	2424	2015	2115	15,2	132,5	139,1
	64	2697	2282	2265	16,8	135,4	134,4
Horská	63	2635	2324	2289	15,2	153,1	150,8
	64	2710	2360	2355	19,2	122,9	122,7
České kraje							
Ječmen							
Kukuřičná	63	1742	1397	1296	25,7	54,4	50,4
	64	1697	1292	1219	25,6	50,5	47,6
Řepařská	63	1677	1160	1063	29,0	40,0	36,7
	64	1673	1232	1135	28,4	43,4	40,0
Bramborářská	63	1762	1237	1151	27,8	44,5	41,4
	64	1761	1327	1239	25,3	52,5	49,0
Brambor.-ovesná	63	1754	1271	1201	25,3	50,4	47,6
	64	1734	1290	1200	24,2	53,3	49,6
Horská	63	1794	1358	1309	23,0	59,2	57,0
	64	2004	1539	1475	22,7	67,8	65,0
Slovensko							
Kukuřičná	63	1811	1382	1300	25,3	54,6	51,3
	64	1705	1334	1271	21,1	63,2	60,2
Řepařská	63	2025	1574	1522	23,8	66,0	63,8
	64	1957	1636	1603	17,1	95,7	93,7
Bramborářská	63	2101	1742	1676	20,6	84,5	81,2
	64	2145	1913	1911	13,0	147,2	147,0
Brambor.-ovesná	63	2136	1751	1766	18,3	95,8	96,6
	64	2072	1777	1759	12,6	140,7	139,3
Horská	63	2129	1747	1705	19,6	89,1	86,9
	64	2170	1783	1763	19,5	91,4	90,4
České kraje							
Oves							
Kukuřičná	63	1464	1114	1010	25,6	43,6	39,5
	64	2185	1788	1703	21,7	82,4	78,5
Řepařská	63	1751	1252	1196	27,7	45,2	43,2
	64	1708	1286	1245	22,1	58,2	56,3
Bramborářská	63	1873	1371	1329	24,6	55,6	54,0
	64	1844	1439	1402	21,0	68,5	66,8
Brambor.-ovesná	63	1829	1381	1342	21,8	63,1	61,3
	64	1947	1506	1474	21,3	70,7	69,2
Horská	63	1905	1488	1468	19,3	77,2	76,2
	64	1924	1522	1514	16,9	90,2	89,7
Slovensko							
Kukuřičná	63	1503	1108	1056	22,8	48,5	46,2
	64	1516	1202	1168	16,6	72,4	70,4

Oblast	Rok	Vlastní náklady na 1 ha	Vlastní náklady na hlavní výrobek na 1 ha		Hekta- rový výnos	Vlastní náklady na 1 q	
			bez od- chylky	s od- chylkou		bez od- chylky	s od- chylkou
Řepařská	63	1925	1611	1609	17,2	93,8	93,7
	64	1937	1687	1702	12,0	140,6	141,8
Bramborářská	63	1828	1511	1499	14,8	102,1	101,3
	64	2054	1819	1841	11,7	155,5	157,4
Brambor.-ovesná	63	2144	1914	1946	10,8	176,5	179,5
	64	2359	2122	2133	10,2	207,2	209,1
Horská	63	2001	1734	1836	13,4	129,4	137,0
	64	2283	1942	1961	13,7	141,8	143,1
České kraje		Kukuřice na zrno					
Kukuřičná	64	3629	3005	3002	34,1	88,1	88,0
Řepařská	63	3385	2996	2996	31,2	96,0	96,0
	64	3149	2800	2796	27,6	101,4	101,3
Slovensko							
Kukuřičná	63	2740	2166	2121	33,4	64,8	63,4
	64	2896	2395	2389	26,7	89,1	89,5
Řepařská	63	3186	2757	2757	25,3	108,9	108,9
	64	3479	3017	3019	30,5	98,9	99,0
České kraje		Kukuřice na zeleno					
Kukuřičná	63	1952	1952	1952	286,1	6,80	6,80
	64	1896	1896	1891	313,9	6,00	6,00
Řepařská	63	1972	1972	1970	300,4	6,56	6,56
	64	2151	2151	2151	307,0	7,00	7,00
Bramborářská	63	2194	2194	2193	254,4	8,61	8,61
	64	2468	2468	2468	301,1	8,20	8,20
Brambor.-ovesná	63	2412	2412	2412	278,8	8,70	8,70
	64	2491	2491	2491	287,6	8,70	8,70
Horská	63	3050	3050	3050	208,6	14,62	14,62
	64	2751	2751	2751	320,1	8,60	8,60
Slovensko							
Kukuřičná	63	1468	1468	1446	254,1	5,80	5,70
	64	1630	1630	1618	199,4	8,20	8,10
Řepařská	63	2049	2049	2049	280,0	7,30	7,30
	64	2080	2080	2078	238,0	8,70	8,70
Bramborářská	63	2342	2342	2342	169,9	13,80	13,80
	64	2885	2885	2845	267,7	10,80	10,60
Brambor.-ovesná	63	2817	2817	2791	292,7	9,60	9,50
	64	2844	2844	2833	270,1	10,50	10,50
Horská	63	3101	3101	3101	217,8	14,20	14,20
	64	2696	2696	2696	265,4	10,20	10,20
České kraje		Brambory					
Kukuřičná	63	6865	6865	6989	119,7	57,4	58,4
	64	7336	7336	7410	132,5	55,4	55,9
Řepařská	63	6714	6714	6995	146,0	46,7	48,7
	64	7446	7446	7595	178,2	41,8	42,6
Bramborářská	63	6274	6274	6547	155,4	40,4	42,1
	64	7103	7103	7115	195,8	36,3	36,3
Brambor.-ovesná	63	6659	6659	6811	176,9	37,6	38,5
	64	7324	7324	7289	211,6	34,6	34,4
Horská	63	7155	7155	7297	176,0	40,7	41,5
	64	7937	7937	7965	207,0	38,3	38,5

Oblast	Rok	Vlastní náklady na 1 ha	Vlastní náklady na hlavní výrobek na 1 ha		Hekta- rový výnos v q	Vlastní náklady na 1 q	
			bez od- chylky	s od- chylkou		bez od- chylky	s od- chylkou
Slovensko							
Kukuřičná	63	6227	6227	6542	112,5	55,4	58,2
	64	7023	7023	7198	92,9	75,6	77,5
Řepařská	63	6188	6188	6491	109,8	56,3	59,1
	64	6665	6665	6800	109,5	60,1	62,1
Bramborářská	63	6119	6119	6554	88,0	69,5	74,4
	64	6936	6936	6922	107,5	64,5	64,4
Brambor.-ovesná	63	6329	6329	6850	94,3	67,1	72,7
	64	7407	7407	7694	112,8	65,7	68,2
Horská	63	8425	8425	9045	134,9	62,4	67,1
	64	8728	8728	8918	184,0	47,4	48,5
České kraje							
Cukrovka							
Kukuřičná	63	6434	5217	5217	369,9	14,1	14,1
	64	6080	4548	4548	306,8	14,8	14,8
Řepařská	63	6041	4600	4600	337,8	13,6	13,6
	64	6255	4491	4491	338,5	13,3	13,3
Bramborářská	63	6993	5704	5704	278,7	20,5	20,5
	64	7663	5949	5949	319,8	18,6	18,6
Brambor.-ovesná	63	8065	6358	6358	323,1	19,7	19,7
	64	7032	5503	5503	272,2	20,2	20,2
Slovensko							
Kukuřičná	63	5694	4575	4575	372,5	12,3	12,3
	64	5870	4767	4767	300,6	15,9	15,9
Řepařská	63	6484	5345	5342	318,7	16,8	16,8
	64	6536	5458	5458	275,7	19,8	19,8
České kraje							
Seno jetelovin							
Kukuřičná	64	1998	1979	1888	54,8	36,1	34,7
Řepařská	63	2057	1817	1704	68,8	26,4	24,8
	64	2005	1983	1832	60,0	33,1	30,5
Bramborářská	63	1790	1748	1545	57,0	31,4	27,8
	64	1907	1868	1675	53,0	35,2	31,6
Brambor.-ovesná	63	1743	1743	1501	59,4	29,4	25,3
	64	1879	1855	1629	54,4	34,1	29,9
Horská	63	1552	1373	1312	36,8	37,4	35,7
	64	1575	1547	1479	46,0	33,6	32,1
Slovensko							
Kukuřičná	63	1801	1465	1367	36,7	39,9	37,2
	64	1843	1593	1530	45,5	35,0	33,6
Řepařská	63	1563	1338	1338	41,1	32,6	32,6
	64	1925	1676	1574	38,6	43,4	40,8
Bramborářská	63	2084	1837	1751	38,1	48,2	45,9
	64	2148	1995	1902	33,2	60,1	57,3
Brambor.-ovesná	63	1953	1884	1818	36,2	52,0	50,2
	64	2206	2064	2049	34,9	59,1	58,7
Horská	63	2203	2102	2048	37,5	56,1	54,6
	64	2213	2169	2155	33,6	64,6	64,1
České kraje							
Seno luční							
Kukuřičná	64	719	719	719	28,0	25,7	25,7
Řepařská	63	1073	1073	1072	33,8	31,7	31,7
	64	1154	1154	1150	33,1	34,6	34,5

(Pokračování tabulky ze str. V)

Oblast	Rok	Vlastní náklady na 1 ha	Vlastní náklady na hlavní výrobek na 1 ha		Hektarový výnos v q	Vlastní náklady na 1 q	
			bez odchylky	s odchylkou		bez odchylky	s odchylkou
Bramborářská	63	1145	1145	1145	32,4	35,4	35,4
	64	1263	1263	1263	32,9	38,4	38,4
Brambor.-ovesná	63	1144	1144	1144	28,0	40,9	40,9
	64	1129	1129	1128	30,0	37,6	37,6
Horská	63	1037	1037	1036	28,7	36,2	36,1
	64	1073	1073	1073	27,0	39,7	39,7
Slovensko							
Kukuřičná	63	580	580	580	21,2	27,3	27,3
	64	604	604	604	22,4	27,0	27,0
Řepařská	63	812	812	812	23,2	35,1	35,1
	64	826	826	819	20,6	40,1	39,8
Bramborářská	63	800	800	800	18,6	43,0	43,0
	64	1128	1128	1075	22,1	51,0	48,6
Brambor.-ovesná	63	1121	1121	1121	24,4	45,9	45,9
	64	1294	1294	1294	22,1	58,6	58,6
Horská	63	954	954	954	21,3	44,8	44,8
	64	987	987	987	15,8	62,5	62,5

Vlastní náklady na 100 krmných dnů krav a ostatního skotu a 1 litr mléka, resp. na 1 kg přírůstku živé váhy v Kės v letech 1963—1964

Oblast	Rok	Vlastní náklady na 100 krmných dnů	Vlastní náklady na hlavní výrobek na 100 krmných dnů		Průměrná dojivost v litrech	Vlastní náklady na 1 litr a 1 kg přírůstek	
			bez odchylky	s odchylkou		bez odchylky	s odchylkou
České kraje			Krávy				
Kukuřičná	63	1168	1102	1053	1774	2,16	2,06
	64	1280	1214	1133	1950	2,17	2,03
Řepařská	63	1167	1100	1027	1975	1,94	1,81
	64	1225	1158	1092	2145	1,88	1,78
Bramborářská	63	1044	977	930	1725	1,96	1,87
	64	1148	1081	1037	1978	1,90	1,82
Brambor.-ovesná	63	1077	1010	988	1768	1,99	1,94
	64	1154	1088	1052	1942	1,95	1,89
Horská	63	1074	1007	988	1796	1,95	1,91
	64	1131	1068	1052	1860	2,00	1,97
Slovensko							
Kukuřičná	63	1270	1205	1199	1796	2,34	2,33
	64	1412	1347	1313	2070	2,28	2,23
Řepařská	63	1213	1153	1119	1750	2,26	2,19
	64	1256	1193	1216	1846	2,30	2,35
Bramborářská	63	1080	1017	1074	1636	2,16	2,29
	64	1135	1074	1132	1521	2,45	2,58
Brambor.-ovesná	63	1118	1056	1116	1715	2,18	2,30
	64	1167	1104	1132	1626	2,36	2,42
Horská	63	1098	1040	1088	1514	2,39	2,50
	64	1060	998	1081	1518	2,28	2,47

(Dokončení tabulky ze str. VI)

Oblast	Rok	Vlastní náklady na 100 krmných dnů	Vlastní náklady na hlavní výrobek na 100 krmných dnů		Průměrná dojivost v litrech	Vlastní náklady na 1 litr a 1 kg přírůstku	
			bez odchylky	s odchylkou		bez odchylky	s odchylkou
České kraje		Ostatní skot					
Kukuřičná	63	645	616	593	0,50	12,38	11,94
	64	682	653	591	0,55	11,87	10,75
Řepařská	63	656	626	563	0,54	11,62	10,45
	64	685	657	595	0,54	12,16	11,01
Bramborářská	63	597	569	524	0,49	11,76	10,83
	64	662	632	587	0,52	12,15	11,29
Brambor.-ovesná	63	641	612	579	0,51	11,94	11,31
	64	681	651	612	0,53	12,29	11,55
Horská	63	654	624	600	0,49	12,76	12,26
	64	639	610	594	0,49	12,45	12,12
Slovensko							
Kukuřičná	63	660	630	627	0,50	12,60	12,54
	64	692	662	647	0,53	12,49	12,21
Řepařská	63	676	650	631	0,45	14,43	14,01
	64	684	657	666	0,51	12,88	13,06
Bramborářská	63	562	536	540	0,43	12,54	12,65
	64	630	604	632	0,41	14,71	15,38
Brambor.-ovesná	63	625	597	630	0,43	13,83	14,58
	64	615	588	605	0,40	14,75	15,18
Horská	63	568	543	566	0,36	15,00	15,72
	64	627	601	638	0,38	15,82	16,79

Vlastní náklady v Kčs na 100 krmných dnů a 1 kg živé váhy prasat a 100 kusů vajec v letech 1963—1964

Oblast	Rok	Vlastní náklady na 100 krmných dnů, resp. 100 vajec	Vlastní náklady na hlavní výrobek na 100 krmných dnů, resp. 100 vajec		Průměrný denní přírůstek, resp. $\emptyset$ roční nosnost	Vlastní náklady na 1 kg přír. a 1 vejce	
			bez odchylky	s odchylkou		bez odchylky	s odchylkou
České kraje			Prasata				
Kukuřičná	63	328	314	281	0,36	8,84	7,91
	64	331	317	285	0,39	8,13	7,31
Řepařská	63	348	333	276	0,41	8,13	6,74
	64	365	350	299	0,41	8,54	7,29
Bramborářská	63	364	349	306	0,40	8,68	7,60
	64	396	381	337	0,42	9,07	8,04
Brambor.-ovesná	63	383	369	335	0,41	8,95	8,13
	64	430	416	375	0,44	9,43	8,50
Horská	63	379	366	348	0,35	10,46	9,97
	64	479	465	439	0,44	10,57	9,98
Slovensko							
Kukuřičná	63	281	268	232	0,31	8,57	7,40
	64	297	284	253	0,35	8,11	7,23
Řepařská	63	304	292	271	0,31	9,46	8,78
	64	312	297	288	0,35	8,49	8,23
Bramborářská	63	297	285	280	0,32	8,88	8,73
	64	321	309	325	0,30	10,32	10,84

(Dokončení tabulky ze str. VII)

Oblast	Rok	Vlastní náklady na 100 krmných dnů, resp. 100 vajec	Vlastní náklady na hlav. výrobek na 100 krmných dnů, resp. 200 vajec		Průměrný denní přírůstek, resp. $\emptyset$ roční nosnost	Vlastní náklady na 1 kg přír. a 1 vejce	
			bez odchylky	s odchylkou		bez odchylky	s odchylkou
Brambor.-ovesná	64	357	342	353	0,27	12,67	13,07
Horská	63	337	325	355	0,31	10,48	11,45
	64	343	333	343	0,30	11,10	11,43
České kraje				Vejce			
Kukuřičná	63	76,69	76,69	64,35	150	0,77	0,64
	64	71,20	69,85	56,34	164	0,70	0,56
Řepařská	63	83,46	82,57	59,77	140	0,83	0,60
	64	72,44	71,99	60,52	153	0,72	0,61
Bramborářská	63	78,79	78,62	64,33	138	0,79	0,64
	64	73,81	73,70	60,87	149	0,74	0,61
Brambor.-ovesná	63	78,97	78,13	67,46	147	0,78	0,67
	64	72,44	71,99	60,51	153	0,72	0,61
Horská	63	85,48	83,22	77,05	148	0,83	0,77
	64	77,71	77,37	69,88	158	0,77	0,70
Slovensko							
Kukuřičná	63	98,64	97,26	87,60	124	0,97	0,88
	64	86,72	85,32	80,08	131	0,85	0,80
Řepařská	63	105,58	105,43	100,95	125	1,05	1,01
	64	89,31	88,37	85,87	132	0,89	0,87
Bramborářská	63	104,05	102,16	95,53	110	1,02	0,96
	64	83,72	83,66	81,39	127	0,84	0,82
Brambor.-ovesná	63	144,88	136,52	135,51	104	1,37	1,36
	64	98,41	96,48	96,40	129	0,96	0,96
Horská	63	96,82	94,67	89,51	110	0,95	0,90
	64	121,95	116,79	117,03	117	1,17	1,17